

ΠΑΙΔΕΙΑ

ζωή

15 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1952

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ

Παιδεία και Ζωή	<i>Ἡ Διεύθυνση</i>
Οι εικοσιπέντε αἰῶνες τοῦ πολιτισμοῦ μας	<i>Γ. Μ. Παπαχατζής</i>
Ἐξυπνάδα, ἀοριστολογία καὶ ἀμάθεια	<i>Βιργινία Ζάννα</i>
Ἀγόρια καὶ Κορίτσια	<i>Γεώργ. Α. Χελλαρης</i>
Ἡ διδασκαλία τῆς Ἱστορίας	<i>Febure—Leuilliot</i>
Τὸ μάθημα τῆς Ἱστορίας ὅπως τὸ βλέπει σήμερὰ ἓνας Γερμανὸς Ἱστορικός	<i>Ε. Κριαρᾶς</i>
Οἱ καινούργιες τάσεις τῆς μετασχολικῆς παιδείας	<i>W. R. Niblett</i>
Προβλήματα ἀπὸ τὴν καθημερινὴν ζωὴ	<i>Φωτεινὴ Θ. Τζωρτζάκη</i>
Ψυχολογία τοῦ παιδιοῦ	<i>Ἀθ. Κ. Γκερόζας</i>
Οἱ δηλώσεις τοῦ κ. Ὑπουργοῦ τῆς Ἐθνικῆς Παιδείας	<i>Ἡ Διεύθυνση</i>
Βιβλιοκρισία	<i>Ελε. Παϊδοῦση, Θ. Ζύδης</i>
Νέα Βιβλία	

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ
ΑΘΗΝΑΙ

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΜΕΛΕΤΗΣ - ΕΡΕΥΝΑΣ - ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

Έκδίδεται την 15η κάθε μηνός. Κάθε τεύχος σελ. 48.

Διευθυντής: Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, Ζαΐμη 46, Αθήναι Τηλ. 62080

ΓΡΑΦΕΙΑ

Σύνταξη και Διαχείριση: Έκδοτικός Οίκος Ιωάννου Ν. Ζαχαροπούλου

Αθήναι: Στοά Αρσακείου

Τηλέφ. 23-218

Έτησία συνδρομή:

Διά τας Σχολικὰς Έφορείας καὶ τὰ Νομικὰ Πρόσωπα Δρχ. 90.000

Διά τὰ φυσικὰ πρόσωπα » 75.000

Τόμοι προηγούμενων ἐτῶν:

1947	ἄδετος	δραχ.	75.000	πανόδετος	δραχ.	95.000
1948	»	»	75.000	»	»	95.000
1949	»	»	75.000	»	»	95.000
1950	»	»	75.000	»	»	95.000
1951	»	»	75.000	»	»	95.000

Τιμὴ τοῦ παρόντος τεύχους

Ἰανουαρίου 1952 δραχ. 7.500

Διευθύνσεις σύμφωνα με τὸ ἄρθρο 6 § 1 τοῦ Α. Ν. 1092/1938:

Διευθυντὴς τῆς «Παιδείας»: Ε. Π. Παπανούτσος, Κατοικία: Ζαΐμη 46

Έκδότης: Ιωάννης Ν. Ζαχαρόπουλος Στοά Αρσακείου - Αρσάκη 6

Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Ν. Βαφειαδάκης, Σάμου 24

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

Μηνιαίο Περιοδικό Μελέτης — Έρευνας — Διαφωτισμού

ΕΤΟΣ Α' • ΑΘΗΝΑΙ, 15 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1952 • ΤΕΥΧΟΣ 1

Παιδεία καὶ Ζωή

Ο τίτλος πού δώσαμε στό περιοδικό μας γιά νά ἐγκαινιάσωμε μιά νέα σειρά τευχῶν του, δέν μπήκε τυχαῖα στό ἐξώφυλλο. Ἐχει, ἐπιθυμοῦμε νά ἔχη βαθύτερη σημασία. Ἐξωτερικεύει τήν κύρια γραμμή πού χαρακτηρίζει τήν ἀντίληψή μας γιά τήν οὐσία καί τίς ἐπιδιώξεις τῆς παιδευτικῆς λειτουργίας καί θέλομε νά ἐπισημάνη τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο τὸ περιοδικό μας δά δέτη καί δά ἐλέγχῃ τίς προσπάθειες πού ἀποβλέπουν στήν ἀναμόρφωση τοῦ σχολικοῦ μας καθεστώτος, στήν ἀνάπλαση τῆς ἐθνικῆς μας παιδείας. Ἡ παιδεία εἶναι ἀπό τή φύση τῆς καί κατὰ τή γνήσιαν ἐννοιά της μιά λειτουργία τῆς ζωῆς. Αὐτό δά πῆ ὅτι γιά νά ζήσῃ ὁ ἄνθρωπος παιδεύεται—καί παιδεύεται ἀκριβῶς γιά νά ζήσῃ. Ἀς φαίνεται ταυτολογική αὕτη ἡ φράση· τὸ κάθε σκέλος τῆς ἐμπλουτίζει καί ἀποσαφηνίζει τὸ νόημα τοῦ ἄλλου. Ἡ μόρφωση εἶναι μιά ἀπό τίς θεμελιώδεις ἀνάγκες τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου· μέ αὐτήν ὁ ἄνθρωπος ἐξοπλίζεται σωματικά καί ψυχικά, γιά νά βγάλῃ πέρα τὸ δύσκολο καί ἱερὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς, τῆς ὕλικῆς μαζὶ καί πνευματικῆς. Ἐπομένως ἡ παιδεία καί ὡς περιεχόμενο καί ὡς σκοπὸς καί ὡς μέθοδος δέν μπορεῖ νά νοηθῇ ἔξω ἀπὸ τὴν ζωὴ. Γι' αὐτὴν προορίζεται καί ἀπ' αὐτὴν ὀφείλει ν' ἀντλή τίς ἐπιδιώξεις, τὰ μέσα, τοὺς τρόπους τῆς ἐργασίας της.

Ὁλόκληρο λοιπὸν πρόγραμμα, μιά ὀρισμένη καί ἐντελῶς σαφὴς προοπτική, ἓνα αἶτημα ἀφετηριακὸ καί μαζὶ ἓνα σταθερὸ μέτρο καί κριτήριο περιλαμβάνεται μέσα σ' αὐτὸ τὸν πολὺ ἀπλὸ τίτλο: Παιδεία καί Ζωή. Δηλώνει χωρὶς περιφράσεις οὔτε δισταγμοὺς ὅτι σκοπὸς μας ἔγινε νά ταχθοῦμε μέ κάθε τι ζωντανὸ στὴ θεωρία καί στὴν πράξη τῆς ἀγωγῆς καί νά πολεμήσωμε μέ ὅλες μας τίς δυνάμεις τὴν κάθε λογῆς νέρκα στὶς σκέψεις καί στὶς ἐνέργειες πού προβάλλουν τὴν ἀξίωση νά διαπαιδαγωγήσουν τὴ νεότητα τοῦ ἔθνους μας καί νά διαμορφώσουν τὸ ἱστορικὸ του Αὐριο. Πολλὲς μορφές ὑποδύεται γιά νά κρύψῃ τὴν ἀληθινὴ τῆς ὑπόστασις ἡ νέκρα μέσα στό σύστημα καί στὶς μεθόδους τῆς ἀγωγῆς τῶν νέων μας, τῆς ἐσωσχολικῆς καί τῆς ἐξωσχολικῆς. Χρέος κάθε ζωντανοῦ ἐκπαιδευτικοῦ καί κάθε πνευματικοῦ ἀνθρώπου πού πονεῖ αὐτὴ τὴν ἀγαπημένη ἐλληνικὴ γῆ, εἶναι ν' ἀποκαλύπτῃ τίς ἐνέδρες τῆς καί νά ἀτηλιτεύῃ τὴ διαβρωτικὴ τῆς ἐνέργεια, τὸ ψεῦδος, τὴν ὑποκρισία τῆς. Παράλληλα, χρέος του ἐπίσης εἶναι ὁ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΚΟΣΜΗΤΕΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΑΡΧΕΙΟΥ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

ΔΩΡΕΑ

ΗΜΕΡΟΜ.

ΑΡΙΘ.

Κατ. Χαρμ
20.8.52
38305

φισβήτητης ὑπεροχῆς του καὶ τοῦ γοήτρου του ἀντίκρου στὰ ἑκατομμύρια τῶν ἄλλων λαῶν. Οἱ ἄμερικανοί — καὶ οἱ ἀγγλοσάξωνες καὶ οἱ λατίνοι — νιώθανε περήφανοι ποὺ ἦτανε παιδιὰ κι ἐγγόνια τούτης τῆς γῆς καὶ λέγανε ἀδίσταχτα πῶς ὅ,τιδήποτε κι ἂν κατέχουνε στὰ γράμματα καὶ στὴ διανόηση, στὴ φιλοσοφία καὶ στὴν τέχνη, στὶς πολιτικὲς ἐλευθερίες καὶ στὸ ρυθμὸ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τους, στοὺς θεσμοὺς καὶ στὰ ρεύματα ἰδεῶν, στὶς ἠθικὲς ἀρχὲς καὶ στ' ἀνθρωπιστικὰ ἰδανικά καὶ στὸ τόσο ἀνεπτυγμένο θρησκευτικὸ τους συναίσθημα, τᾶχουνε ὅλα πάρει ἀπ' τὴν παλιὰ κι ἐνδοξη τούτη ἥπειρο, ὅπου οἱ παποῦδες τοὺς εἶχανε δεῖ τὸ φῶς τῆς μέρας. Δὲ θέλανε νὰ ξεχωρίζουνε τὸν ἑαυτὸ τους ἀπ' τοὺς εὐρωπαίους καὶ ζώντας μέσα στὸ εὐρωπαϊκὸ πνεῦμα αἰσθάνουνταν ν' ἀναπνέουνε τὸν ἀέρα μιᾶς μακρυνῆς κι ἀγαπημένης παλιᾶς πατρίδας. Οἱ αἰσιάτες κι οἱ ἀραπάδες δὲν κρυφογελοῦσανε τότε ἀκόμα καὶ δὲν προλέγανε πανηγυρίζοντας πῶς «ὅπου καὶ νᾶναι ἡ βασιλεία τοὺς ἀγγίζει στὸ τέλος της», γιατί δὲν εἶχανε ἀκόμα δεῖ τὸν ὑπερίτι στὴ Φλάνδρα οὔτε τὰ τάγματα τοῦ μασκοφόρους νὰ καταγίνονται μέσ' ἀπ' τὰ μουσκεμένα χαρὰκώματα σὲ μιὰν ἀπροσδόκητη ἀλληλοεξόντωση, ποὺ ἔπεφτε γιὰ κείνους ἀπ' τὸν οὐρανό, σὰ δῶρο τῶν θεῶν τους, καὶ τοὺς ἐνθουσίαζε. Ἔστεκε τότε ἀκόμα γιὰ κείνους πολὺ ψηλὰ τὸ κύρος τοῦ εὐρωπαίου ἀνθρώπου: Οἱ κατακτήσεις του στὴν ἐπιστήμη, στοὺς θεσμοὺς, στὰ ἰδρύματα, στὴν κοινωνικὴ πρόνοια, στὸν τρόπο ζωῆς, στὶς ἀνέσεις, στὶς ἠθικὲς κι ἀνθρωπιστικὲς ἀξίες, φαίνονταν ἀκλόνητες. Τὰ ἑκατομμύρια τοῦ ἄλλου κόσμου σέβονταν τὸ εὐρωπαϊκὸ πνεῦμα, ποὺ ἀνεξάρτητα κι ἀπ' τὴ δύναμή του κι ἀπ' τὸν πλοῦτο του, ἦταν τότε ἀκόμα σὲ θέση νὰ ἐπιβάλλεται καὶ ἠθικὰ στοὺς ἄλλους λαοὺς, γιατί φαίνονταν πῶς εἶχε πετύχει μιὰ τελειωτικὴ αὐτὴ τὴ φορὰ νίκη πάνω στὰ ἔνστικτα καὶ στὶς ἀγριότητες. Ἀκόμα στὶς ἀρχὲς τοῦ αἵωνα μας ἡ μικρὴ τούτη γωνιά τοῦ πλανήτη, ἡ Εὐρώπη μας, φεγγοβολοῦσε παντοῦ γύρω. Ἀπομόναχὴ τῆς πνευματοδοτοῦσε τὶς ἀπέραντες γύρω χώρες κι ἡ κυριαρχία τῆς πάνω στὴν οὐκουμένη ἔμοιαζε ἀδιάσειστη καὶ μελλοντικὰ.

“Όσοι έχουνε γεννηθεί πρινάπ’ τόν πόλεμο τοῦ 1914 θυμοῦνται ἀκόμα κελνή τήν ἐποχή. Φαίνονται δλα τόσο σίγουρα καί τόσο ἀσφαλισμένα... Κανένας δὲν ἔβαζε στοῦ μυαλό του πόσο εὐθραυστο πρᾶγμα μπορεῖ νᾶναι ἕνας πολιτισμός—κι ὅμως αὐτὸς εἶναι γιὰ τίς ἀνθρώπινες φυλές ὅ,τι εἶναι ἡ ὑγεία γιὰ τὰ ἄτομα: πρέπει νὰ κινδυνεύεις νὰ τῇ χάσεις γιὰ νὰ καταλάβεις πὼς δὲν εἶναι κάτι αὐτονόητο καί γιὰ νὰ ἐκτιμήσεις καλὰ τὴν ἀξία της. Εἶχαν τότε ἀκόμα οἱ ἄνθρωποι ἕνα αἶσθημα εὐστάθειας γιὰ τὸν ὕλικό καί τὸν ἠθικό κόσμο πού τοὺς περιστοίχιζε, ἕνα αἶσθημα πού τὸ χρωστούσανε στίς μακρόχρονες εἰρηνικὲς ἐποχὲς πού εἶχαν προηγηθεῖ. Τὰ κτήρια ἔμοιαζαν καλὰ στερεωμένα κι οἱ ἐφέστιοι θεοὶ φαίνονταν ἀτάραχοι καί μὲ τὴν πρόθεση νᾶναι ἀκοίμητοι πάντα φύλακες πάνω στὴν εὐτυχία καί στὴ γαλήνη τῶν σπιτιῶν. Ὁρισμένες ἀνθρωπιστικὲς ἀρχές, πού εἶχανε μὲ τόσο μόχθο ἀποκτηθεῖ ὕστερ’ ἀπὸ σκληρὰ ἀγῶνα, μὲ τὰ ἔνστικτα τῆς πρωτόγονης ζωῆς φαίνονταν ὀριστικὰ κερδισμένες: ἡ ἐκτίμηση τῆς ἀνθρώπινης ἀξίας, ἡ προτεραιότητα τοῦ ἀδύνατου μικροῦ παιδιοῦ καί τοῦ γέροντα, ἡ μητρότητα πού τῆς πρέπει κάθε σεβασμός καί συμπαράσταση. Μιὰ ζεστή ἀνθρώπινη καρδιά μπορούσε ἀκόμα τότε νὰ ὑπάρχει γιὰ τὸν πλησίον, κάποια ἀλληλεγγύη γιὰ τὸν συνάνθρωπο. Δὲ μπορούσε τότε ἀκόμα νὰ φανταστεῖ κανένας μέσα στὴν ἴδια τὴν Εὐρώπῃ ὁμαδικὰ ἐγκλήματα τῆς κρατικῆς ἐξουσίας, ἐκπατρισμοὺς ἀπέραντων πληθυσμῶν ἢ κύματα προσφυγιάς—ἐξὸν ἂν γύριζε μὲ τὴ σκέψη του πολλοὺς αἰῶνες πίσω. Πρώσικες μπότες δὲν εἶχαν τότε ἀκόμα ποδοπατήσῃ μὲ ἀδιαφορία κεφάλια μικρῶν παιδιῶν, πού ἀνίδεα γιὰ τὴ σημασία τῶν πολυ-

βολισμῶν προσπαθοῦσαν μάτια νὰ θηλάσουν στὸ μαστὸ τῆς ἐκτελεσμέ-
νης μητέρας. Οἱ ἠθικὲς ἀξίες ἦταν ἐξ ἄλλου σεβαστές, παράλληλα μὲ τὶς
ἀνθρωπιστικὲς. Ἡ τήρηση ὠρισμένων ἀρχῶν—στὴν ἀνάγκη καὶ μὲ ὑλικὴ
ζημιὰ—δὲ λογιζόταν τότε ἀκόμα σὰν ἔλλειψη πρακτικοῦ πνεύματος ἢ σὰν
ὑπερβολικὴ ἀφέλεια. Ἡ ἀπουσία δισταγμῶν στὴν ἠθικὴ συνείδηση δὲν
ἦταν τότε ἀκόμα ἐξυπνάδα. Ἡ αἰσθητικὴ κοινὴ συνείδηση στεκόταν ψηλά
καὶ στὶς εἰκαστικὲς τέχνες ἡ ἀνισορροπία κι ἡ ἀσυμμετρία δὲν εἶχαν
ἀκόμα προαχθεῖ σ' ἓνα εἶδος καινούργιας τεχνοτροπίας. Στὰ τραγούδια
μας καὶ στοὺς χορούς μας τὸ Παρλίσι κι ἡ Βιέννη εἶχαν τότε ἀκόμα τὴν
πρώτῃ θέση καὶ δὲν ἔνιωθε ὁ κόσμος ἐδῶ στὴν Εὐρώπῃ τὴν ἐσωτερικὴ
ἀνάγκη νὰ καταφύγει σὲ νέγκρικα μοτίβα καὶ σὲ ρυθμοὺς ἀφρικάνικους.
Ἡ πρόοδος στὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες καὶ στὶς τεχνικὲς τοὺς ἐφαρμογὰς δὲν
προκαλοῦσε τότε ἀκόμα κακὰ προαισθήματα· τὸ ἀντίθετο μάλιστα, ἐθέρ-
μαινε τὶς καρδιὰς μὲ πίστη καὶ μὲ πολλὰς ἐλπίδες γιὰ τὸ μέλλον τῆς ἀν-
θρωπότητος. Ἡ ζωὴ κυλοῦσε φαιδρότερη καὶ πιὸ ἀμέριμνη, τὰ οἰκονομικὰ
ἀγαθὰ ἐπαρκοῦσαν καὶ γιὰ τοὺς φτωχότερους, τὸ αὐριο φαινόταν ἐξα-
σφαλισμένο, τὰ δειλινὰ ροδίζανε ὁμορφότερα καὶ πιὸ γλυκὰ στὶς ἐξοχὰς
καὶ στὶς πόλεις, οἱ καμπάνες χτυποῦσαν πιὸ χαρμόсуна καλώντας τοὺς
πιστοὺς στὸν ἑσπερινὸ κι οἱ πατέρες ἔκλειναν τὰ μάτια τοὺς ἔχοντας
τόση πεποίθησι πῶς τὰ παιδιὰ τοὺς καὶ τὰ ἐγγόνια τοὺς θάναί καὶ κεῖνα
εὐτυχισμένα...

✱

Σήμερα ὁ κόσμος ζεῖ μέσα σὲ μιὰν ἀτμόσφαιρα ἀνησυχίας. Βαρὶὰ σύννεφα μαζεύονται ὀλοένα ἀπειλητικὰ στὸν ὀρίζοντα τῆς οἰκουμένης. Τὸ αὖριο εἶνε ἀβέβαιον καὶ πολλοὶ ἀναρωτιοῦνται ἂν ἀξίζει κάποιον κόπο καὶ κάποια προσπάθεια ὁποιοσδήποτε σκοπὸς τοῦ νᾶχει κάπως μακρότερη χρονικὴ πνοή. Αἰσθάνεται κανένας τὴν ἀνάγκη νὰ δοξάζει τὸ θεὸ τοῦ εὐδόκησε νὰ μὴν ἀφήσει ὥς τώρα νὰ γίνουμε κι ἄλλα φοβερὰ πράγματα τοῦ ἦταν πολὺ ἐνδεχόμενα πάνω σ' αὐτὴ τὴ σφαῖρα ὅπου ἡ μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου μᾶς ἔχει τάξει νὰ ζήσουμε. Ὅχι πῶς ἔχουμε ἀρχίσει νὰ διαφαίνονται, ὅστερ' ἀπὸ τόσες μυριάδες χρόνια ἀπομόνωσής μας στὸ διάστημα, κίνδυνοι μιᾶς φοβερῆς ἐξωτερικῆς ἐπιδρομῆς, τοῦ ξέρουμε πῶς δὲ θὰ μπορούσαμε νὰ τὴν ἀναχαιτίσουμε. Αὐτοῦ τοῦ εἵδους τὰ ἐνδεχόμενα μένουμε πάντα περιωρισμένα στὴ φαντασίᾳ τῶν Οὐέλς μας. Στὶς ἴδιες τὶς δικές μας, τοῦ δικοῦ μας πλανήτη, τίς πραγματοποιήσεις στὸν τομέα τῆς ἐφαρμοσμένης Φυσικῆς χρωστιοῦνται οἱ ἐφιάλτες κι ὁ τρόμος—μὲ τὸ νὰ μὴν ἔχουν ἀκολουθηθεῖ τὰ γιγαντιαῖα πρὸς ἐκείνη τὴν κατεύθυνση βήματα—μας, τοῦ ἔχουν σήμερα δώσει ὅπλα πανίσχυρα στὰ χέρια τῆς ἀνθρώπινης φυλῆς, ἀπὸ ἀνάλογη ἡθικὴ καὶ ψυχονευματικὴ ἀνάπτυξη.

Κι έτσι σήμερα βρίσκεται ο άνθρωπος με συνείδηση, ο αξίος για τὸ νομὰ του ἄνθρωπος, πὺ τυχαίνει νᾶχει κι αἴσθημα εὐθύνης καὶ καρδιά, βρίσκεται σήμερα μπροστά σ' αὐτὴν τὴν ἀπροσδόκητη ἀντινομία : νὰ τὸν τρομάζει ἡ ἴδια του ἡ πρόοδος, κείνη ἀκριβῶς πὺ θᾶπρεπε νᾶναι γι' αὐτὸν πηγὴ χαρᾶς καὶ εὐτυχίας. Τὸ δαιμόνιο τοῦτο γένος πὺ νίκησε τὸ διὰστημα καὶ τὸ χρόνο, πὺ ἐκμηδένισε τίς ἀποστάσεις, πὺ ἀποσπασσε ἀπ' τὴ Φύση τὰ μεγαλύτερά της μυστικά, πὺ ὑπόταξε τίς κολοσσιαῖες δυνάμεις της καὶ τίς ἔβαλε νὰ τοῦ δουλεύουνε, ἡ ἡρωϊκὴ τούτη φυλὴ πὺ ἐκινώντας πρὶν λίγες χιλιάδες χρόνια ἀπ' τίς σπηλιές κι ἀπ' τὰ πέτρινα σφυριά, εἶναι τώρα σὲ θέση νὰ κάθεται ἀπὸ δῶ κάτω καὶ νὰ ζυγίζει τοὺς ξένους μακρυνοὺς ἡλίους, δὲ μπόρεσε ὅμως

ἀκόμα νὰ βάλει τάξη στὰ ζητήματα τοῦ ἴδιου της τοῦ σπιτιοῦ. Βρίσκεται ἐντελῶς ἀνώριμη ἀκόμα ἀπ' τὴν ἠθικὴ ἀποψη κι ἀπ' τὴν ἀποψη τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, μὲ εὐρύτερο τώρα κείμενο τὸ «κενὸ ψυχῆς» ποὺ πολὺ πρὶν ἀπ' τὸν τελευταῖο παγκόσμιον πόλεμον εἶχε καταγγεῖλει ὁ Bergson στὴν πανανθρώπινη συνείδηση, χωρισμένη ἀκόμα σὲ ἀντίμαχες τοπικὲς ἐξουσίες κυρίαρχες, καθὼς στὰ χρόνια τὰ παλιά, χωρὶς ἐνιαῖα ὀργάνωση καὶ κεντρικὴ πολιτικὴ ἐξουσία, τῇ μόνῃ ποὺ θάταν στοὺς καιροὺς ποὺ φτάσαμε ἱκανὴ ν' ἀσφαλίσει πάνω σὲ τούτῃ τὴ γῆ τὸ νόμο καὶ τὴν τάξη, νὰ ἀσκήσει προληπτικὴ ἀποστολὴ καὶ νὰ σώσει τὸν πολιτισμὸ μας ἀπ' τὴν καταστροφὴ.

Ὁ ἡλεκτρισμὸς κι ἄλλες ἰσχυρότατες φυσικὲς δυνάμεις εἶναι σήμερα ὑπηρετές μας—καὶ στὸ σύντομο μέλλον θά ναι κι ἡ ἀτομικὴ ἐνέργεια διαθέσιμη στὴν ἐξυπηρέτησή μας. Εἶναι ἀνυπολόγιστες οἱ δυνατότητες ποὺ μᾶς παρέχουνε καὶ θάταν ἀρκετὲς γιὰ ν' ἀσφαλίσουνε παντοῦ τὴν ἐπάρκεια, τὴν ἀφθονία καὶ τὴν εὐημερία. Ὅμως τί ὠφελοῦνε οἱ τιτανικὲς αὐτὲς δυνάμεις, ἂν δὲν ἐξασφαλιστεῖ τὸ κλειδί τὸ ἀπαραίτητο γιὰ νά ναι ἀληθινὰ εὐεργετικὲς στὸν ἄνθρωπο: τὸ στοιχεῖο τοῦ ὀρθολογισμοῦ στὴ χρῆση τους; Αὐτὰ τὰ τελευταῖα σαράντα χρόνια ὁ κόσμος ἔγινε πολὺ λιγότερο εὐτυχισμένος ἀπ' ὅ,τι ἦταν πρὶν, παρ' ὅλη τὴν τεράστια τεχνικὴ στὸ μεταξὺ πρόοδος. Καὶ σήμερα ὅχι μονάχα ἀφθονία οἰκονομικῶν ἀγαθῶν δὲν ἔχει μπορέσει νὰ ἐξασφαλίσει, ἀλλὰ οὔτε κἀν μιὰ ἀνεση. Ἡ ἔνδεια, ἡ ἐξάρτηση, ἡ ἀνάγκη, οἱ στερήσεις βασιλεύουν ὡς τὰ χτέες ἀκόμα ἀνάμεσα στοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης, καταμεσίς στὸν εἰκοστὸ αἰῶνα, στοὺς λαοὺς ἐκείνους ποὺ θάταν ἐντελῶς φυσικὸ, ὅστερ' ἀπὸ τόση πρόοδος οἱ πρῶτοι καιροὶ ὅστερ' ἀπ' τὸν τερματισμὸ τοῦ τελευταίου πολέμου θὰ μποροῦσε κανένας νὰ δεῖ ἀκόμα καὶ σὲ μεγάλους, πολιτισμένους ἄλλοτε λαοὺς, ὅπως—τὸ 1945—στὸν μεγάλο ἡττημένο τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης, τὰ πῶθιβερὰ συμπτώματα ἠθικῆς πτώσης: Τοὺς ἀντρες χωρὶς ἀξιοπρέπεια. Τὶς δυστυχισμένες νέες γυναῖκες συχνὰ στὸ πῶθι φοβερό διλήμμα, νὰ κάθουνται νὰ βλέπουνε τοὺς γέροντες γονεῖς καὶ τὰ μωρά τους νὰ λιώνουνε ἀπὸ μέρα σὲ μέρα ἀπὸ ἀνέχεια ἂν ἐκεῖνες δείχνουνταν ὡς τὸ τέλος ἀνίκανες νὰ ξεστρατίσουνε ἀπὸ ἀρχὲς καὶ πεποιθήσεις. Τὰ δύστυχα μικρὰ παιδιὰ νὰ πληρώνουνε τὶς ἀμαρτίες τῶν μεγάλων μὲ τὸν πῶθι σκληρὸ τρόπο: μ' ἐφιάλτες στὰ ἔντρομα μάτια τους, μὲ τὴ φοβία τοῦ κρότου καὶ τῆς φλόγας, μὲ ἀνήμερα γιὰ χαμόγελο τὰ κατάχλωμα πρόσωπά τους. Γιατὶ χρόνια φοβερά εἶχαν προηγηθεῖ ἐξ αἰτίας τῶν γονιῶν τους σὲ χῶρες ἀπέραντες γύρω. Σὲ βορρᾶ καὶ σὲ νότο, σὲ πολιτείες καὶ σ' ἐξοχές, τὸ μάτι τῆς ἱστορίας εἶχε πέσει—σὲ τόπους τοῦ πανανθρώπινου πνεύματος τόσο γνώριμους κι ἀγαπημένους—πάνω σὲ κοπάδια ἀνθρώπινα ἀλαφιασμένα, σὲ ἀπέραντες πυρκαϊὲς κι ἐρείπια κι ἀποκαΐδια, σὲ τρόπους ζωῆς σχεδὸν πρωτόγονους, μὲ ἀναρριπισμένα τὰ ἔνστικτα κάτω ἀπ' τὸ σιδερένιο νόμο τῆς ἀνάγκης καὶ μὲ ὀλότελη παλινδρόμηση σὲ παλιὲς καὶ σεβάσιμες κατακτήσεις τοῦ ἀνθρωπισμοῦ.

* *

Μέσα σὲ μιὰ τέτοια πνιγερὴ ἠθικὴ ἀτμόσφαιρα μᾶς καλεῖ ὁ τροχὸς τῆς ἱστορίας, ποὺ συμπληρώνει τώρα τὸ κυκλογύρισμα δυόμισι χιλιόχρονων, μᾶς καλεῖ νὰ παρασταθοῦμε στοὺς εἰκοσιπέντε αἰῶνες τοῦ πολιτισμοῦ μας. Καὶ δὲν ἐννοοῦμε μὲ τὴν τελευταία αὐτὴ λέξη τὰ κολλοσιαῖα τεχνικὰ ἔργα ποὺ μποροῦνε καὶ κατασκευάζονται σήμερα οὔτε τὴν κατὰ-

κτηση τοῦ διαστήματος ἀπ' τὸν ἄνθρωπο οὔτε τὸν ἀσύρματο, τὴν τηλεφῶνα, τὸ ραντάρ ἢ τὸ ραδιόφωνο. Αὐτὰ εἶναι ξένα μὲ τὸν πνευματικὸ πολιτισμὸ. Θέλομε νὰ ποῦμε γιὰ ἓνα σύστημα αἰωνόβιων ἀξιών ποὺ συγκροτοῦσε πρὶν λίγες δεκαετίες τὸ εὐρωπαϊκὸ πνεῦμα καὶ ποὺ ἓνα σημαντικό του μέρος ἐπιβεβαιώνει ἀκόμα, παρ' ὅλη τὴ φοβερὴ καταδρομὴ τῶν μεταξὺ καιρῶν. Καθὼς εἶναι γνωστὸ, αὐτὸς εἶναι ὁ ἀληθινὸς πολιτισμὸς: μιὰ σειρά ἀπὸ κατακτήσεις σ' ὅλες τὶς σφαῖρες τοῦ πνεύματος, ἓνα σύνολο ἀπὸ νίκες τοῦ ἀνθρώπου πάνω στὴν παλιὰ ἀγριότητα, νίκες ποὺ κερδήθηκαν μὲ πολὺ κόπο καὶ μὲ δάκρυα καὶ μὲ θυσιὲς σὲ διάστημα χιλιάδων χρόνων. Ἐνσαρκώνεται στοὺς καθεδρικοὺς μας ναοὺς καὶ στὰ ἱδρύματά μας, στὸ Καίμπριτζ καὶ στὴν Ὁξφόρδη μας, στὴ Σορβόνη μας καὶ στὴ Χαϊδελβέργη. Φωλιάζει μέσα σὲς εὐγενικὲς συναισθηματικὲς ὁρμές, ποὺ μοιάζουνε κάποτε νά ναι ἔξω ἀπ' τὴ λογικὴ γιὰτ' εἶναι πραγματικὰ ὑπέρογες, σὲς μεγάλες πράξεις ἀνθρωπισμοῦ κι αὐτοθύσις, στὰ ὑψηλὰ ἰδανικά. Ἐκπροσωπεῖται ἀπ' τοὺς ἀλτρουϊστὲς μάρτυρες τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀπ' τοὺς γιατροὺς μας ποὺ ἔδωσαν τὴ ζωὴ τους κι ἀπ' τοὺς ἱεραποστόλους μας ποὺ χάθηκαν στὸ ἔργο τους. Ἀπλώνεται στοὺς κόσμους τῆς ἁρμονίας ποὺ μπόρεσαν καὶ δημιουργήσαν οἱ μεγάλοι μας ἥρωες τοῦ πνεύματος τῆς μουσικῆς τὸν περασμένο αἰῶνα στὸ κέντρο τῆς ἡπείρου μας. Ἐκδηλώνεται στὴ φιλοσοφικὴ μας σκέψη καὶ στὴ διάνοηση, στὴν εὐρωπαϊκὴ παιδεία, στὰ βιβλία μας, στὰ πνευματικὰ μας κέντρα, στὴ λυρικὴ μας ποίηση καὶ στὴν καλλιτεχνία μας. Βρίσκεται μέσα στὸν τρόπο τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν μας, στὴ λαχτάρα μας γιὰ τὰ ἰδεώδη τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δικαιοσύνης, στὴν αὐθορμησίαν μας ν' ἀγωνιστοῦμε καὶ νὰ θυσιάστοῦμε γι' αὐτὰ, στὴν πίστη μας σὲς ἠθικὲς ἀξίες καὶ στὰ μεγάλα πεπρωμένα τῆς ἀνθρωπότητος. Στὸ θρησκευτικὸ μας συναίσθημα, ποὺ εἶναι γιὰ μᾶς ἐσωτερικὴ ἀνάγκη, σὲς πεποιθήσεις μας πῶς ἡ ἀρετὴ δὲν εἶναι λέξη κενή, πῶς ἡ κατεύθυνση τῆς πορείας τῆς ἀτομικῆς ζωῆς μας πρὸς τὸ ἰδανικὸ τῆς ἠθικῆς τελειότητος δὲν εἶναι κατὰ χωρὶς νόημα καὶ χωρὶς πραγματικὸ βάθος. Ὀλόκληρο ἓνα σύμπαν ἀπὸ ἔργα τοῦ πνεύματος καὶ ἀπὸ μὀρφωση—ὅχι ξερὲς γνώσεις, ἀλλὰ καλλιέργεια τῆς προσωπικότητος—ἀπὸ πράξεις ἀγάπης γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἀπὸ ὀρθὲς ἀξιολογικὲς πεποιθήσεις κι ἀπὸ ἀνθρωπιστικὰ ἰδανικά.

Ἦταν τόσο μεστὸ καὶ τόσο ἀξία πλουτισμένο κι εἶχε τόση ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ ὁμορφιά, ἰδίως πρὶν δεχτεῖ κεῖνα τὰ δυὸ ἀπάνωτὰ τρομαχτικὰ χτυπήματα τοῦ 1914 καὶ τοῦ 1939... Μὰ παρ' ὅλο κείμενο τὸν κατατρεγμὸ τῆς ἱστορικῆς μοίρας ὑπάρχει πάντα, ὅς εἶναι καὶ τραυματισμένο σήμερα. Τ' ὀνομάζουνε «δυτικὸ» ἢ «εὐρωπαϊκὸ» πνεῦμα, μὰ καταβάθος δὲν εἶναι παρὰ χριστιανικὸ κι ἐλληνικὸ. Ἀναπνέουνε τόσους αἰῶνες τὸν δὲν εἶναι παρὰ χριστιανικὸ κι ἐλληνικὸ. τὸ κατεργάζονται, τὸ ζοῦνε, τὸ διδάσκειν τοὺς οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης, τὸ μικρότερα σχολεῖα ὡς τὰ πανεπιστήμια σκουνε στὰ παιδιὰ τους ἀπ' τὰ μικρότερα σχολεῖα ὡς τὰ πανεπιστήμια τοὺς τόσο πολὺ, ποὺ ὅστερ' ἀπ' τὸ μεγάλο χρονικὸ διάστημα ποὺ πέρασε ἀπ' τὸν καιρὸ ποὺ τοὺς κληροδοτήθηκε, εἶναι φορὲς ποὺ ξεχνιοῦνται καὶ τὸ θαρροῦνε γιὰ δικό τους. Εἶναι χτισμένο ὅμως ὀλόκληρο πάνω σὲ βάρθρα ἐλληνικά, πάνω σὲ πρωταρχικὲς ἐννοιες ἐλληνικὲς κι οἱ σπουδαιότεροι τομεῖς του εἶναι καθαρὰ ἐλληνικοὶ ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη. Κάθε ξεκίνημα τῆς διάνοησης, τῆς ἔρευνας, τοῦ καλαισθητικοῦ συναισθήματος, τοῦ λόγου, τῆς θεωρητικῆς γνώσης, τῆς ἠθικῆς συνείδησης, ἄρχισε ἀπὸ τούτῃ τὴ γῆ καὶ δὲν ὑπῆρχαν πρὶν ἀπ' τοὺς Ἕλληνες οὔτε ἡ «ἐννοία» οὔτε ἡ «ἰδέα» οὔτε ἡ «μέθοδος» οὔτε τὸ «σύστημα» οὔτε τὰ «μαθηματικά» οὔτε ἡ Τέχνη οὔτε ἡ «αἴσθητική». Σ' ὅλες τὶς γλώσσες τοῦ δυτι-

τρο, γιατί είναι μεγαλόπρεπο, μεγαλώνει και πιάνει σχετικά δύσκολα, κ. λ. π.).

Αυτό το «περίπου» το υποθάλπει και το καλλιεργεί μάλιστα δυστυχώς το ίδιο το σχολείο. Ο δάσκαλος ρωτά για κάποιο θέμα και λαμβάνει μια άοριστη απάντηση. Στη βιασύνη του, να προφτάσει το πλήθος των μαθητών, περνά σε άλλον και δεν εξαναγκάζει το μαθητή να ακριβολογήσει, να λεπτολογήσει, να τοποθετήσει την εξήγηση που δίνει, ώστε να φανή αν πραγματικά κατάλαβε και κατέχη αυτό που λέγει. Ο μαθητής γίνεται πιο ξευπνος και πιο πονηρός απ' το δάσκαλο. Με επίθετα και χαρακτηρισμούς, όπως «ήρωϊκός», «ένδοξος», «υπέροχος» και άλλα παρόμοια, φαίνεται σ'α να ξέρη το θέμα του, ξεγελά το δάσκαλο και παίρνει βαθμό. Σ'αν έλθη όμως ή στιγμή να πη ξερά τι είναι ο Κανάρης, ο Όμηρος ή ο Σολωμός, τότε τα χάνει, γιατί δεν έχει κανένα βοηθητικό στοιχείο. Είναι ακατανόητο να έχεις στο χέρι το περιζήτητο χαρτί που ανοίγει τόσες πόρτες στον τόπο μας, το 'Απολυτήριο Γυμνασίου, και να βρίσκεις φυσικό να δίνης άοριστες απαντήσεις, όπως: «Ο Βύρων είναι όνομα στην 'Ιστορία». Ο «Κανάρης είναι 'Ηρωας» ή «άνηρ που έπολέμησε», ο «Όμηρος, εκείνος, του οποίου τους στίχους μαθαίνομε στο σχολείο», «Ο Κιθαιρών τοποθεσία». Και άλλα παρόμοια.

Όταν κάνη κανείς την προσπάθεια να ξεδιαλύνουν τα παιδιά όρισμένες άοριστολογίες τους, μπλέκει χειρότερα. — «Όταν λες ήρωας, τι θέλεις να πής»; — «Νά! που τον λέγει ή 'Ιστορία πως είναι ήρωας!» — «Το να πέσης στο νερό με κίνδυνο της ζωής σου και να σώσης έναν άνθρωπο είναι ήρωϊσμός»; — «Ναί». — «Όταν λες τον Κ. ήρωα, έχεις κάτι τέτοιο στο νοού σου;...» Δέ βρίσκει απάντηση. Το ίδιο και για το — «Είναι όνομα στην 'Ιστορία». Στο τέλος το διατυπώνει άλλιώς. — «Είναι δηλαδή γραμμένο στο βιβλίο της 'Ιστορίας» ή «Είναι κεφάλαιο στην 'Ιστορία που μάς έμαθαν».

Γενικά ή άμηχανία που παρουσιάζουν, μόλις ζητήση κανείς κάτι πιο θετικό, δείχνει πως στον τρόπο που διδάχθηκαν λείπει ή μέθοδος και το σύστημα. Π.χ. είναι έντελώς άκαθόριστες στη συνείδηση των περισσοτέρων οι περίοδοι της 'Ιστορίας μας. Το διαχωρισμό σε αιώνες, δεν ξεύρουν να τον κάνουν. Άκόμα και το Πρό και το Μετά Χριστόν δεν τους λέγει τίποτε, και ό τρόπος που υπολογίζονται τα δυό αυτά χρονικά διαστήματα τους είναι άκατανόητος. Τόν Μέγα Άλέξανδρο τον τοποθετούν μ.Χ. Λένε «στην άρχαιότητα» και αυτό σημαίνει άπλως πως δεν είναι στη σημερινή μας εποχή, στο τώρα όπου ζούμε. «Οι πόλεμοι με τους Τούρκους» υπάγονται «στην άρχαιότητα». 'Η Κων'πολη «έπεσε το 1821». 'Η Σάμος «έγινε 'Ελληνική απ' τους Γερμανούς στα 1832» (απάντηση άποφοίτου γυμνασίου Σάμου). «'Η 'Εκκλησία του Άγ. Δημητρίου στη Θεσ'νίκη είναι σπουδαία «προχριστιανική 'Εκκλησία» (άπόφ. Γυμνασίου Θεσσαλονίκης). Την εποχή της 'Επανάστασης αναφέρουν γενικά ως «21» και χαρακτηρίζουν όλους τους άγωνιστές ως «'Ηρωας του 21», συνήθως όμως δεν ξέρουν να καθορίσουν αν είναι 1821, 1921 ή άλλο τίποτε.

Τό βάθος και το μακρόχρονο περιθώριο της 'Ελληνικής 'Ιστορίας είναι τελείως άγνωστα, ούτε και συσχετίζονται μέσα στη συνείδησή τους με τίποτε ζωντανό ή όρατό, με την Τέχνη π.χ., τον τρόπο της ζωής, τους ναούς ή τα έρείπια, τις 'Εκκλησίες, τα καρυοφίλια, τη φουστανέλλα ή ό,τι δήποτε άπομεινάρι που συναντούν σε κάθε τους βήμα. Παιδιά προσφύγων της Μικρασιατικής Καταστροφής ή του Διωγμού από τους Βουλγάρους δεν ξέρουν να πούν ποτε συνέβηκαν αυτά, ούτε ξέρουν καν

που είναι ο Πόντος, ή Σμύρνη ή ή Στενίμαχος, όνόματα που αναφέρουν τακτικά, γιατί ξέρουν πως απ' εκεί κατάγονταν οι γονείς τους.

Γενικά, όλη ή εποχή των 60 τελευταίων έτών, που είναι τόσο βαρυσήμαντη για την εξέλιξη του τόπου μας, είναι σχεδόν άγνωστη στη νέα γενιά, και όμως στα χέρια αυτής της γενιάς θα έμπιστευθούμε αύριο την τύχη και τη διακυβέρνηση ακόμα του τόπου μας. Γιортάζουν κάθε χρόνο στο σχολείο την 25η Μαρτίου, την 28η 'Οκτωβρίου, τρέχουν στις παρελάσεις και χαίρονται που δεν έχουν μάθημα. Κατά τόπους έχουν μάλιστα συχνά και ιδιαίτερη γιορτή, για την άπελευθέρωση της πόλης τους. Όλες αυτές οι ήμερομηνίες όμως είναι χωρίς χρονολογία, δεν είναι βαθμοί, δεν έχουν την ταξινόμησή τους μέσα στην 'Ιστορία που διδάχτηκαν. Δεν έμαθαν ποτέ να ανάγουν τα γεγονότα αυτά, τις γιορτές, σε κάτι πιο γενικό και συνάμα πιο ζωντανό. 'Η 'Ιστορία είναι «μάθημα», είναι κεφάλαια στο βιβλίο άσχετα με την καθημερινή ζωή, με τις γιορτές, με τα όσα υπάρχουν γύρω τους. Άκόμα και οι Τρεις 'Ιεράρχες, Πατέρες των Γραμμάτων, που χαρίζουν στα σχολεία άλλη μια γιορτή, είναι σχεδόν άγνωστοι. Από 100 κορίτσια με άπολυτήριο γυμνασίου, που είχαν να όνομάσουν τους Τρεις 'Ιεράρχες, τα 55 έγραψαν τα όνόματά 'Ιωάννης, Βασίλειος και Γρηγόριος (έλάχιστες απ' αυτές μόνο ήξεραν να τους χαρακτηρίσουν πιο σωστά), τα 17 δεν απάντησαν καθόλου, τα δέ υπόλοιπα 28 έδωσαν διάφορες λειψές απαντήσεις ή όνόμασαν άλλους Άγίους στην τύχη. Μια έγραψε μάλιστα «Πατήρ, Υιός και Άγιον Πνεύμα».

Οι απαντήσεις, που παραθέτω πιο κάτω, είναι από τα γραπτά αυτών των 100 κοριτσιών που είχαν άπολυτήριο γυμνασίου. Τα κορίτσια αυτά προέρχονται απ' όλες σχεδόν τις έλληνικές έπαρχίες και οι εξέτάσεις τους δίνουν μια συνοπτική και τραγική εικόνα του μορφωτικού επιπέδου της νέας γενιάς. Είναι όλες 20 έως 27 το πολύ έτών. Όμολογούν πως πολλά μαθήματα τα έκαμαν μόνο «σάν κεφάλαια» και σε λίγες ώρες για «να πάρουν βαθμό» στις άπολυτήριες εξέτάσεις! Δάσκαλο Γαλλικών, Γυμναστικής, Χειροτεχνίας κλπ. δεν είχαν τα πιο πολλά Γυμνάσια. Δεν φταίνε αυτές, αν 5 καθηγητές έπρεπε να τις εκπαιδεύσουν στο γυμνάσιο, ούτε φταίνε οι 5 καθηγητές, που είχαν 600 μαθήτριες περίπου, αν δεν τους έμαθαν αυτά που θεωρούνται άπαραίτητα για ένα σχετικά μορφωμένο άνθρωπο.

Τρόμαξα σάν αντίκρισα μόνη μου τις γραπτές και προφορικές απαντήσεις που έδωσαν τα 100 αυτά κορίτσια! Όλα, και τα 100, δικαιούνταν σύμφωνα με τις γυμνασιακές σπουδές που είχαν κάμει, σύμφωνα με τα χρόνια που κάθισαν στο θρανίο και τις εξέτάσεις που πέρασαν, να εισαχθούν σε ανώτερες επαγγελματικές Σχολές για μετεκπαίδευση. Δεν αχθούν σε ανώτερες επαγγελματικές Σχολές για μετεκπαίδευση. Δεν είμαι ή άρμόδια για να βρω τη θεραπεία του κακού, ούτε και για να υποδείξω άλλες μεθόδους διδασκαλίας για τα σχολεία μας. Νομίζω όμως πως καιρός είναι πια ή προσοχή όλων μας να στραφή προς τη νεολαία! Το κακό που έκαμε ή Δικτατορία, ή Κατοχή, ο έμφύλιος Σπαραγμός, με την έλλειψη σχολείων και γενικά ή έκμετάλλευση της νεολαίας για διάφορους ιδιοτελείς σκοπούς, έπρεπε πια να βρη ένα άληθινό αντιφάρμακο. 'Η προσπάθεια όλων να τείνη στη βελτίωση της κατάστασης. 'Η νέα γενιά, τα νιάτα μας, οι Άντρες και Γυναίκες της αύριο ζητούν κάτι καλύτερο, νιώθουν τις αδυναμίες τους και έχουν το δικαίωμα να απαιτήσουν μόρφωση, σχολεία, δασκάλους άληθινούς.

Πως μπορούμε να άποκλείωμε ως «άγράμματα» από τις διάφορες

Σχολές κορίτσια καὶ ἀγόρια ποὺ ποτὲ δὲν διδάχτηκαν Γεωγραφία, ποὺ δὲν ξέρουν κἂν σὲ ποιά ἡπειρο βρίσκεται ἡ Ἑλλάδα, ποῖος ἦταν ὁ Μ. Ἀλέξανδρος, ἢ ποιὲς εἶναι οἱ σημαντικότερες χρονολογίες τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας; Παιδιά ποὺ ποτὲ δὲν διάβασαν ἓνα βιβλίο «γιά διασκέδαση»; Ποὺ ἀκόμα καὶ «σχολικὸ βιβλίο» δὲν εἶχαν ποτὲ δικό τους, καὶ ποὺ τελείωσαν γυμνάσιο μὲ «ξένα, δανεικὰ βιβλία»;

Δὲν ἐξετάζονται τὰ παιδιά στίς διαφορές «εἰσιτήριες ἐξετάσεις». Οἱ δάσκαλοι μας ἐξετάζονται, τὰ σχολεῖα μας, καὶ μαζὶ μ' αὐτὰ τὸ Ἔθνος μας ὁλόκληρο, καὶ οἱ Κυβερνήτες μας ποὺ δὲν τρομάζουν ἐμπρὸς στὸν τεράστιο ἐθνικὸ κίνδυνο ποὺ εἶναι γιὰ τὸ μέλλον ἕνας ἀμόρφωτος καὶ ἀγράμματος Λαός!

Νά! τώρα τοῦ διαγωνισμοῦ, ποὺ εἶπα παραπάνω, οἱ ἐρωτήσεις ποὺ δώσαμε καὶ οἱ ἀπαντήσεις ποὺ πῆραμε:

1) Τί εἶναι; Σολωμός, Κανάρης, Κουντουριώτης, Βύρων, Κιθαιρών, Ὅμηρος, Γράμμος, Τσῶρτσιλ.

Ἀπαντήσεις:

α) **Σολωμός:**

Δὲν ἔδωσαν καμιὰ ἀπάντηση	18
«Ποιητὴς» μὲ διαφορὸς ἢ καὶ χωρὶς χαρακτηρισμοὺς	77
«Συγγραφεὺς»	2
«Ποιητὴς Ἀρχαιότητος»	1
«Σοφὸς»	1
«Ἱστορικός»	1

β) **Κανάρης:**

Δὲν ἔδωσαν καμιὰ ἀπάντηση	13
«Ἀρχηγὸς ἢ ἥρωας Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως»	46
«Ἀνὴρ ποὺ ἐπολέμησε», «Πλοίαρχος», «Πυρπολητής», «Ναύ- αρχος», «Ἀρχηγὸς Ἑλληνικοῦ Στόλου», «Ναυτικός», «Στρατάρχης τοῦ 21», «Ἀρχηγὸς Κλεφτῶν», «Πυροβολητής», «Παλαιὸς ποιητὴς τὸν ὁποῖον ὕμνει ἡ Ἱστορία μας» κ.τ.λ. κ.τ.λ.	41

γ) **Κουντουριώτης:**

Δὲν ἔδωσαν καμιὰ ἀπάντηση	26
«Ἡρώας», «Ἀρχηγός», «Πολεμιστὴς τοῦ 21» ἢ «τῆς Ἑλληνι- κῆς Ἐπαναστάσεως»	45
«Ἀνὴρ Ἱστορίας», «Κυβερνήτης», «Περίφημος πολεμιστὴς», «Ἀρχηγός», «Στρατιωτικός», «Κυβερνήτης», «Πρόεδρος Ἑλληνικοῦ Στόλου», «Μέγας καὶ δραστήριος στρατηλάτης τῆς Γαλλικῆς Ἐπα- ναστάσεως», «Ἀρχηγὸς Ἐπαναστάσεως τοῦ 12», «Ἀρχηγὸς Κόμ- ματος τῆς Ἑλλάδος» κτλ. κτλ.	29

δ) **Βύρων.**

Δὲν ἔδωσαν καμιὰ ἀπάντηση	14
«Ἄγγλος, Φιλέλλην καὶ Ποιητὴς»	3
«Ἄγγλος, Φιλέλλην, Ποιητὴς» καὶ μὲ χρονολογία σωστῇ	1
«Φιλέλλην τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως»	14
«Φιλέλλην καὶ Ποιητὴς»	2

«Ἄγγλος» ἢ «Λόρδος Φιλέλλην» (χωρὶς ἄλλο χαρακτηρισμὸ)	25
«Ποιητὴς» (ἀπλῶς)	11
«Ἄγγλος Φιλέλλην ποὺ πολέμησε τοὺς Τούρκους»	4
«Συγγραφεὺς, βοήθησε στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση»	3
«Ἄγγλος συγγραφεὺς»	2
«Ἄγγλος»	1
«Λόρδος»	2
«Ἡρώας»	2
«Ἡρώας τοῦ 21»	3

«Ἐνας μεγάλος ποιητὴς ποὺ ἔρχεται μετὰ τὸν Ἐθνικὸ Ποιητὴ» (ἢ ἴδια δὲν ἤξερε τὸ Σολωμό), «Ἄνδρας τῆς Ἐπαναστάσεως», «Μέγας ἱστορικός Λόρδος Βύρων, ὅστις ἤκμασε στὴν Ἑλλην. Ἐπανά-
σταση», «Ὄνομα», «Ὄνομα ἱστορικό», «Γάλλος ποιητὴς, δώσας
καὶ ταύτην τὴν ζώην του», «Εἶναι ὄνομα ἱστορικὸν καὶ γνωστὸν
μάλιστα στὴν ἱστορίαν», «Εἶναι ἐκεῖνος ὅστις εὐρίσκεται εἰς τὴν
ἱστορίαν μας τοῦ 1821», «ἦλθε εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς Ἀρχηγός της»,
«Νεαρὸς ποιητὴς Ἄγγλος, ὅστις ἐστάλη εἰς τὴν Ἑλλάδα», «Εἶναι
Ἄγγλος ἀντιπρόσωπος ποὺ ἦλθε εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν Τουρ-
κικὴν Ἐπανάστασιν», «Ἄγγλος φιλέλλην ἐναντίον τῶν Τούρκων».

ε) **Κιθαιρών.**

Δὲν ἔδωσαν καμιὰ ἀπάντηση	57
«Ὅρος», συχνὰ ἀκριβὲς γεωγραφικὴ τοποθέτηση	34
«Ποιητὴς», «Μουσικός», «Ὁ μεγαλύτερος τραγουδιστὴς τῆς Ἀρχαιότητος», «Ὁ καλλίτερος τραγουδιστὴς», «Λίμνη», «Ποταμός», «Τοποθεσία» κτλ.	9

στ) **Ὅμηρος.**

Δὲν ἔδωσαν καμιὰ ἀπάντηση	15
«Ποιητὴς» συνήθως μὲ τὸν χαρακτηρισμὸ «ἐνδοξος», «ἀρ- χαῖος», «θαυμαστός» κλπ.	44
«Συγγραφεὺς»	9
«Συγγραφεὺς τῆς Ὀμήρου Ἠλιάδος» ἢ «Ὀμήρου Ὀδυσσεύς»	14
«Ἱστορικός»	4
«Ἀρχαῖος ποιητὴς, ἔμμετρος», «Ποιητὴς», «τοὺς στίχους του τοὺς διδασκόμεθα σήμερον εἰς τὸ σχολεῖον», «Μέγας ποιητὴς, στί- χοι Ὀμήρου», «ὁ θαυμαστός στὸ ἦθος ποιητὴς», «ὁ πατὴρ τῆς Ἱ- στορίας», «Ἐνας παλαιὸς ποιητὴς τὸν ὁποῖον ὕμνει ἡ Ἱστορία μας», «Ποιητὴς ποὺ ἤκμασε τὸ 500 π. Χ. Χρυσὸς αἰὼν», «Ἀρχαῖος φι- λόσοφος», «Ἐθνικὸς ποιητὴς τῆς Ἀρχαιότητος» (ἢ ἴδια γιὰ τὸν Σο- λωμό γράφει «Ἐθνικὸς ποιητὴς, Ἑλλήν τοῦ 21»), «Συγγραφεὺς τοῦ ὁποῖου ἡ Πατρίς εἶναι ἄγνωστος, τοῦ Ὀδυσσεύς καὶ Τρωϊκοῦ πο- λέμου», «Ἀρχαῖος πολυπαθὴς Ἡρώας τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος» κτλ.	14

ζ) **Γράμμος.**

Δὲν ἔδωσαν καμιὰ ἀπάντηση	15
Διάφορες σωστὲς ἀπαντήσεις	63
«Πόλις ἢ Ποταμός»	7
«Ἐνα κομμάτι γῆς», «Μέρος τῆς Ἑλλάδος», «Ἱστορικό μέ- ρος», «Ἱερὸς τόπος», «Ἡρωϊκὴ μάχη», «Εἰς τὸν Γράμμον μάχονται ὅλα τὰ Κράτη ἐνωμένα διὰ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ κόσμου», «Μέτωπον	

πολεμικών τών Ἑθνικῶν κατὰ τοῦ ΚΚΕ», «Ἐκεῖ ποῦ ἡ Ἑλλάς
ἔδειξε πῶς πρέπει νὰ ὑπάρχη» κτλ. κτλ. 15

η) Τσῶρτσιλ.

Δὲν ἔδωσαν καμιὰ ἀπάντηση	30
Μὲ χαρακτηρισμὸ σωστό	26
Μὲ χαρακτηρισμὸ ἀόριστο	16
«Στρατηγὸς ἢ στρατάρχης Ἀγγλίας ἢ Ἀμερικῆς»	3
«Πρόεδρος Ἡνωμένων Ἐθνῶν»	5
«Κυβερνήτης ἢ πολιτικὸς Ἀμερικῆς»	5
«Αὐτοκράτωρ ἢ βασιλεὺς Ἀγγλίας»	7
«Πρόεδρος ἢ Πρεσβευτὴς Ἀγγλίας»	6
«Στρατηγὸς Ρωσσίας»	1
«Ἕνας ποῦ ἐνίκησε τοὺς Τούρκους στὴν Ἀμφισσα»	1

2) Ἀπὸ ποῦ εἶναι οἱ στίχοι:

α).... «Ἕνα στόμα καρτεροῦσες ἔλα πάλι νὰ σοὺ εἰπῇ» Δὲν ἔδωσαν καμιὰ ἀπάντηση	16
«Ἑθνικὸς Ὕμνος» ἀναφέροντας καὶ τὸν «Σολωμό»	18
«Ἑθνικὸς Ὕμνος» μόνο (συχνὰ στίς ἴδιες ἦταν ἄγνωστος ὁ Σολωμός)	58
«Ἀπὸ τὸν Ἑθνικὸ Ὕμνο, γραμμένο κατ' οὐσίαν ὑπὸ τοῦ Οὐγκῶ»	2
«Σολομῶντα»	3
«Δοθωμοῦ»	1
«Παλαμᾶ»	2
β) «Καλύτερα μιὰς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ»... Δὲν ἔδωσαν καμιὰ ἀπάντηση	26
Σωστὲς ἀπαντήσεις, ἀναφέροντας καὶ τὸ Ρήγα Φεραῖο	20
Συμπλήρωση ἀπλὴ τοῦ στίχου: «παρὰ σαράντα χρόνια σκλαβιά καὶ φυλακὴ»	19
«Τὸ εἶπε ὁ Ἀθανάσιος Διάκος»	10
«Οἱ Σουλιώτισσες» ἢ «οἱ Ἥρωες τοῦ 21»	10
«Ὁ ἀγανακτισμένος Ἕλλην, ὁ γέρος τοῦ Μωρηᾶ Κολοκο- τρώνης», «Ἀπὸ τὴν Ἱστορία τοῦ 1821», «Κλέφτικο τραγούδι», «Ὑ- μνος τῆς Ἐλευθερίας», «Ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1921», «Ἀπὸ τὰ λόγια ποῦ ἐβγαίναν γεμάτο πόθο γιὰ τὴν Ἐλευθερίαν», «Σολω- μός», «Εἶναι βγαλμένο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες», «Ἀπὸ τὴν Ἱστορία» κτλ.	15

3) Ποιά Χριστιανικὰ Θερησκευμάτα γνωρίζετε;

Δὲν ἔδωσαν καμιὰ ἀπάντηση	39
Σωστὲς ἀπαντήσεις (πολλὲς ἀναφέρουν μόνο τὸ Ὁρθόδοξο θερῆσκευμα)	45
«Τὴν σταύρωσιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὴν θεραπείαν τοῦ Τυφλοῦ», «Ὁρθόδοξοι, Μωαμεθανοί, Ἰουδαῖσμός, Ἰσραηλιτισμός, Βουδαῖσμός», «Χριστιανοί, Καθολικοί, Ὁθωμανοί», «Μωαμεθανι- σμό, Βουδισμό, Βραχμανισμό», «Τὸ θαῦμα τοῦ Κανᾶ, ἢ Ἀνά- στασις τῆς κόρης τοῦ Καΐρου», «Χριστιανοί, Σλαῖοι», «Ἑλληνικό, Βουλγαρικό», «Καينὴ καὶ Παλαιὰ Διαθήκη, Ἀγία Γραφή, Χριστια- νικὴ Ἠθικὴ κλπ.», «Χριστιανοί Ὁρθόδοξοι, Καθολικοί, Χιλιастαί,	

Ὑλισμός, Βουδισμός», «Ἕνα μόνον τὸν Χριστιανισμόν» κλπ., κλπ. 16

4) Χωρίσετε τὴν Ἑλληνικὴ Ἱστορία (χωρὶς ν' ἀναφέρετε χρονο-
λογία) σὲ 3 μεγάλες περιόδους, ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα ὡς σήμερα.

Δὲν ἔδωσαν καμιὰ ἀπάντηση	40
Σωστὲς ἀπαντήσεις	16
Ἐγγραψαν ἀοριστολογίες (περίπου σωστὲς)	22

«Τὸν Βαλκανικὸν πόλεμον, τὴν Γαλλικὴν Ἐπανάστασιν»,
«Μέσων Χρόνων, Ἀνακαλύψεως, Νεωτέρων Χρόνων», «Λιθίνην,
Χαλκοῦ, Σιδήρου», «Περσικοὶ πόλεμοι, Ἀλεξανδρινὴ περίοδος, Ἑλ-
ληνιστικὴ», «Βυζαντινὴ, Μεσαιωνικὴ, Νεοελληνικὴ», «Χρόνοι τῆς
δουλείας, Χρόνοι Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Χρόνοι νέου Ἰμπε-
ριαλισμοῦ», «Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Μεγάλου Ἀλεξάνδρου,
Νεωτέρων Χρόνων», «Μυθικὴ, Μεσαιωνικὴ, καὶ νεωτέρων χρόνων»,
«Βυζαντινοὺς χρόνους, Τρωϊκοὺς πολέμους, Νεώτερους πολέμους
(ὑποδούλωσιν τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τῶν Τούρκων)», «Παλαιὰ ἐποχὴ,
Μέση καὶ τὴν σημερινὴ προϊστορία», «Τὴν Ἑλληνικὴ, τὴν Βυζαντινὴ
καὶ τὴν Ἱστορικὴ», «Προϊστορικὴ: δηλαδὴ ἀπὸ τῆς λιθίνης ἐποχῆς,
τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τὴν νεωτέραν, δηλαδὴ μέχρι σήμε-
ρον», «Παλαιολιθικὴν ἐποχὴν, Μέσων χρόνων, Νεωτέρων», «Ἐποχὴ
πρὸ Χριστοῦ, Μετὰ Χριστόν καὶ νεωτέρα ἀπ' τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπα-
νάστασιν» κλπ. κλπ. 22

Σὲ στοιχειώδεις γεωγραφικὰς ἐρωτήσεις, σχετικὰ μὲ πρωτεύουσες
Κρατῶν κλπ. ἐλάχιστες ἤξεραν νὰ ἀπαντήσουν. Ὅσες ἦταν πιὸ εἰλικρι-
νεῖς ὁμολογοῦσαν πῶς δὲν τοὺς εἶχαν ποτὲ διδάξει «Γεωγραφία», καὶ
ἄλλες πῶς εἶχαν κάποια θύμηση ἀπ' τὶς τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου
μόνο.—«Μᾶς ἔκαμαν 3-4 μαθήματα Κοσμογραφίας γιὰ τὸ βαθμό»,
ἔλεγαν. Καὶ ἐδῶ δηλαδὴ εἶχε «τὸ χαρτί» σημασία καὶ ὄχι ἡ οὐσία.

Φαίνονταν καθαρὰ πῶς ὅποιες εἶχαν κάποιες σχετικὰς γνώσεις
ἦταν αὐτοδιδασκτες. Οἱ γνώσεις αὐτὲς περιορίζονταν στίς πρωτεύουσες
τῆς Γαλλίας, Ἀγγλίας, Γερμανίας καὶ Ἰταλίας κυρίως. Τῆς Βουλγαρίας
ἢ πρωτεύουσα ἦταν ἄγνωστη καὶ στίς πιὸ ἐγγράμματος.

Τὴ Γεωγραφία τῆς Ἑλλάδας τὴν ἤξεραν κάπως, ὅσες εἶχαν ταξι-
δέψει καὶ εἶχαν «δῆ» ὠρισμένες πόλεις!—Ἀπὸ ἄλλες, ἢ Εὐβοία χαραχ-
ρίστηκε ὡς «Πρωτεύουσα», «Πόλις τῆς Μακεδονίας», «Χερσόνησος τῆς
Μακεδονίας». (Ἐδῶ θὰ ὑπῆρχε κάποιος ἀόριστος καὶ ὑποσυνειδητος συν-
ειρμὸς στὴ σκέψη γιὰ τὴν Εὐβοία-Χαλκίδα-Χαλκιδικὴ-Χερσόνησος
Μακεδονίας). Ὁ Κορινθιακὸς Κόλπος: «χωρίζει τὴν Εὐβοία ἀπὸ τὴν Στε-
ρεὰ Ἑλλάδα». Τὸ Γιβραλτάρ; (ἢ ἴδια τὸ ἀνάφερε σὰν κάτι γνωστὸ τῆς)
«βρίσκεται μετὰ Μακεδονίας καὶ Κωνσταντινουπόλεως». Μιὰ Κρητικὴ
ἰσχυρίστηκε πῶς ἀπ' τὴν Κρήτη «ἂν πᾶς νότια, θὰ φτάσης... στὴν
Ἀμερικὴ».

Ἀπειρα εἶναι τὰ παραδείγματα ποῦ ὅλα δείχνουν τὴν ἔλλειψιν θε-
τικῆς γνώσης καὶ τὰ τεχνάσματα ποῦ ἔμαθαν στὸ Σχολεῖο, γιὰ νὰ «παίρ-
νουν βαθμό». Ὅταν φύγουν ὁμῶς ἀπ' τὸ θρανί καὶ παρουσιάζεται ἕνα
θέμα ἔξω ἀπ' «τὰ κεφάλαια τοῦ βιβλίου», ἀκοῦμε πῶς:

«Ὁ Μίνως σκότωσε τὸν Κενταυρο».
«Ὁ Σοφοκλῆς ἔγραψε τὴν Ὀμήρου Ἰλιάδα».
«Ὁ Εὐριπίδης εἶναι Ἀρχαῖος Φιλόσοφος».
«Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ἦταν ἀπ' τὴ Μ. Ἀσία».

«Η δράση του Μ. Ἀλεξάνδρου διέδωσε την Ἑλληνική γλώσσα στὰς Ἰνδίας».

«Ἡ Σικελία εἶναι νησί τῆς Ἑλλάδος».

«Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος εἶναι Πρόδρομος τοῦ Χριστοῦ».

«Ἡ Μητέρα τῶν Γράκων . . . Ἀρχαία Σπαρτιάτις».

«Καί ἡ Πόλις ἔπεσε στὰ 1821».

Τὰ σχόλια περιττεύουν.

BIRGINIA ZANNA

Ἀγόρια καὶ Κορίτσια

(Παρατηρήσεις γιὰ τὸ χαρακτῆρα τοὺς ἀπὸ ἑναν ἐμβολιασμό)

Στὰ σκληρὰ χρόνια τῆς κατοχῆς, ὅταν ἐνεργούσαμε τυφικὸ ἐμβολιασμό σὲ λαϊκὲς συνοικίες (Περιστέρι-Πυριτιδοποιεῖο) μᾶς ἔκανε ἐντύπωση πὼς ἐσκέπτοντο καὶ πὼς ἀντιδρούσαν τὰ μικρὰ κυρίως ἀγόρια καὶ κορίτσια στὴν ὄχι βέβαια καὶ τόσο εὐχάριστη αὐτὴ δοκιμασία. Ἡ ἔνεση γιὰ ἓνα μικρὸ παιδί εἶναι κάτι τὸ τρομερό, κι' ἂν σ' αὐτὸ προστεθῇ ὁ πυρετός, ὁ πονοκέφαλος καὶ ἡ κακοδιαθεσία, ποὺ κατὰ κανόνα ἀκολουθοῦν ἐπὶ 1-2 ἡμέρες, εἶναι πολὺ προβληματικὸ, ἂν εἶναι δυνατόν νὰ πεισθῇ τὸ παιδί μετὰ μιὰν ἐβδομάδα νὰ κάμῃ τὴ δεύτερη δόση καὶ νὰ ὑποστῇ τὴν ἴδια ταλαιπωρία.

Γι' αὐτὸ ἐπὶ συνόλου 5550 ἐμβολιασθέντων μόνον 4097, δηλ. τὰ 73,8%, ἔδειξαν τὴν καρτερικότητα νὰ ξανάρθουν στὸ Ἰατρεῖο γιὰ τὴ δεύτερη δόση. Μᾶς ἔκαμε ὅμως ἐξ ἀρχῆς ἐντύπωση πὼς τὴ δεύτερη φορὰ τὰ πρὸ πολλὰ ἀπὸ τὰ παιδάκια ἦταν κοριτσάκια ποὺ καρτερικὰ περιμέναν τὴ σειρά τους, ὑποφέροντας στωικὰ καὶ τὴ δεύτερη ταλαιπωρία. Αὐτὸ μᾶς ἔκαμε νὰ σκεφθοῦμε νὰ κρατήσωμε ἓνα λεπτομερέστερο λογαριασμό κατὰ ἡλικία καὶ φύλο. Διαιρέσαμε ὅλους τοὺς ἐμβολιασθέντας σὲ 7 κατηγορίες. Ἡ πρώτη περιλαμβάνει παιδιὰ μέχρι 4 ἐτῶν, ἡ δεύτερη 4-8, ἡ τρίτη 8-12, ἡ τέταρτη 12-16, ἡ πέμπτη 16-20, ἡ ἕκτη 20-40 καὶ ἡ ἕβδομη ἀπὸ 40 καὶ ἄνω.

Ἡ πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει μικρὰ φοβισμένα πλασματάκια, ποὺ τὰ σέρνει συνήθως ἡ μητέρα τους ἢ οἱ πρὸ μεγάλοι τους ἀδελφοί. Ἡ τρυφερὴ τους καρδιά χτυπᾷ δυνατὰ καὶ τὰ μεγάλα τους μάτια γεμάτα δάκρυα ἐκλιπαροῦν τὴν ἐπιείκεια τοῦ γιατροῦ. Εἶναι ἡ πρὸ συμπαθὲς ἡλικία. Μικρὰ πειραματόζωα στὰ χέρια τῶν μεγάλων. Πλασματάκια χωρὶς δικιά τους βούληση καὶ χωρὶς κρίση. Ἐδῶ ἡ ἀποχὴ στὴ δεύτερη ἔνεση εἶναι ἀρκετὰ μεγάλη, λίγο ἀνώτερη (29,4%) ἀπὸ τὸ γενικὸ μέσο ὄρο (26,2%), ἐκδηλώνεται δὲ συνήθως τὴν τελευταία στιγμή μὲ μιὰν ἀπρόσμενη γοργὴ ἐξαφάνιση. Μὲ ὑποσχέσεις καὶ μὲ ψέματα ὁδηγοῦνται στὸν τόπο τοῦ μαρτυρίου. Ἐκεῖ ὅμως τὸ ὄνειρο διαλύεται. Οἱ φωνές καὶ οἱ κλάψεις τῶν ἄλλων μικρῶν τὰ προσγειώνουν στὴ σκληρὴ πραγματικότητα· ἡ μόνη σωτηρία εἶναι ἡ φυγὴ. Εὐτυχὴς ὅποιος τὰ καταφέρει!! Κι' ἐδῶ ὅμως παρατηρεῖ κανεὶς ὅτι ἡ ἀποχὴ εἶναι κατὰ 6% μικρότερη στὰ κοριτσάκια. Αὐτὰ ἔχουν διδαχθῇ ἀπὸ τὴ Φύση καὶ τὴ σκληρὴ ζωὴ νὰ εἶναι πρὸ πειθαρχικά.

Ἡ ἀναλογία μεταξὺ τῶν ἀγοριῶν καὶ τῶν κοριτσιῶν μπορεῖ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς δεικτὴς τῆς ἀναλογίας μεταξὺ τοῦ συνόλου ἀριθμοῦ τῶν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν στὴν περιοχὴ αὐτῇ. Συνολικὰ 548 παιδιὰ τῆς ἡλι-

κίας αὐτῆς ἔκαμαν τὴν πρώτη δόση· ἀπ' αὐτὰ 264 ἦσαν ἀγόρια καὶ 284 κορίτσια· ὑπερτεροῦν συνεπῶς ἐλαφρὰ τὰ κορίτσια (κατὰ 4%, περίπου). Τὴ δεύτερη δόση ἔκαναν 182 ἀγόρια (ἀποχὴ 31%) καὶ 203 κορίτσια (ἀποχὴ 25%). Ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν παιδιῶν αὐτῶν φαίνεται ἐλαττωμένος σχετικὰ μὲ τίς ἄλλες κατηγορίες, ὅμως εἶναι αὐξημένος, γιὰτὶ ἐνῶ περιλαμβάνει 4 ἡλικίες παιδιῶν, στὰ κάτω τοῦ ἐνὸς ἔτους δὲν γίνεται ἐμβολιασμὸς (ἔχουν φυσικὴ ἀνοσία), ἀλλὰ καὶ στὰ παιδιὰ 2 ἐτῶν πολὺ σπάνια γίνεται. Στὴν κατηγορία συνεπῶς αὐτῇ περιλαμβάνονται μόνον δύο ἡλικίες, τῶν 3 καὶ 4 ἐτῶν.

Στὴ δεύτερη κατηγορία τῶν 4—8 ἐτῶν ἔχομε 716 παιδιὰ γιὰ τὴν πρώτη δόση καὶ μόλις 476 γιὰ τὴν δεύτερη. Ἐδῶ ἔχομε τὴ μεγαλύτερη ἀποχὴ, ποὺ εἶναι γιὰ τὰ ἀγόρια 43%, καὶ γιὰ τὰ κορίτσια 29%. Πρόκειται γιὰ μικρὰ πλασματάκια μὲ δική τους θέληση καὶ δική τους προσωπικότητα. Στὶς λαϊκὲς συνοικίες ὁ ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος τῆς ἡλικίας αὐτῆς εἶναι μικρὰ ξυπόλυτα ἀλητάκια, ποὺ ἀδιάκοπα γυρίζουν στοὺς δρόμους τῆς γειτονιάς, μαζεύουν τὰ κουτιά ἀπὸ τὰ τσιγάρα καὶ χίλια δυὸ φανταχτερὰ ἄλλα παλιοπράγματα καὶ παίζουν ὅλη τὴν ἡμέρα κουτσὸ ξεχνώντας πότε εἶναι μεσημέρι καὶ πότε βράδυ. Δυὸ πράγματα τὰ ὁδηγοῦν συνήθως στὸ Ἰατρεῖο: ὁ μιμητισμὸς καὶ ἡ τάση νὰ ἐπιδείξουν γενναιότητα. Δὲν φοβοῦνται αὐτοὶ τὸν πόνον! κορδομένοι προβάλλουν προκλητικὰ τὸ χέρι γιὰ τὴν ἔνεση: Ἀμ' τί; σὲν τοὺς ἄλλους μὲ ξαφνίδες, ποὺ τοὺς πᾶνε μὲ τὸ ζόρι, θὰ εἶναι αὐτοί; Ποτέ! Ὅμως ἡ δοκιμασία εἶναι σκληρὴ· ἐκεῖνος ὁ γιατρός ἔβαλε τὴ χοντρή βελόνα . . . Γι' αὐτὸ καὶ δὲν ἐννοοῦν νὰ ξανάρθουν. Ἡ ἀποχὴ γιὰ τ' ἀγόρια λίγο ὑπολείπεται ἀπὸ τὸ 50%.

Ἡ τρίτη κατηγορία (8—12 ἐτῶν) περιλαμβάνει συνειδητοὺς πρὸ ἀνθρώπους. Ἡ μεγάλη ἀναλογία εἶναι παιδιὰ τοῦ σχολείου καὶ κατὰ δεύτερο λόγο μικροὶ βιοπαλαιστὲς ποὺ πουλᾶνε τσιγάρα, βρωμερὰ γλυκὰ καὶ πασατέμπο καὶ πολλὰς φορές τὰ καταφέρνουν νὰ συντηροῦν ὁλόκληρη οἰκογένεια. Συνολικὰ ἡ κατηγορία αὐτὴ παρουσιάζει σχετικὰ μεγάλο ἀριθμὸ προσελθόντων (σύνολο 769, ἀπ' αὐτοὺς 381 ἀγόρια καὶ 388 κορίτσια). Ἡ ἀποχὴ εἶναι πολὺ μικρότερη ἀπὸ τὴν προηγούμενη ἡλικία, 32% γιὰ τὰ ἀγόρια καὶ 27% γιὰ τὰ κορίτσια.

Ἡ τέταρτη κατηγορία (12—16 ἐτῶν) στὶς λαϊκὲς συνοικίες ἀποτελεῖται σχεδὸν ἀποκλειστικὰ ἀπὸ μικροὺς βιοπαλαιστὲς, ἀγόρια καὶ κορίτσια ποὺ δουλεύουν στὰ γύρω ἐργοστάσια ἢ εἶναι ἐλεῦθεροι αὐτοσχέδιοι ἐπαγγελματίες. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ξεκινοῦν μόλις ἀρχίσει νὰ φέγγῃ σέρνοντας ἓνα σαραβαλισμένον καροτσάκι καὶ γυρνοῦν κατάκοποι μὲ τὴ δύση τοῦ ἡλίου στὰ σπίτια τους. Τὰ παιδιὰ ποὺ ἐξακολουθοῦν νὰ πηγαίνουν στὸ σχολεῖο εἶναι ἐλάχιστα σ' αὐτὲς τίς συνοικίες. Ἐντύπωση κάνει ἡ ἀναλογία μεταξὺ τῶν ἀγοριῶν καὶ τῶν κοριτσιῶν. Τὰ κορίτσια εἶναι σχεδὸν διπλάσια. Στὴν ἡλικία αὐτῇ, ποὺ ἡ ἥβη ξετυλίγεται γοργὰ τίς ἀπόκρυφες πτυχὲς τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς περιβάλλει τοὺς νέους ἀνθρώπους καὶ τοὺς κρατᾷ σφιχτὰ κάτω ἀπὸ τὴν κυριαρχία τῆς, τὰ νέα κορίτσια ἐνδιαφέρονται ὑπερβολικὰ γιὰ τὸ σῶμα τους· περιποιοῦνται τὴν ἐμφάνισή τους καὶ μὲ σύμβουλο τὴ σοφὴ λαϊκὴ μέχρι τώρα ἀτμήλητη ἐμφάνισή τους καὶ μὲ σύμβουλο τὴ σοφὴ λαϊκὴ παροιμία «μπρὸς στὰ κάλλη τί εἶναι ὁ πόνος» ἀδιαφοροῦν γιὰ κάθε δοκιμασία, προκειμένου νὰ διατηρήσουν τὸ κορμί τους γερὸ καὶ συνεπῶς ὡραῖο. Τὸ ποσοστὸ ἀποχῆς στὴν δεύτερη δόση εἶναι ἐλάχιστον· μόλις ἓνα 25%. Τὰ ἀγόρια πρὸ σκληροτράχηλα καὶ πρὸ ἀπορροφημένα ἀπὸ τὸν καθημερινὸ ἀγῶνα γιὰ τὸ ψωμί, ἐπηρεάζονται λιγότερο καὶ ἀδιαφοροῦν περισ-

σότερο γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους. Ἡ σκληρὴ ζωὴ τὰ ἔχει διδάξει νὰ ὑπομένουν, γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀποχὴ ἀπὸ τὴ δεύτερη δόση εἶναι μικρότερη σχετικὰ μὲ ἄλλες κατηγορίες (24%).

Ἡ πέμπτη κατηγορία, τῶν 16—20 χρόνων, ἔχει τὶς ἴδιες συνθήκες ζωῆς καὶ τὰ ἴδια χαρακτηριστικὰ τῆς προηγούμενης κατηγορίας. Εἶναι μιὰ περίοδος ζωῆς κάπως πὺρ ραφιναρισμένη, διανθισμένη μὲ πολλὰ ὄνειρα καὶ ἰσάριθμες ἀπογοητεύσεις. Τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς κατηγορίας αὐτῆς εἶναι: πληθώρα γυναικῶν καὶ μικρὴ ἀποχὴ (13%) γιὰ τὴ γυναῖκα· ἀποχὴ ἀνδρῶν 23%.

Ἡ ἕκτη κατηγορία, 20—40 χρόνων, παρουσιάζει τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ μὴ προσελεύσεως. Εἶναι ἄνθρωποι ποὺ ἔχουν πνιγὴ στὶς σκοτοῦρες τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου. Γενικὰ ἡ κατηγορία αὕτη, ἐνῶ περιλαμβάνει 20 ὁλόκληρες ἡλικίες, μόλις ἀριθμεῖ 1105 πρόσωπα γιὰ πρώτη δόση. Ἐδῶ βασιλεύουν οἱ γυναῖκες· εἶναι πολὺ πὺρ πάνω ἀπὸ τὸ διπλάσιο τῶν ἀνδρῶν (316 ἄνδρες καὶ 789 γυναῖκες). Ἡ κατηγορία αὕτη ἀποτελεῖται στὴ μεγαλύτερῃ τῆς ἀναλογία ἀπὸ παντρεμένους καὶ ἔχει τὸ χαρακτηριστικὸ ὅτι οἱ ἄνδρες ποὺ ἔχουν πὺρ ἀντικρίσει στὴ ζωὴ τόσα καὶ τόσα, ἀδιαφοροῦν τελείως γιὰ τὴ ζωὴ τους. Γιὰ τὶς γυναῖκες ὅμως δὲν εἶναι ἔτσι τὰ πράγματα· ἐννοοῦν μὲ κάθε μέσο νὰ διεκδικήσουν τὰ δικαιώματά τους στὴ ζωὴ. Ἡ ἀποχὴ ἀπὸ τὴ δεύτερη δόση εἶναι μικρὴ· 22% γιὰ τοὺς ἄνδρες καὶ 15% γιὰ τὶς γυναῖκες.

Τέλος ἡ ἕβδομη κατηγορία περιλαμβάνει τὰ συντρίμια τῆς ζωῆς. Ἡ συμμετοχὴ τῶν ἀνδρῶν ἔχει σημαντικὰ ἀυξηθῇ, ἂν καὶ οἱ γυναῖκες ἐξακολουθοῦν νὰ κρατοῦν τὰ σκῆπτρα. Ἐπὶ συνόλου 1004, οἱ 383 εἶναι ἄνδρες καὶ 621 γυναῖκες. Ἡ κατηγορία αὕτη παρουσιάζει τὸ χαρακτηριστικὸ ὅτι ἡ ἀποχὴ τῶν ἀνδρῶν ἀπὸ τὴ δεύτερη δόση εἶναι ἡ μικρότερη· ἀπ' ὅλες τὶς ἄλλες κατηγορίες, μόλις φθάνει τὰ 19%, μὰ καὶ πάλι ἡ ἀποχὴ τῶν γυναικῶν καὶ ἐδῶ εἶναι μικρότερη (17%). Συνολικὰ τὴν πρώτη δόση ἔκαμαν 2226 ἄνδρες καὶ 3324 γυναῖκες καὶ τὴ δεύτερη 1404 ἄνδρες (ἀποχὴ 37%) καὶ 2693 γυναῖκες (ἀποχὴ 19% περίπου).

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΧΕΙΛΑΡΗΣ

Ἡ διδασκαλία τῆς Ἱστορίας *

Λίγα εἶναι τὰ προβλήματα γιὰ τὰ ὁποῖα τόσο δύσκολα βρίσκεις μιὰ λύση ἀπὸ παιδαγωγικὴν ἄποψη, ὅσο αὐτὰ ποὺ δημιουργεῖ ἡ διδασκαλία τῆς Ἱστορίας στὶς διάφορες βαθμίδες τῆς παιδείας. Σήμερα πιά, τὸ ξέρουμε καλὰ αὐτό, Ἱστορία διδάσκεται σ' ὅλα τὰ παιδιά τοῦ κόσμου. Καὶ δὲν ἔχει πάρα πολλὰ χρόνια ποὺ καθιερώθηκε αὐτὸ τὸ μάθημα. Οὔτε στὴ Γαλλία ποὺ ἦταν ἀπὸ τὶς πρώτες χῶρες ποὺ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν Ἱστορικὴ μελέτη. Μόνο ἀπὸ τὸ 1830 ἔχουμε στὴ Γαλλία εἰδικευμένους γιὰ τὴ διδασκαλία τοῦ μαθήματος αὐτοῦ. Ἀλλὰ τί θὰ πῇ «διδάσκω» τὴν Ἱστορία; Δηλαδή γιατί διδάσκουμε τὴν Ἱστορία; Ἐπειδὴ ἓνας πολίτης πρέπει νὰ ξέρη τὸ παρελθὸν τῆς χώρας του; Εἶναι μιὰ ἄποψη τῆς ἀγωγῆς τοῦ πολίτου. Ἐπειδὴ ἓνας μορφωμένος πρέπει νὰ ἀποφεύγη ὀρισμένες πλάνες καὶ νὰ μὴ δείχνη ἄγνοια γιὰ πράγματα ποὺ οἱ ἄλλοι θὰ μπορούσαν νὰ τὸν περιγελοῦν; Αὐτὸ εἶναι μιὰ ἄποψη «κοσμικῆ». Ἡ μήπως γιατί ἡ Ἱστορία εἶναι ἓνα δικαστήριο καὶ ἡ ἀπόφασή της ἐκδικεῖται τὰ θύματα τῆς ἀδικίας καὶ τῆς βίας τῆς ἐγκληματικῆς, γιὰ ὅσα ὑπέμειναν: Ἡθικὴ ἄποψη.

Ἐῖτε τὸ θέλουμε, εῖτε ὄχι, παντοῦ, καὶ στὴ Γαλλία, καὶ σ' ὅλες τὶς χῶρες ὅπου διδάσκεται ἡ Ἱστορία, ὑπάρχει μιὰ τέτοια ἀντίληψη, μιὰς διδασκαλίας δηλ. χρησιμοθηρικῆς καὶ ἀποτελεσματικῆς. Καὶ τοῦτο, φυσικά, παρὰ τὶς ἀντιρρήσεις ποὺ μποροῦν νὰ προβάλλονται γι' αὐτοὺς τοὺς διάφορους τρόπους, τοὺς παιδαγωγικοὺς ἢ καὶ ἐπικίνδυνους, μὲ τοὺς ὁποῖους συνηθίζουν οἱ σύγχρονοί μας νὰ βλέπουν τὸ πρόβλημα τῆς διδασκαλίας τῆς Ἱστορίας.

Λοιπόν; Κατὰ τὴ γνώμη μου πρέπει νὰ ποῦμε: Εἶναι καλὸ νὰ διδάσκουμε Ἱστορία γιατί τὸ ἰδεώδες γιὰ μᾶς τοὺς σημερινούς ἀνθρώπους εἶναι νὰ παρασκευάζουμε ἀνθρώπους ἱκανοὺς νὰ παίρνουν τὴ σωστὴ τους θέση στὸ διπλὸ δίκτυο: τῶν γενεῶν ποὺ τοὺς ἐδημιούργησαν καὶ τῶν χωρῶν τῆς γῆς ποὺ περιβάλλουν, ποὺ πιέζουν, ποὺ συναγωνίζονται ἢ ποὺ βοηθοῦν τὴ δική τους τὴ χώρα. Ἡ Ἱστορία—Γεωγραφία, ζευγαρί ἀχώριστο. Πρέπει νὰ ἔχουμε σοβαρὰ ὑπ' ὄψιν μας: Παιδαγωγικὴ τῆς Ἱστορίας ἔτσι στὰ ἀφηρημένα δὲν ὑπάρχει. Γιὰ νὰ ξέρουμε πῶς νὰ διδάσκουμε τὴν Ἱστορία, πρέπει νὰ ξέρουμε πρώτα τί εἶναι Ἱστορία.

Ἡ Ἱστορία, τὸ πὺρ ἐπικίνδυνο προϊόν ποὺ παρασκευάσας ἡ χημεία τῆς διανόησης, ὅπως ἔλεγε ὁ P. Valery, δὲν στερεῖται ἀπὸ ἀρνητές. Πολὺ πρὶν ἀπ' αὐτόν, ὁ Anatole France ἐσημείωσε, στὸν πρόλόγόν του στὸ «Νησι τῶν Πιγκουίνων»: «Ἄν δὲν ἔχης φαντασία, μὴν καταπιαστῇς νὰ γράφης Ἱστορία». Πρέπει νὰ ἐξαίρεσουμε τὸν καθ'αυτὸ ἱστοριοδίφην. Ἀλλὰ μιὰ Παιδαγωγικὴ τῆς Ἱστορίας, δηλαδή μιὰ τεχνικὴ τῆς μεθοδολογίας, εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ ἀνταποκρί-

* Ἡ μελέτη αὕτη γραμμένη ἀπὸ τὸν κ. Lucien Febvre, μέλος τοῦ Ἰνστιτούτου καὶ καθηγητὴ στὸ Κολλέγιο τῆς Γαλλίας, καὶ ἀπὸ τὸν κ. P. Leuilliot, καθηγητὴ στὸ παρισινὸ Λύκειο «Ἑρρίκος δ' Α'», περιλαμβάνεται μέσα στὸν τόμον τοῦ Roger Cousinet «Leçons de Pédagogie» Paris 1950.

Ξηρώγε, πῶς ζοῦσε καὶ στεγαζότανε ὁ ἄνθρωπος τῶν σπηλαίων παρὰ ὁ ἄνθρωπος τοῦ 18ου αἰῶνα· ξέρει καλύτερα τί ἦταν ἕνας σκλάβος στὴν ἀρχαϊότητα παρὰ ἕνας δουλοπάροικος κατὰ τὸ Μεσαίωνα, ἀκόμα κι' ἕνας τεχνίτης τοῦ 18ου αἰ. παρὰ ἕνας ἐργάτης σημερινός.

Τί διδάσκουμε στὰ παιδιά πολὺ συχνά; Ἀνέκδοτα καὶ ἐπεισόδια. Γεννήσεις, θανάτους, διαδοχὲς χρονολογικὲς τῶν ἀρχηγῶν, συνθήκες, κυβερνήσεις, μάχες. Ἐκεῖνο ποὺ θάπρεπε νὰ διδάσκουμε εἶναι ἡ ἱστορία τῶν ἐθνῶν μέσα στὸ πλαίσιο τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητας, τὴν πρόοδο καὶ τὴν πισωδρόμηση τῶν πολιτισμῶν στὶς διάφορες ἐποχές. Ἔτσι θὰ μπορούσαμε τότε νὰ δεῖξουμε πῶς ὅλες οἱ ἐπὶ μέρους ἱστορίες τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν ὁμάδων ἔχουν παρασκευάσει μιὰ γενικὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας. Αὐτὸ εἶναι τὸ μυστικὸ τῆς προσαρμογῆς τῆς διδασκαλίας τῆς Ἱστορίας στὶς ἀπαιτήσεις τοῦ σημερινοῦ κόσμου.

Στο ερώτημα τί είναι ένας μορφωμένος άνθρωπος, θα μπορούμε τότε να απαντήσουμε: «Εκείνος που είναι ικανός να ανάγκη τους πολιτισμούς μέσα στους οποίους ζή και δρᾷ, σὲ ἄλλους παλαιότερους, καὶ ἔχει ἀποκτήσει παράλληλα μὲ τὴ γνώση τῶν σπουδαιότερων γεγονότων ἕνα εἶδος πείρας τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἀφανισμοῦ τῶν πολιτισμῶν». Ἐτσι μόνο ἡ Ἱστορία θὰ πάρῃ τὴν κύρια θέση της καὶ θὰ γίνῃ ἡ βάση τῆς γενικῆς μας παιδείας.

Πῶς νὰ ἐννοήσουμε τὴν ὀρθὴ διδασκαλίαν τῆς Ἱστορίας ; Τὰ παιδιὰ τί πρέπει νὰ μαθαίνουν ; Γεγονότα μόνο καὶ ἡμερομηνίαι ποὺ στολίζουν τὸ μνημονικὸν τοὺς ἢ νὰ τοὺς παρουσιάζουμε μόνο γενικὲς ἀπόψεις καὶ ἰδέες κατευθυντήριες ποὺ νὰ ἐξυπηρετοῦν τὴ γενικὴ τοὺς μόρφωση ; Δηλαδὴ Ἱστορίαν ἐξιστοροῦσαν ἀπλῶς ἢ σύνθεσιν ἱστορικὴν ; Τί νὰ βάλουμε στὸ μυαλό τοὺς ; Μιὰ συλλογὴ ἀπὸ μικρὰ πετραδάκια ἢ μιὰν ἱστορίαν συγκριτικὴν καὶ συνθετικὴν ;

— Επιβάλλεται να κάνουμε την ἐκλογή μας. Ἀλλά, φυσικά, πρέπει ὁ δάσκαλος νὰ ἔχῃ τουλάχιστο τὸν κοινὸ νόϋ, συνθητικὴ φαντασία καὶ τὴν ἀπαραίτητη ἐλευθερία, γιὰ νὰ μπορῇ νὰ δώσῃ στὴ διδασκαλία του τὴν κίνηση καὶ τὴ γένεση τῶν ἰδεῶν, τῶν ἰδεολογιῶν καὶ τὶς βαθύτερες αἰτίες τῶν γεγονότων συγκριτικὰ καὶ δημιουργικὰ.

Τὸ συμπέρασμά μας πρέπει νὰ εἶναι τοῦτο : Μᾶς λείπουν οἱ κατάλληλοι ἄνθρωποι, εἰδικευμένοι δάσκαλοι μὲ σ υ ν ε ἷ δ η σ η ἱστορικῇ καὶ ὄχι πλανόδια ἐγκυκλοπαιδικὰ λεξικά. Γιὰ νὰ μορφώσουμε καὶ νὰ βοηθήσουμε τὸν πνευματικὸ ἐξοπλισμὸ τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου, πρέπει νὰ προσπαθήσουμε νὰ ἐπιτύχουμε αὐτὸν ἐδῶ τὸν ἄθλο : νὰ μεταφέρουμε τὸ παρελθὸν στὸ μέλλον. Τότε μόνον γίνεται ὠραία καὶ δημιουργικὴ ἡ διδασκαλία τῆς Ἱστορίας.

L. FEBURE xal P. LEUILLIOT

μετάφρ. Κ. Φτυαρά

**Τὸ μάθημα τῆς Ἱστορίας ὅπως τὸ βλέπει σήμερα
ἓνας Γερμανὸς ἱστορικός**

Στὸ περιοδικὸ Saeculum, ποὺ ἐκδίδεται στὸ Μόναχο τῆς Γερμανίας μὲ τὴ διεύθυνση τοῦ ἄλλοτε καθηγητῆ τῆς ἱστορίας τῆς νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης στὸ πανεπιστήμιο τῆς Λειψίας καὶ γνωστοῦ βυζαντινολόγου κ. Georg Stadtmüller, δημοσιεύεται μὲ τὸν τίτλο «**Εἰκόνα τῆς Ἱστορίας καὶ μάθημα τῆς Ἱστορίας**» (τόμ. 2 (1951), τεύχ. 1, σ. 1 - 9) ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν διεθυντὴ τοῦ περιοδικοῦ ἓνα σημαντικὸ ἀρθρο ποὺ ἀναφέρεται στὸ πρόβλημα τῆς μελλοντικῆς ὁργάν.

νωσης τοῦ μαθήματος τῆς Ἱστορίας στὴ Γερμανία. Ἐπειδὴ νομίζω ὅτι οἱ ἀπόψεις τοῦ Γερμανοῦ καθηγητῆ παρουσιάζουν ιδιαίτερον ἐνδιαφέρον γιὰ κείνους ἀπὸ μᾶς πού τοὺς βασανίζει τὸ πρόβλημα μιᾶς καλύτερης ὁργάνωσης τοῦ μαθήματος τῆς Ἱστορίας στὰ σχολεῖα μας, δίνω ἐδῶ μιὰ σύντομη ἀνάλυση τῶν ἀποψέων του. Τὸ ἄρθρο αὐτὸ τοῦ καθηγητῆ Stadtmüller εἶναι καρπὸς ἀπὸ συζητήσεις στὶς ὁποῖες ἔλαβε μέρος ὁ Γερμανὸς ἱστορικὸς σὲ συναφῇ μὲ τὸ ζήτημα συνέδρια πού ἔγιναν τὸν τελευταῖο καιρὸ στὴ Γερμανία. (Διεθνὴς συνάντηση ἱστορικῶν στὸ Speyer, Ἰούν. 1950, Σύνδεσμος ἐργασίας Χριστιανῶν ἱστορικῶν στὴ Βόννη, Σεπτ. 1950, Γερμανικὴ παιδαγωγικὴ ἐταιρεία στὴ Στουτγάρτη, Νοέμβρ. 1950).

Ξεκινά ὁ καθηγητὴς Stadtmüller ἀπὸ τὴ σωστὴν ἀντίληψη ὅτι τὸ μάθημα τῆς Ἱστορίας καθρεφτίζει, εἴτε τὸ θέλομε εἴτε ὄχι, τὴν ἱστορικὴ συνείδησι μιᾶς ὁρισμένης ἐποχῆς. Σημειώνει ὅτι ὕστερ' ἀπὸ κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ σοβαρὲς γερμανικὲς «κρίσεις» τῶν τελευταίων χρόνων (1918, 1933, 1945) τὸν ἀντίχτυπο τῆς ἐκάστοτε ἀλλαγῆς τὸν αἰσθάνθηκε (προκειμένου γιὰ τὴν ἱστορικὴν ἀντίληψη καὶ εἰδικώτερα τὸ μάθημα τῆς Ἱστορίας) ἡ ἀξιολογικὴ τοποθέτηση τῆς πρωτοπικύτωσης τοῦ Μπίσμαρκ καὶ τοῦ ἔργου του. Ἀλλὰ τὸ φαινόμενο αὐτὸ τὸ θεωρεῖ ὁ Γερμανὸς ἐρευνητὴς σὰν ἓνα ἀπλὸ σύμπτωμα μέσα στὴν ὅλη κρίση τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης στὸν τόπο του.

Μάλιστα ουσιαστικότερα στο θέμα του διαπιστώνει την ανάγκη που παρουσιάζεται ήδη από το 1945 να γραφεί το καινούργιο παιδευτικό ιστορικό βιβλίο. Προσθέτει μάλιστα τις εξής πληροφορίες: ότι στην αρχή της κατοχής στη Γερμανία οι ξένες δυνάμεις είχαν απαγορεύσει έντελώς τη διδασκαλία του ιστορικού μαθήματος και μόνο αργότερα και ύστερ' από προσπάθειες δόθηκε η άδεια της διδασκαλίας. "Αλλά και τα καινούργια ιστορικά διδακτικά βιβλία έλειπαν. (Σε δυο μάλιστα περιοχές της κατεχομένης Γερμανίας μήκαν σε χρήση διδακτικά ιστορικά βιβλία με άποψης που προερχονταν έντελώς από τις δυνάμεις κατοχής). "Ετσι αφήνονταν κάθε πρωτοβουλία στη διδαχή του κάθε δασκάλου, που όμως καθόλου δέν ήταν προετοιμασμένος για το έργο τούτο.

Κατά τὸ Γερμανὸν καθηγητὴ τὸ πρόβλημα τῆς ἀναθεώρησης ποὺ χρειάζεται τὸ μαθήμα τῆς Ἱστορίας στρέφεται γύρω ἀπὸ τὰ ἐξῆς τρία εἰδικότερα ζητήματα: τὸ ζήτημα τῆς γεωγραφικῆς ἐπέκτασης τοῦ μαθήματος, τὸ ζήτημα τῆς ἐσωτερικῆς ἐμβάθυνσός του, τὸ ζήτημα τέλος τῆς διαφοροτικῆς ἀξιολογικῆς στάσης τοῦ μαθήματος. Ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ ζητήματα πραγματεύεται στὸ ἄρθρο του ὁ καθηγητὴς Stadtmüller τὸ πρῶτο καὶ ἐπιφυλάσσει σὲ μελλοντικὰ ἄρθρα του νὰ συζητήσῃ καὶ τὰ ἄλλα.

Θεωρεί ο Γερμανός ιστορικός απαράδεχτο ο σημερινός τελειόφοιτος του γυμνασίου να μην ξέρει κάτι από την πολιτική και την πνευματική σημασία των μεγάλων εξωδυτικών πολιτιστικών κόσμων: ιδίως της Κίνας, των Ινδιών και της Ρωσίας. Άλλ' αυτό, νομίζει, δεν μπορεί να επιτευχθῇ ἀπλῶς με την προσθήκη νέας ύλης στο πρόγραμμα. Χρειάζεται τοῦτο μιὰ διαφορετικὴ διαρροή, μιὰ πραγματικὰ σκοπὸς μας εἶναι νὰ διατηρήσωμε τὴν ἀληθινὴ μορφωτικὴ ἀξία τοῦ μαθήματος. Γιατί, κατὰ τὰ λόγια τοῦ Γερμανοῦ καθηγητῆ (σ. 3) «δεν πρόκειται γιὰ τὸ τί καὶ τὸ πῶς αὐτὸ ἔγινε, ἀλλὰ γιὰ κείνο ποῦ καὶ σήμερα ἐξακολουθεῖ νὰ ἐπενεργῇ ἢ ἐκείνο ποῦ στὴ συνείδηση τῶν νέων μπορεῖ νὰ ὀδηγηθῇ ξανὰ σὲ καινούργια ζῶν καρποφόρα. Δὲν εἶναι λ.χ. ἀνάγκη ὁ τελειόφοιτος τοῦ γυμνασίου νὰ ξέρη, ἔστω καὶ σὲ γενικὲς γραμμές, τὴν ἱστορίαν **ὅλων** τῶν εὐρω-παϊκῶν λαῶν. Θὰ ἔπρεπε ὅμως νὰ μὴν ἀγνοῇ τίς πρὸ ἀξιόλογες κρατικὲς καὶ πολιτικτικὲς συμβολὲς τῶν σημαντικώτερων λαῶν. Ἐνα τέτοιο σὰ σὲ παραδείγματα ἀντίκρισμα στὸ πεδίο αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ δώσῃ στὸ μαθητὴ μιὰ γενικὴ εἰκόνα πῶς ὁ σημερινὸς κόσμος συγκροτήθηκε καὶ σὲ ποιούς λαοὺς καὶ

σὲ ποιὲς ἐποχὲς τῆς ἱστορίας του ὀφείλει τὰ βασικὰ στοιχεῖα τῆς κρατικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς του ὑπόστασης. Παράλληλα μάλιστα θὰ μπορούσε νὰ διακρίνη καὶ τὴν ξεχωριστὴ φυσιογνωμία λαῶν καὶ ἐποχῶν.

Ἐξετάζει κατόπιν ὁ καθηγητὴς Stadtmüller ποιὰ πρέπει νὰ εἶναι ἡ στάση τοῦ μαθήματος ἀπέναντι στὴν παλιότερη ἰσραηλιτικὴ ἱστορία καὶ στὴν ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας, ποιὰ ἀπέναντι στὴ Γαλλία, τὴν Ἰσπανία καὶ τὴν Ἑλβετία πῶς πρέπει τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας νὰ ἀντικρίξη τὸ ζήτημα τῆς πολιτικῆς χειραφέτησης καὶ τοῦ ἀπολυταρχισμοῦ, πῶς τὸ ζήτημα τῆς σημασίας τῶν Γερμανῶν βασιλέων, πῶς τὸ ζήτημα τῆς ἐξέλιξης τοῦ πληθυσμοῦ, πῶς τὸ ζήτημα τῆς πατριδογνωσίας, τέλος ἂν πρέπει νὰ δοθῇ ἡ προτίμηση στὴν πολιτικὴ ἱστορία ἢ στὴν ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ.

Σχετικὰ μὲ τὴν παλιὰ ἰσραηλιτικὴ ἱστορία νομίζει ὅτι εἶναι ἐλαττωματικὸ τὸ σημερινὸ σύστημα ποὺ ἀφήνει τὴ διδασκαλία τῆς στοῦ μαθήματος τῶν θρησκευτικῶν καὶ μάλιστα ὅταν οἱ μαθητὲς ἔχουν ἡλικία 9—12 χρόνων. Κατὰ τὸν καθηγητὴ Stadtmüller, ἡ παγκόσμια ἱστορικὴ σημασία τοῦ ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ εἶναι ἀσύγκριτα μεγάλη. Μᾶς ἔδωσε τὴν ἐννοια τῆς μονοθεϊστικῆς ἀντίληψης καὶ συνάμα τὶς ρίζες γιὰ τὴν κατανόηση δύο ἄλλων παγκόσμιων θρησκειῶν: τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ μωαμεθανισμοῦ. Ἀκόμη καὶ στοῦ πεδίου τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἠθικῆς μπόρεσε ὁ ἰσραηλιτικὸς λαὸς βαθύτερα καὶ ρεαλιστικώτερα νὰ ἐξελίξη τὶς ἀνθρωπινες ἀντιλήψεις παρὰ ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς. Γιατὶ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας γιὰ πρώτη φορὰ ἀποχτᾷ μιὰν ἐνόλητα γεμάτη νόημα, ἀφοῦ τὴν κατευθύνει ὁ ἴδιος ὁ Θεός. Ὑστερα δὲν ξεχνᾷ ὁ καθηγητὴς Stadtmüller τὸ μεγαλεῖο τῆς ἐβραϊκῆς ποίησης: τὸ λυρισμὸ τῶν Ψαλμῶν, τὴ βαθειονόητη φιλοσοφία τοῦ βιβλίου τοῦ Ἰώβ, τὸ προφητικὸ βιβλίο τοῦ Ἰερεμία, ποὺ εἶναι μᾶζι ἱστορία, λυρικὸ τραγούδι καὶ προφητεία, ἔργα δηλαδὴ ποὺ ἔχουν τὰ ἀντίστοιχά τους μόνο στὴν ποίηση τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Ὁ Stadtmüller τονίζει ὅτι δὲν ὑποτιμᾷ καθόλου τὴν ἀρχαιολογικὴ πολιτιστικὴ συμβολή. Τουναντίον πιστεύει ὅτι τοποθετημένη ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα στοῦ ἀρχαιοανατολικοῦ πλαισίου ἐξαίρεται ἀκόμη περισσότερο. Ὅπως δὲ ποτε ὁ Γερμανὸς καθηγητὴς πιστεύει ὅτι ἡ εἰκόνα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας ποὺ ἔχομε μὲ τὴ συμβολή τοῦ νεοανθρωπισμοῦ ἀπέχει κάπως ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα.

Πῶς βλέπει τώρα τὴν ἱστορία τῆς Γαλλίας; Ἀνάμεσα στοὺς μεσαιωνικοὺς λαοὺς ποὺ δροῦν στὴ λατινικὴ Δύση ξεχωρίζει τρεῖς: τοὺς Γάλλους, τοὺς Γερμανοὺς, τοὺς Ἰταλοὺς. Ἀκολουθώντας τὶς ἀντιλήψεις τοῦ Alexander von Roes, πιστεύει ὅτι οἱ Γάλλοι ἔδωσαν στὴν ἀνθρωπότητα τὴν πνευματικὴ ἡγεσία, τὸ Studium, οἱ Γερμανοὶ τὴν πολιτικὴ ἡγεσία, τὸ Imperium, οἱ Ἰταλοὶ τὴ θρησκευτικὴ ἡγεσία, τὸ Sacerdotium. Ἰδιαίτερα ξεχωρίζει ὁ Γερμανὸς καθηγητὴς τὴν πνευματικὴ συμβολή τῆς Γαλλίας, ποὺ δὲν πρέπει, κατὰ τὴ γνώμη του, νὰ τὴν ἀγνοῇ τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας. Γιατὶ μόνο μὲ τὴ γνώση τῆς γαλλικῆς πνευματικῆς ἱστορίας μπορεῖ κανεὶς νὰ κατανόηση τὴν ἱστορία τοῦ Δυτικοῦ πολιτισμοῦ, μόνο μὲ τὴ γνώση τῆς ἱστορίας τῆς περιοχῆς ἀνάμεσα στὸν Σηκουάνα καὶ τὸ Ρήνο, τῆς περιοχῆς δηλαδὴ ποὺ στὸν πρῶμο μεσαίωνα λέγονταν Λοθαριγγία καὶ ἀργότερα Βουργουνδία. Ἀπὸ δὴ ξεκίνησαν τὰ μεγάλα πνευματικὰ κινήματα ποὺ μᾶς ἐτάραξαν πεντακόσια τόσα χρόνια. «Ἡ Γαλλία» γράφει ρητὰ ὁ Γερμανὸς ἱστορικὸς «ἀπὸ τὸ δέκατο ἕως τὸ δέκατον ὀγδοὺν αἰῶνα ἀδιαφιλονίκητα κατέχει τὴν πνευματικὴ ἡγεσία τῆς Δύσης. Ἰδιαίτερα φανερό εἶναι τὸ προβάδισμα τοῦτο τὸ δέκατο τρίτο καὶ τὸ δέκατον ἔβδομο καὶ τὸ δέκατον ὀγδοὺν αἰῶνα. Ἀλλ' ἀκόμη καὶ σὲ ἄλλες ἐποχὲς τὸ γαλλικὸ πνεῦμα δίνει, αὐτὸ σχεδὸν πάντα, τὴν ὠθηση γιὰ κάθε νέα κίνηση».

Διαπιστώνει μὲ βεβαιότητα ὁ Stadtmüller ὅτι τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας στὴ Γερμανία ποτὲ δὲν ἔδωσε ὅση ἔπρεπε σημασία σ' αὐτὸ τὸν πλοῦτο καὶ σ'

αὐτὴ τὴν πληρότητα τῆς γαλλικῆς πνευματικῆς ἱστορίας. Ἔτσι, προσθέτει, ὁ Γερμανὸς φοιτητὴς ἔφτανε στὸ πανεπιστήμιο, χωρὶς νὰ ἔχη ξεκαθαρίσει μέσα του τὴ σημασία τοῦ γαλλικοῦ πολιτισμοῦ γιὰ τὴ Δύση. Δὲν εἶχε ἀκούσει παρὰ ὅσα, δικαιολογημένα γιὰ τὴν ἐποχὴ τους, εἶχαν κηρύξει γιὰ τὴ Γαλλία καὶ τὸ γαλλικὸ πολιτισμὸ ὁ Lessing καὶ ὁ Fichte, ζητώντας κατὰ ἓνα τρόπο νὰ ἀνεξαρτητοποιήσουν τὴ γερμανικὴ σκέψη τῆς ἐποχῆς τους.

Σχετικὰ μὲ τὴ γνώση τοῦ ἰσπανικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς συμβολῆς του στὴ δυτικὴ διάνοηση, παρατηρεῖ ὁ Stadtmüller ὅτι μὲ τὴν ἐπίδραση τῆς ἀγγλικῆς προπαγάνδας καὶ τῆς ἀγγλικῆς ἱστοριογραφίας μετὰ τὸ δέκατον ἔβδομον αἰῶνα γινόταν μιὰ συσκότιση στοῦ πεδίου τῆς συμβολῆς τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς Πορτογαλίας στὴν ἐποχὴ τῶν ἀνακαλύψεων. Καὶ ὅμως, δέχεται ὁ Stadtmüller, καθὼς ἔδειξαν ἔρευνες τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων, ἀληθινὰ σημαντικὲς εἶναι οἱ πνευματικὲς καὶ πολιτικὲς δυνάμεις ἐκδηλώσεις τους. Φτάνει νὰ ἀναφερθοῦν ἡ ἀπόκρουση τῶν Μαύρων, οἱ ὑπερπόντιες ἀνακαλύψεις (ἀποικισμὸς καὶ θρησκευτικὲς ἀποστολές), ὁ χρυσὸς αἰῶνας τῆς ἰσπανικῆς λογοτεχνίας, ἡ ἰσπανικὴ ζωγραφικὴ, ἡ θεμελίωση τῆς ἐπιστήμης τοῦ διεθνoῦς δικαίου στὰ νεώτερα χρόνια, ἡ σημαντικώτατη συμβολή τῆς Ἰσπανίας στὴν ἀνάπτυξη καὶ τὴ διαμόρφωση τοῦ κινήματος τῆς Ἀντιμεταρρύθμισης. Οἱ τελευταῖες ἐπίσης ἔρευνες ἔδειξαν ὅτι ἡ κακολογημένη ἰσπανικὴ ἀποικιακὴ διοίκηση στάθηκε πολὺ ἀνώτερη ἀπὸ τὴ φήμη της.

Σχετικὰ μὲ τὴν Ἑλβετία καὶ τὸν πολιτισμὸ της διαπιστώνει ὁ Γερμανὸς καθηγητὴς ὅτι στὰ διδασκτικὰ ἱστορικὰ βιβλία δὲν εἶναι γνωστὰ παρὰ ἡ ἴδρυση τῆς ὁμοσπονδίας, ὁ θρύλος τοῦ Γουλιέλμου Τέλλου, ὁ ἀγῶνας μὲ τὸν Κάρολο τὸν Τολμηρό, ἡ ἀναγνώριση τῆς ἀνεξαρτησίας της μὲ τὴ συνθήκη τῆς Βεστροφλίας, ἡ οὐδετεροποίηση τῆς Ἑλβετίας ἀπὸ τὸ συνέδριο τῆς Βιέννης. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὁ Γερμανὸς μαθητὴς δὲν εἶχε καμμιά ἰδέα γιὰ τὴν ἐξαιρετικὴ ἐνδιαφέροντος πολιτειολογικὴ τῆς ἐξέλιξη, ποὺ ὁδήγησε σὲ πολιτικὰς διαμορφώσεις ποὺ σήμερα μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ὑποδειγματικὲς, καθὼς καὶ σὲ ἄλλες διεθνoῦς δικαίου ἐκδηλώσεις (ἐρυθρὸς σταυρὸς, διεθνὴς ταχυδρομικὴ ἔνωση τῆς Βέρνης).

Σημειώνει κατόπιν τὴ συμβολή ὁρισμένων ἐθνῶν (Ἀγγλίας, Ὀλλανδίας, Ἑλβετίας, Οὐγγαρίας) γιὰ τὴν πολιτικὴ τους χειραφέτηση καὶ ἀναφέρει ὅτι ἀκόμη καὶ τοῦ διεθνoῦς δικαίου ἡ ἐξέλιξη ἐμποδίστηκε ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς ἀπολυταρχίας ποὺ κυριαρχοῦσε σὲ περασμένους αἰῶνες.

Διαπιστώνει ἐπίσης ὁ Γερμανὸς καθηγητὴς ὅτι ἡ γερμανικὴ ἱστοριογραφία ἐξάγει ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς βασιλιάδες ἰδίως ἐκείνους ποὺ συνδέονται μὲ πολεμικὰ κατορθώματα, ἐνῶ σχεδὸν ἀγνοεῖ ἄλλους ποὺ, εἰρηνικώτεροι, βοήθησαν στὴν εἰρηνικὴ οἰκοδόμηση. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ἀγνοεῖται σχεδὸν ὁ Κάρολος Δ' (1316—1378), ποὺ ἐθεράπευσε βασικὲς ἐλλείψεις τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ, ἐπροίκισε τὸ γερμανικὸ λαὸ μὲ ἓνα εἶδος συντάγματος καὶ ἡ ὅλη του προσπάθεια βοήθησε ἀργότερα τὴν καθιέρωση τῆς σημερινῆς γραπτῆς γερμανικῆς γλώσσας, στ' ἀχνάρια πάντα τῆς γλώσσας ποὺ χρησιμοποιοῦνταν στὴν καγκελλαρία του στὴν Πράγα.

Βασικὸ ἐπίσης ζήτημα ποὺ δὲν πρέπει νὰ ἀγνοηθῇ ἀπὸ τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας θεωρεῖ ὁ Stadtmüller τὸ ζήτημα τῆς αὔξης τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Εὐρώπης. Ἔτσι θὰ ἐξεταστοῦν καὶ τὰ ἀκόλουθα τρία εἰδικώτερα ζητήματα: 1) ὁ ἀποικισμὸς τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων· 2) ἡ βιομηχανικὴ ἐπανάσταση τοῦ 17ου αἰῶνα· 3) ἡ ἀγροτικὴ ἐγκατάσταση στὴν ἀνατολικὴ Εὐρώπη.

Ἀπαραίτητο ἐπίσης θεωρεῖ νὰ ἀποκτήσῃ ἡ πατριδογνωσία μεγαλύτερη σημασία μέσα στοῦ μαθήματος τῆς ἱστορίας. Μιλώντας εἰδικώτερα γιὰ τὰ γερμανικὰ πράγματα νομίζει ὅτι τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας πρέπει νὰ δώσῃ στοῦ μαθητὴ μιὰ

δοργανική εἰκόνα τῆς θέσης ποὺ κατέχει ἡ στενότερη πατρίδα μέσα στὰ πλαίσια τῆς ὅλης γερμανικῆς ἐπικράτειας, τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ κόσμου. Τονίζει μάλιστα ὅτι εἰδικώτερα γιὰ τὴ Βαυαρία ὁ χριστιανισμός, ἡ διαμόρφωση τῶν πόλεων, ἡ Ἀναγέννηση, ἡ Μεταρρύθμιση, ὁ Διαφωτισμός πῆραν ἐκεῖ μιὰν ἐξέλιξη διαφορετικὴ παρὰ στὶς ἄλλες γερμανικὲς περιοχές. Ἔτσι μόνο θὰ κατανοήσῃ ὁ μαθητὴς καὶ τὴ γενικώτερη πολιτικὴ θέση τῆς Βαυαρίας μέσα στὸ ὅλο πολιτικὸ συγκρότημα τῆς Γερμανίας.

Ἀπασχολεῖ ἀκόμη τὸν Stadtmüller τὸ ζήτημα ἂν τὸ μάθημα τῆς Ἱστορίας πρέπει νὰ κινῆται μέσα στὰ πλαίσια τῆς πολιτικῆς ἱστορίας ἢ τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ. Ἦδη ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ πρώτου παγκόσμιου πολέμου, διαπιστώνει ὁ μελετητής, γίνεται ἡ προσπάθεια νὰ τονιστοῦν μέσα στὸ μάθημα τῆς Ἱστορίας ἰδίως τὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς πνευματικῆς ἱστορίας. Ὁ Stadtmüller δὲν ἐπιδοκιμάζει κάποια τάση ὑπερβολῆς πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτή, γιατί πιστεύει ὅτι «μιὰ ἐντελὴς ὑπερβολικὴ ἑξαρχὴ τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ μὲ κανέναν τρόπο δὲν μπορεῖ νὰ ἀφήσῃ στὴ μνήμη τοῦ μαθητῆ ἑκαθάρσιμες εἰκόνας, ἀλλὰ μονάχα νεφελώδεις παραστάσεις γιὰ τὴν ὅλη πολιτικὴ ἱστορία, ἐνῶ τὸ μάθημα τῆς Ἱστορίας πρέπει νὰ ξυπνήσῃ στὸ μαθητὴ τὸ πολιτικὸ του αἰσθητήριον, ποὺ εἶναι προϋπόθεση μελλοντικῶν ἀγώνων του γιὰ τὴ δικαιοσύνη καὶ τὸ κράτος. Ἀκριβῶς γι' αὐτὸ τὸ μάθημα τῆς Ἱστορίας πρέπει προπαντὸς νὰ παρουσιάσῃ στὸ μαθητὴ τὸ κράτος σὰ μιὰ δύναμη ὑπὲρ τοῦ δικαίου καὶ τῆς εἰρήνης. Καὶ ἡ ἐξέταση τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ τῆς θρησκείας πρέπει νὰ γίνεται γύρω ἀπ' αὐτὴ τὴ βασικὴ προσπάθεια γιὰ τὴ σωστὴ διαμόρφωση τοῦ αὐριανοῦ συνετοῦ πολίτη».

Μολονότι πολὺ σωστὰ ὁ καθηγητὴς Stadtmüller δέχεται ὅτι γιὰ κανένα μάθημα δὲν μπορεῖ κανεὶς κατὰ ἓνα τρόπο νὰ ἐξαντικειμενικεύσῃ τὴ διδακτικὴ μέθοδο (ποὺ κατὰ κανόνα καθορίζεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν δάσκαλο), ὅπως δὲποτε πιστεύει ὅτι μπορούμε νὰ δώσωμε στὸν δάσκαλο χρήσιμα γιὰ τὸ ἔργο του βοηθήματα. Καὶ μέσα σ' αὐτὰ τὰ βοηθήματα ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα πρέπει νὰ εἶναι τὸ βοήθημα τοῦ μαθήματος τῆς Ἱστορίας. Ἔτσι ὁ δάσκαλος θὰ μπορέσῃ νὰ ξεπεράσῃ τὶς ἀτομικὲς περιορισμένες δυνατότητές του. Καὶ τελειώνει τὸ ἄρθρο του ὁ Γερμανὸς καθηγητὴς μὲ τὴ σωστὴ καὶ ὠραία παρατήρηση: Ἰδεώδεις δασκάλους τῆς Ἱστορίας δὲν μπορούμε νὰ διαμορφώσωμε σὲ μεγάλο ἀριθμὸ, ἰδεώδη ὅμως Ἱστορικὰ διδακτικὰ ἐγχειρίδια θὰ μπορούσαμε σὲ ὁποιοδήποτε ἀριθμὸ νὰ συντάξωμε. Γι' αὐτὸ καὶ στὶς σημερινὲς συνθήκες σωστὸ θὰ ἦταν, καταλήγει ὁ Stadtmüller, νὰ συνενώσωμε ὅλες μας τὶς προσπάθειες γιὰ ἓνα καλὸ ἱστορικὸ ἐγχειρίδιο.

Ε. ΚΡΙΑΡΑΣ

ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΙΝΗΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ

ΑΓΓΛΙΑ

Οἱ καινούργιες τάσεις τῆς μετασχολικῆς παιδείας

Πολὺ συχνὰ ἔχουμε τὴν τάση νὰ πιστεύουμε ὅτι ἡ παιδεία μεταδίδεται ἀπὸ τὸν ἓνα ἄνθρωπο στὸν ἄλλο μόνο μὲ τοὺς δασκάλους. Πραγματικὰ ὁρισμένους ὅψεις τῆς παιδείας γίνονται ἀντικείμενο διδασκαλίας κυρίως στὰ σχολεῖα, στὶς τεχνικὲς σχολὰς καὶ στὰ Πανεπιστήμια. Τὰ σχολεῖα ὅμως δὲν μᾶς μαθαίνουν παρὰ ἓνα τμήμα μόνο ἀπὸ ὅσα μᾶς χρειάζονται στὴ ζωὴ μας.

Πολλοὶ ἄνθρωποι, ἄντρες καὶ γυναῖκες ἱκανοποιοῦν τὴν κλίση τους, ὡς ἓνα σημεῖο τουλάχιστον, μὲ τὴν ἐργασία, κυρίως ἂν ἀσκοῦν ἓνα ὁρισμένο ἐπάγγελμα. Ἄλλοι ὅμως (καὶ αὐτοὶ γίνονται ὅλο καὶ περισσότεροι) ἀναγκάζονται, γιὰ νὰ κερδίσουν τὴ ζωὴ τους, νὰ κάνουν δουλειὰς γιὰ τίς ὁποῖες δὲν ἔχουν καμμία κλίση. Ἡ δουλειὰ τους αὐτὴ ἀπαιτεῖ ἐλάχιστες ἱκανότητες καὶ ἂν θέλουν πραγματικὰ νὰ «ζήσουν», πρέπει νὰ μάθουν νὰ ζοῦν ἔξω ἀπὸ τὸν κύκλο τῆς δουλειᾶς τους.

Ἔτσι, μὲ τὴ μιὰ μορφή ἢ μὲ τὴν ἄλλη, ἡ παιδεία μας συνεχίζεται εἴτε τὸ καταλαβαίνουμε, εἴτε ὄχι. Κάθε ἐβδομάδα ἀπὸ τοὺς κινηματογράφους τῆς Μεγ. Βρετανίας περνοῦν 30 ἑκατομ. θεατές. Κάθε Βρετανὸς πολίτης διαδράζει τουλάχιστον μιὰ καθημερινὴ ἐφημερίδα καὶ ρίχνει μιὰ ματιὰ σὲ ἓνα ἐβδομαδιαῖο φύλλο. Μὲ τὰ κηρύγματα καὶ τὶς συγκεντρώσεις τῶν διαφόρων θρησκευτικῶν σωματείων ἡ ἐκκλησία ἀσκεῖ μεγάλη παιδαγωγικὴ ἐπίδραση. Κανεὶς δὲν ξέρει ἀκριβῶς πόσοι ἄνθρωποι κάθε ἡλικίας παίρνουν μέρος στὶς ποικίλες ἐκδηλώσεις τῆς ἐκκλησίας. Κοντὰ στὴν ἐκκλησία, τὸν τύπο καὶ τὸν κινηματογράφον πρέπει νὰ προσθέσωμε καὶ τὸ ραδιόφωνο, τὸ θέατρο, τὰ μυθιστορή-

ματα, τὶς συναυλίες, τὰ περιοδικὰ, τὶς ἐκδρομές, τὶς συζητήσεις στὸ σαλόνι ἢ στὸ καφενεῖο, μὲ λίγα λόγια ὅλες τὶς ἀναρίθμητες ὁψεις τῆς καθημερινῆς μας ζωῆς ποὺ συμβάλλουν ἀδιόρατα μὰ σταθερὰ στὴ συμπλήρωση τῆς παιδείας μας.

Ὡστόσο μιὰ παιδεία τόσο κομματιασμένη, ὅσο καὶ ἂν εἶναι ἐνδιαφέρουσα καὶ ἀναπόφευκτη, εἶναι πολὺ ἐπιφανειακὴ καὶ δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ δώσῃ μιὰ πραγματικὴ μόρφωση. Ὁ ἀπώτατος σκοπὸς τῆς ἀληθινῆς παιδείας πρέπει νὰ ἀπευθύνεται στὴν ἐσωτερικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου καὶ ὄχι μόνο στὶς ἱκανότητές του ἢ τὶς πρακτικὲς του γνώσεις. Σ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ σημεῖο μετρίεται ἡ ἐπιτυχία ἢ ἡ ἀποτυχία τῆς μετασχολικῆς παιδείας.

Κάθε εἶδους καλλιέργεια ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸ ἄτομο μιὰ σταθερὴ προσπάθεια, ἡ καλλιέργεια τοῦ πνεύματος ἀπαιτεῖ μιὰ πνευματικὴ προσπάθεια, ἡ καλλιέργεια τοῦ ἥθους μιὰ προσπάθεια ἠθικὴ. Τὸ αἰώνιο πρόβλημα ποὺ ἀντιμετωπίζει ὁ δάσκαλος μπροστὰ σὲ παιδιὰ, ὅπως καὶ μπροστὰ σὲ μεγάλους, εἶναι τὸ ἴδιο: πῶς νὰ κεντρίσῃ μέσα τους τὴν ἐπιθυμία γιὰ νὰ ἐπιτύχουν κάτι ποὺ νὰ ἀξίζει τὴν προσπάθειά ποὺ θὰ καταβάλουν. Ἡ καλύτερη λύση ἴσως εἶναι οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ νὰ βρεθοῦν μαζί μὲ ἄλλους ποὺ ἔχουν ἤδη ἀρχίσει νὰ καταβάλλουν τὴν προσπάθειά. Στὴν πρώτη τάξη βραδυῶν μαθημάτων γιὰ ἐνήλικους ποὺ ὀργάνωσε στὸ Ρόουντμπαϊλ ἡ Μορφωτικὴ Ἑνώση Ἑργατῶν, οἱ 30 μαθητὲς τῆς εἶχαν ἀναλάβει τὴν υποχρέωση νὰ μὴν κάνουν καμμία ἀπουσία. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἦταν ἀρκετὸ γιὰ νὰ ἀναπτύχθῃ ἑμιλλα καὶ ἐνδιαφέρον σὲ τέτοιο σημεῖο, ὥστε τὰ μαθήματα τῆς τάξης αὐτῆς κράτησαν, ἀντὶ δύο χρόνια, τέσσερα καὶ στὸ διάστημα αὐτὸ κάθε μαθητὴς ἔγραφε δύο ἐκθέσεις ἰδεῶν τὸ μῆνα.

Ὅταν βρεθῇ σὲ μιὰ ομάδα ἀτόμων ποὺ κινοῦνται ἀπὸ τὸν ἴδιο ἐνθουσιασμό

για να επιτύχουν τον ίδιο αντικειμενικό σκοπό, ο άνθρωπος βλέπει να πληθαίνουν οι ευκαιρίες που του προσφέρονται. Και όταν πολλοί άνθρωποι μαζί αποφασίσουν να ευρύνουν τη μόρφωσή τους, τότε ο μέσος άνθρωπος μπορεί πολύ πιο εύκολα να καταβάλει μια προσωπική προσπάθεια για να μορφωθεί κι' αυτός μαζί τους. Για τους περισσότερους πολίτες ο καλύτερος τρόπος για να συνεχίσουν τη μόρφωσή τους είναι να αποτελούν μέλη μιας ομάδας ατόμων που κατω από μια καλή καθοδήγηση επιδιώκουν σταθερά έναν κοινό αντικειμενικό σκοπό. Η μελέτη τους δεν είναι απαραίτητο να καλύπτει όρισμένο «θέμα» με την ακαδημαϊκή έννοια της λέξης. Μια ομάδα που παίρνει την απόφαση να μελετήσει ένα σπήλαιο, νομίζω ότι μορφώνεται όσο και οι άνθρωποι που ακούνε μια συναυλία ή εκείνοι που παρακολουθούν μια θρησκευτική λειτουργία.

Ο αριθμός των ατόμων που παρακολουθούν τα επίσημα μαθήματα ενηλίκων αυξάνεται σταθερά από αρκετά χρόνια τώρα. Αν ρίξουμε μια ματιά στις στατιστικές των μαθημάτων που οργανώνει η Μορφωτική Ένωση Έργατών της Αγγλίας, θα παρακολουθήσουμε την άνοδο: στις τάξεις αυτές φοίτησαν 56.000 άτομα το 1931-32, 64.000 το 1937-38, 52.000 το 1940-41 (κάμψη εξαιτίας του πολέμου), 85.000 το 1943-44 και 107.000 το 1949-50. Με την ίδια και μεγαλύτερη αναλογία αυξήθηκε ο αριθμός των αντρών και γυναικών που παρακολουθούν διάφορα μαθήματα το Σαββατοκύριακο, στις διακοπές του Πάσχα και του καλοκαιριού.

Είναι πολύ φυσικό, σε μια χώρα δημοκρατική σαν την Αγγλία οι περισσότεροι ενήλικες που παρακολουθούν βραδυνά μαθήματα απάνω σε γενικά θέματα να προτιμούν μαθήματα κοινωνικών και οικονομικών επιστημών. Η διοίκηση ενός δημοκρατικού κράτους, για να είναι ικανοποιητική, απαιτεί πραγματικά μίαν ατελείωτη διαδοχή ανθρώπων που θα παίξουν το ρόλο τους άλλοτε ως ηγέτες και άλλοτε ως οπαδοί και που θα είναι ικανοί να αναλάβουν υπεύθυνες θέσεις

με πλήρη επίγνωση της εργασίας τους.

Για να είναι καλός πολίτης μιας δημοκρατίας ο άνθρωπος δεν χρειάζεται μόνο γνώσεις. Είναι απαραίτητο να έχει έσωτερική πειθαρχία και γνώση του έαυτού του πολύ μεγαλύτερη από εκείνη που θα χρειαζόταν για να είναι καλός πολίτης ενός ολοκληρωτικού κράτους. Σε παλαιότερα χρόνια, ακόμη και στην Αγγλία οι περισσότεροι πολίτες δεν ήξεραν να οργανώσουν μόνοι τους τη ζωή τους. Για το έργο αυτό στηρίζονταν στην εκκλησία που τους επέβαλλε τις πεποιθήσεις και τους νόμους της. Δέχονταν παθητικά την κοινωνία όπως ήταν με τον διαχωρισμό των τάξεων και την κυριαρχία των συνηθειών που εξέλισσονταν τόσο δύσκολα. Σε μια τέτοια κοινωνία οι άνθρωποι δεν ήταν ανάγκη να είναι τόσο ξύπνιοι όσο πρέπει να είναι σήμερα. Και εδώ ακριβώς βρίσκεται ο ουσιαστικός σκοπός της παιδείας: να ξυπνήσει τη συνείδηση και την αντίληψη των ανθρώπων.

Για τον ίδιο λόγο δεν είναι αρκετά τα μαθήματα που έχουν για θέμα τους την πολιτική οικονομία ή τα διεθνή προβλήματα. Τα είκοσι τελευταία χρόνια η μετασχολική εκπαίδευση δεν παρουσίασε μόνο αύξηση σε αριθμούς αλλά και διεύρυνση της ύλης κυρίως προς όλους τους τομείς της τέχνης. Οι τάξεις μαθημάτων μουσικής που οργάνωσε η Μορφωτική Ένωση Έργατών το 1928-29, ήταν μόνο 99 και αντιπροσώπευαν το 5,40% του συνόλου των βραδυνών μαθημάτων για ενήλικους. Το 1949-50 οι τάξεις αυτές ήταν 647, δηλ. το 10,30% του συνόλου. Παρόμοια εξέλιξη παρατηρήθηκε στις τάξεις ζωγραφικής, κυρίως τα τελευταία χρόνια.

Έχω τη γνώμη ότι είναι πολύ δύσκολο για κάθε άνθρωπο να αποκτήσει και να διατηρήσει την πνευματική του καλλιέργεια, αν δεν ξέρει και δεν μπορεί πότε-πότε να εκφράζεται δημιουργικά. Η δημιουργική όμως εργασία παρουσιάζεται με ποικίλες μορφές, ενώ λίγες μόνο απ' αυτές μπορούν να διδαχθούν σε βραδυνά μαθήματα ή στους μορφωτικούς όμιλους. Για να εκφραστεί με τρόπο δη-

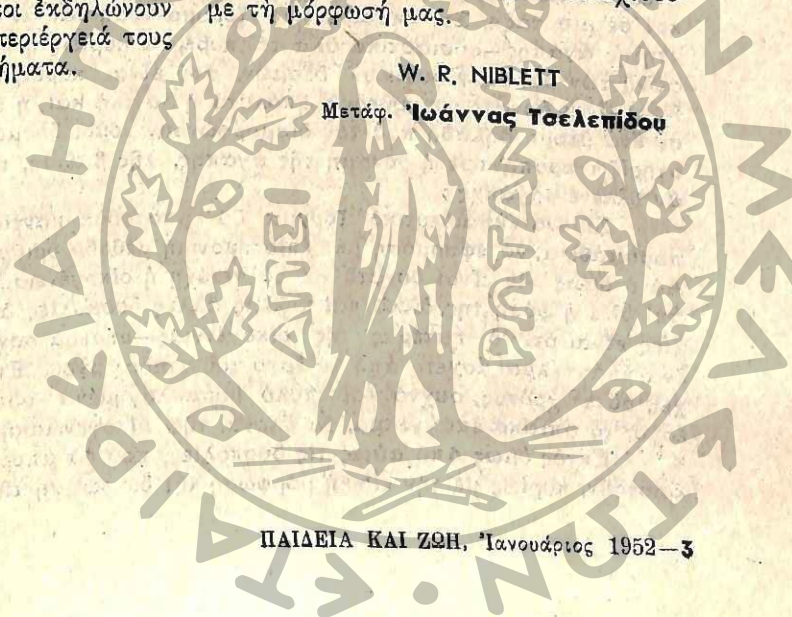
μιουργικό ο άνθρωπος πρέπει να κρατήσει επαφή με τον έαυτό του, και αυτή ακριβώς ή ικανότητα να διατηρηθεί ή ενότητα του έσωτερικού κόσμου είναι η αλάθευτη απόδειξη του βαθιά καλλιεργημένου ανθρώπου. Για να παρακολουθήσει το ρυθμό της έσωτερικής του εξέλιξης ο άνθρωπος πρέπει να ασκήσει μια λεπτότατη αυτοπειθαρχία. Αν αποτύχει, θα κινδυνέψει να αντιμετωπίσει μίαν έσωτερική διάλυση. Από τον κίνδυνο αυτό μας προστατεύει ή βελτίωση και ή συνέχιση της μόρφωσής μας.

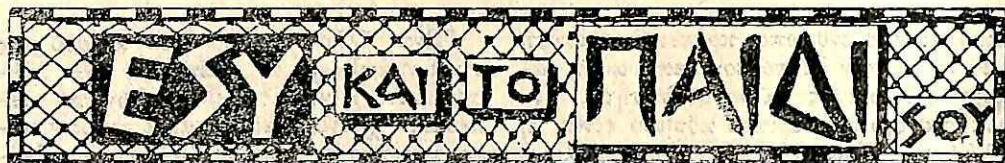
Η πιο σημαντική τάση στη σημερινή μετασχολική μόρφωση είναι ότι οι άνθρωποι ενδιαφέρονται όλο και πιο πολύ για τις οργανωμένες συζητήσεις και τα φιλοσοφικά και θρησκευτικά μαθήματα. Το ιδιαίτερο αυτό ενδιαφέρον θα έπρεπε να στηρίζεται στην επιθυμία να διεσώσουν κανείς στο μυστήριο των πραγμάτων, να βρει μίαν απάντηση στα ερωτήματα που θέτει ο σκεπτόμενος άνθρωπος. Όταν κανείς φτάσει στο «γιατί» της ζωής (έχει σκοπό ή ζωή; έχει νόημα;) ή στο πρόβλημα της υπέρβασης του Θεού και στα μέσα που διαθέτει ο άνθρωπος για να γνωρίσει τη θεία θέληση, και σταματήσει, τότε θα παραμερίσει τη βασική δυνατότητα που προσφέρει και η καλύτερη μετασχολική παιδεία. Η αποφυγή ενός προβλήματος και ή παιδεία είναι αίωνοι έχθροι, κυρίως στο σημείο αυτό. Είναι πολύ ένθαρρυντικό να διαπιστώνουμε ότι οι άνθρωποι εκδηλώνουν όλο και πιο συχνά την περιέργειά τους για τα φιλοσοφικά προβλήματα.

Ένα άλλο σημείο του καιρού μας είναι ή αριθμητική ανάπτυξη του Χριστιανικού Κινήματος Φοιτητών τα τελευταία χρόνια και όχι μόνο στους πανεπιστημιακούς κύκλους αλλά και ανάμεσα σε παιδιά του σχολείου, 16-18 ετών. Στις συγκεντρώσεις που οργανώνει το κίνημα αυτό σ' όλες τις μεγάλες πόλεις μετά τον πόλεμο, γίνονται ζωηρότατες συζητήσεις και θέτονται πολύ διαφωτιστικά ερωτήματα. Αξίζει ακόμη να σημειώσουμε ότι φέτος έχει εκδηλωθεί μια κίνηση που ευνοεί τη διδασκαλία της φιλοσοφίας στα σχολεία της Μέσης Παιδείας. Ακόμη και στη Μορφωτική Ένωση Έργατών οι τάξεις φιλοσοφικών και θρησκευτικών μαθημάτων αυξήθηκαν σταθερά και από 128 το 1936 έφτασαν τις 438 το 1949, παρ' όλο που ή διοικητική επιτροπή δεν ήθελε να περιλάβει στα προγράμμά της θεολογικά μαθήματα. Η φιλοσοφία και ή θρησκεία είναι θέματα κατ' ουσίαν ανθρωπιστικά και ταιριάζουν ιδιαίτερα στο πνεύμα των ενηλίκων. Κανένας άνθρωπος δεν δέχεται την Αλήθεια αν δεν την αγγίξει με το ίδιο του το χέρι. Όταν αφοσιωθούμε στη μελέτη ενός μεγάλου θέματος και μετρήσουμε την απεραντοσύνη του, μπορούμε συχνά να μετρήσουμε το μεγαλείο και τη μικρότητα του πνεύματος και της ψυχής του ανθρώπου. Έδώ κρύβεται ή αλήθεια που θέλουμε να κατακτήσουμε επιδιώκοντας να συνεχίσουμε τη μόρφωσή μας.

W. R. NIBLETT

Μετάφ. Ιωάννης Τσελεπίδου

Προβλήματα από την καθημερινή ζωή

Είναι πολύ γνωστή σε όλους μας ή τρυφερή επιείκεια που δείχνουν οι παππούδες και οι γιαγιάδες στα εγγονάκια τους.

Άκουνε με δισταγμό ή και με δυσπιστία τις παιδαγωγικές αντιλήψεις των παιδιών τους, που ήρθε ή ώρα τους να γίνουν και αυτοί γονείς. Γιατί τάχα τόσο επιείκεια και τόσο αμφιβολία για τα παιδαγωγικά δόγματα; Μήπως τώρα, που βρίσκονται τόσο μακριά από τα ξένοιαστα παιδικά χρόνια, νιώθουν πόσο τα χρόνια αυτά, τα αναντικατάστατα στη ζωή μας, πρέπει να τα ζή κανείς με άμεριμνη χαρά; Νομίζουν τάχα πως το πρώτο χρέος μας απέναντι στα παιδιά είναι να μη θολώνουμε τη χαρούμενη άμεριμνησία τους, που μονάχα στα πρώτα παιδικά ή νεανικά χρόνια μπορεί κανείς να τη χαρή αληθινά; Ή μήπως ή πείρα τους έχει διδάξει πόσο δύσκολο—ακατόρθωτο σχεδόν—είναι ν' αντικρίσει κανείς τα πολυποικίλα και ιδιότυπα προβλήματα της καθημερινής ζωής, στηριγμένος μόνο σε θεωρητικές γνώμες και απόψεις;

Ίσως να συντρέχουν και οι δύο αυτές αίτίες, ίσως και άλλες μαζί:

Άληθινά, ποιός θα μπορούσε ν' άρνηθώ ότι κανείς ποτέ δεν έχει το δικαίωμα να φυγαδέψει από την παιδική ψυχή το θεϊκό δώρο της άμεριμνης χαράς της;

Και πάλι ποιός γονιός, ποιός από δους ανάστησαν υπεύθυνα και ένα μόνο παιδί, θα μπορούσε να ισχυριστή ότι τον βοήθησαν απόλυτα και πάντα οι παιδαγωγικοί άφορισμοί, άκόμη και των πιδ σοφών, στα προβλήματα που παρουσιάζει ή καθημερινή ζωή;

Μπορεί, βέβαια, ένας φιλόσοφος ή επιστήμονας να συλλάβει με τη φαντασία του εξάισιες μεθόδους άγωγής. Μπορεί επίσης προικισμένοι παιδαγωγοί, με πίστη και αγάπη στον άνθρωπο, να θέλησαν και να πέτυχαν να βάλουν τις μεθόδους αυτές σε πράξη σε ένα ίδρυμα. Γιατί ή ζωή εκεί—δσο και αν είναι οργανωμένη με πνεύμα έλευθερίας—είναι κατά βάθος απόλυτα πειθαρχημένη σε έναίο σύστημα και σε μία τάξη. Στο εκπαιδευτικό ίδρυμα—δση και αν είναι ή θαλπωρή της επίκτητης αγάπης—ουσιαστικά όλα τα κυβερνά κυρίως ή λογική: λείπει ή άσίσταση φωνή των δυνατών φυσικών δεσμών, που είναι κυρίαρχη μέσα στην οικογένεια. Πώς είναι δυνατό να κυβερνά απόλυτα ή λογική και ή έπιστήμη στην οικογένεια, σε ένα θεσμό δηλαδή που τον διαμορφώνουν νόμοι δοσμένοι από τη φύση και τον στηρίζει προπάντων ή δύναμη της αγάπης, της βαθιάς, της δυνατής, της τυφλής—αν θέλετε—αγάπης;

Σε ένα εκπαιδευτικό ίδρυμα θα μπορούσε κανείς, με καλή θέληση και με προσπάθεια, να εφαρμόσει με έπιστημονική μέθοδο όρισμένα συστήματα άγωγής. Αυτό όμως δεν είναι δυνατό να το πετύχει ή οικογένεια, γιατί την έμποδίζει πρώτ' άπ' όλα ή φύση της, αλλά και πολλές άλλες δυσκολίες άκόμη. Μιά από τις δυσκολίες είναι ότι ό πατέρας της οικογένειας—σήμερα συχνά και ή μητέρα—άσκοδν ένα έπάγγελμα άσχετο από το έργο του παιδαγωγού. Έτσι ούτε προπαιδεία υπάρχει, ούτε χρόνος, συχνά και πολύ δικαιολογημένα ούτε ήρεμία για το έπίπονο έργο, το σπιτικό έπάγγελμα, θα έλεγα, της οικογενειακής άγωγής.

Έκτός όμως από αυτές τις δυσκολίες, που θα μπορούσαν επιτέλους ν' αντικριστούν, κυρίως με την ειδική μόρφωση και διαφώτιση της μητέρας, ιδιαίτερα σε

μάς, όπου κατά κανόνα άκόμη οι μητέρες μένουν κοντά στα παιδιά τους και τα άνασταίνουν μόνες τους, υπάρχει μία άλλη βασική και άξεπέραστη: Ή σύνθεση της οικογένειας και οι σχέσεις των μελών της. Μέσα στην οικογένεια ζούν άτομα που τα δένει ή αγάπη, αλλά τα χωρίζουν τα ξεχωριστά ενδιαφέροντα και οι διαφορετικές άνάγκες του καθενός.

Γίνεται ποτέ μέσα σ' ένα σπιτικό να οργανωθεί όλόκληρη ή ζωή σύμφωνα με τις άπαιτήσεις της παιδαγωγικής; Ένα παράδειγμα θα μάς πείσει πόσο αυτό είναι—αν όχι άδύνατο—τρομερά δύσκολο.

Όλοι, μικροί μεγάλοι, νιώθουν έπιτακτική κάποιες ώρες της ήμέρας την άνάγκη να έλευθερώσουν τον έαυτό τους από την πίεση της πολυσύνθετης και κουραστικής ζωής που ζούν στην κοινωνία. Όταν τα παιδιά φοιτούν στο σχολείο, οι ώρες αυτές είναι περίπου οι ίδιες για μικρούς και για μεγάλους. Πόσο διαφορετικά όμως ζητούν την άνάπαυλα και το χαλάφρωμα οι μικροί από τους μεγάλους! Με πόσο αντίθετο τρόπο!

Οι μικροί αισθάνονται την άνάγκη να πετάξουν κάθε χαλινάρι, να γίνουν για λίγο μικροί άτίθασοι άγριοι, δαίμονες κάποτε όρμητικής άνταρσίας.

Αντίθετα οι μεγάλοι νιώθουν συνήθως την άνάγκη της περισυλλογής, της ήρεμίας, της σιωπής. Τι αντίθετες, αλλά και πόσο σεβαστές άνάγκες! Πόσο άπόλυτο δικαίωμα έχουν να διεκδικήσουν το όρμητικό ξέσπασμα, ύστερα από πολύωρο περιορισμό, οι μικροί και τη γαλήνια συγκέντρωση, ύστερα από πολύωρη άναγκαστική διάσπαση, οι μεγάλοι! Και πόσο δύσκολο είναι να χαρούν και τα δυο μέρη το άγαθό που έπιθυμούν, δσο και όπως θέλουν!

Κάποιος μικρός, που στο σχολείο του ήταν πολύ προσεκτικός να μη δίνει ποτέ άφορμές για μαλώματα, σάν γύριζε στο σπίτι του γινόταν άνοικονόμητα ζωήρος. Ή μητέρα του κάποτε το παραπονέθηκε.

—Γιατί το κάνεις αυτό; Στο σχολείο όλοι σε παινεύουν. Μου λένε πως είσαι πειθαρχικός, εύγενικός, διακριτικός. Γιατί, άμα έρχεσαι στο σπίτι, με κάνεις να κουράζωμαι και με στενοχωρείς;

Ό μικρός την κοίταξε για λίγο κυριολεκτικά έμβρόντητος έπειτα ξέσπασε με πίκρα.

—Αυτό δεν το περίμενα ποτέ από σένα!

—Ποιό πράμα; Τι σου έκαμα;

—Δέ μ' αγαπάς! Δεν μπορώ ούτε κοντά σου να ξεσπάσω!

Είναι κάτι πολύ σημαντικό αυτή ή άνάγκη των παιδιών για ξέσπασμα, προπάντων όταν μπουδν στην πειθαρχία του σχολείου.

Βάλετε τώρα αντίκρυ όχι μόνο την αντίθετη άνάγκη των μεγάλων, την άνάγκη δηλαδή για γαλήνη, αλλά και την πολυμέριμνη, κοπιαστική και έντονα υπεύθυνη ζωή τους, και θα νιώσετε πόσο περίπλοκο και έπίπονο είναι το έργο της οικογενειακής άγωγής. Πόση εύθύνη βαρύνει τη μητέρα, που πρέπει να κρατή το σπίτι άσυλο για όλους.

Συχνά οι παιδαγωγοί μιλούδν για το χρέος που έχουν οι γονείς να είναι πάντα ήρεμοι απέναντι στα παιδιά τους. Αυτό το «πάντα» σημαίνει—για τη μητέρα ίδίως που βρίσκεται σχεδόν άδιάκοπα πλάϊ στα παιδιά της—πως πρέπει να γίνη άψυχο αυτόματο. Τότε, αληθινά, θα μπορούσε να μένει «πάντα» ήρεμη.

Νομίζω πως θα ήταν προτιμότερο να έβρισκαν οι παιδαγωγοί τον τρόπο να σηκώσουν από την ψυχή του πατέρα το βάρος από την επαγγελματική κούραση και τη βιοτική μέριμνα. Να έλεγαν στις μητέρες τον τρόπο που θα τους έξασφάλιζε κάποια άνάπαυλα πότε και πότε. Και άκόμη να έβρισκαν την άσφαλιστική δικλείδα και για των δύο την καρδιά, που θα την προστάτευε από την άκοίμητη έγνοια, από την άσίγαστη λαχτάρα της.

Έχουν τάχα βασανιστή από τη συνείδηση της βαριάς εύθύνης για την τύχη

καὶ τὴν προκοπὴ τῶν μαθητῶν τοὺς ὅλοι μαζί οἱ παιδαγωγοί, ὅσο μονάχα ἕνας πατέρας; Ὅλοι μαζί ἔχουν ἀγρυπνήσει—σάν παιδαγωγοί, βέβαια, ὅχι σὰ γονεῖς—ὅσο μιὰ μόνο μάνα;

Ἀληθινὰ ὁ παιδαγωγὸς κάνει τὸ καλύτερο ποὺ μπορεῖ, κάνει τὸ χρέος του εὐσυνείδητα, μὲ συμπόνια, μὲ κατανόηση. Συχνὰ μὲ πολλὴν ἀγάπη καὶ μὲ πάθος. Ἡ ἀγάπη του ὅμως εἶναι ἥρεμη, καθαρὰ πνευματικὴ. Δὲν ἔχει τίς ρίζες τῆς σὲ νόμο φυσικὸ καὶ ἀκατάλυτο. Ὅμοια καὶ τὸ πάθος τοῦ παιδαγωγοῦ εἶναι πάθος γιὰ τὴν ἐπιτυχία ἐνὸς σκοποῦ, γιὰ τὸ ἔργο. Πάθος ὡραῖο, ἀλήθεια, καὶ πολὺ εὐγενικό. Δὲν καίει ὅμως ποτέ, πάντα ὑψώνει καὶ λυτρώνει. Δὲν εἶναι σάν τὸ πάθος τοῦ γονιοῦ ποὺ ζητεῖ νὰ σώσῃ τὸ παιδί ἀπὸ τὴ μοῖρα του καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση του.

Μὰ ὅπου ὑπάρχει ἕνα τέτοιο πάθος μπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ ἐκεῖ πάντα καὶ ἡρεμία;

Μήπως ὅμως θὰ ἦταν καλύτερα γιὰ τὰ παιδιὰ—ἀν ὑποθέσωμε πῶς θὰ ἦταν αὐτὸ κατορθωτὸ—νὰ βουβάνουν μέσα τοὺς οἱ γονεῖς αὐτὴ τὴν ἀσίγαστη, τὴ δυνατὴ, τὴν ἀλόγιστη φωνὴ τῆς φύσης, αὐτὸ τὸ πάθος;

Προσωπικὰ πιστεύω ἀκράδαντα πῶς ὅχι. Φυσικὰ ὅμως δὲ δογματίζω. Τὴν ἀναντίρρητη ἀπάντηση μπορεῖ νὰ τὴ δώσῃ μόνο μακρόχρονος πειραματισμός. Ἡ πείρα ὡς τώρα μᾶς δίνει τὴν εὐκαιρία νὰ συγκρίνωμε τίς ὑπάρξεις, ποὺ ἀναστήθηκαν μέσα σὲ μιὰ στοργικὴ οἰκογένεια, μὲ ἐκείνες ποὺ μεγάλωσαν σὲ ἰδρύματα. Ἡ σύγκριση μᾶς ὁδηγεῖ στὴν ἀνεπιφύλαχτη γνώμη πῶς δὲν ἔχει βρεθῇ ἀκόμη—θὰ βρεθῇ τάχα ποτέ;—περιβάλλον γιὰ τὸ μεγάλωμα τῶν παιδιῶν πιὸ κατάλληλο ἀπὸ αὐτὸ ποὺ τοὺς ἐξασφαλίζει ἡ ἴδια ἡ φύση, δηλαδὴ ἡ οἰκογένεια, μὲ ὅλα τῆς ἔστω τὰ μειονεκτήματα, ποὺ ὅπωςδήποτε δὲν εἶναι καὶ τόσο τρομερά, καὶ ἀντίστοιχὰ τοὺς ἢ καὶ ἄλλα μεγαλύτερα θὰ βροῦμε καὶ στὰ ἰδρύματα.

Βέβαια οἱ συγκρουόμενες ἀνάγκες τῶν μικρῶν καὶ τῶν μεγάλων, ἡ κούραση καὶ οἱ εὐθύνες χωρὶς ἀνάπαυλα τῶν γονέων, ἡ ἀκόμητο στοργὴ τοὺς ὡς τὸ πάθος, ἀκόμη καὶ ἡ ἀπόλυτη οἰκειότητα ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὰ μέλη μιᾶς οἰκογένειας, ὅλα αὐτὰ δυσκολεύουν ἀπὸ μιὰ ἀποψη τὸ ἔργο τῆς ἀγωγῆς. Ἐχουν ὅμως καὶ τίς ἀγαθὲς πλευρὰς τοὺς, καὶ μὲ κάποια προσπάθεια θὰ μπορούσαμε νὰ πετύχωμε νὰ γέρῃ ἡ πλάστιγγα τῆς ἀγωγῆς πρὸς τίς ἀγαθὲς αὐτὲς πλευρὰς. Καὶ δὲ θὰ ἔπρεπε στὴν προσπάθειά μας αὐτὴ νὰ περιφρονῶμε τὴν πείρα τῶν γεροντότερων, ποὺ δίνει περισσότερο τόπο στὴ στοργὴ καὶ τὴν τρυφερότητα καὶ λιγότερο στίς παιδαγωγικὲς ἐπιταγές.

Κατὶ ποὺ συχνὰ κάνει ἀδύναμο ἢ καὶ ἄχρηστο τὸν παιδαγωγικὸ ἐξοπλισμὸ μας γιὰ τὴν οἰκογενειακὴ ἀγωγή εἶναι τὰ πολυποίκιλα, ἀνεπανάληπτα κάποτε, προβλήματα ποὺ μᾶς βάζει καὶ ποὺ ζητοῦν κάθε φορὰ λύση γρήγορη καὶ ταιριαστὴ μὲ τὴν περίπτωσιν, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ φύσιν τοῦ κάθε παιδιοῦ. Ἀληθινὰ ἡ οἰκογενειακὴ ἀγωγή εἶναι κυρίως καὶ ὑπόθεσις οἰκογενειακῆς.

Φυσικὰ δὲ θὰ ἤθελα νὰ πῶ πῶς δὲ βοηθεῖ τοὺς γονεῖς ἡ γνώση τῶν βασικῶν προβλημάτων καὶ μεθόδων τῆς ἀγωγῆς. Ξεκινώντας ὅμως στοχαστικὰ ἀπὸ τίς γενικὲς ἀρχές, θὰ πρέπη ν' ἀναζητοῦν, ψηλαφώντας πάντοτε, μὲ ὑπεύθυνη προσωπικὴ κρίση καὶ χωρὶς κανένα δογματισμὸ, τίς λύσεις ποὺ χρειάζονται οἱ εἰδικὲς καὶ οἱ ἀτομικὲς περιπτώσεις.

Δύο τέτοιες βασικὲς ἀρχές, ποὺ δὲν πρέπει νὰ τίς ξεχνῶμε ποτέ, εἶναι πῶς ὁ κάθε ἄνθρωπος, ἐπομένως καὶ τὸ κάθε παιδί, νιώθει βαθύτατη τὴν ἀνάγκη γιὰ ἐλευθερίαν καὶ γιὰ χαρὰ. Σταματῶ ἰδιαίτερα σ' αὐτές, ἐπειδὴ τὰ σημερινὰ παιδιὰ νιώθουν καὶ ἐκδηλώνουν ἐντονότερα τὴν ἀνάγκη αὐτὴ, καὶ ἀπὸ τὴ διεκδίκησίν της γεννιοῦνται τὰ σοβαρότερα προβλήματα γιὰ τὴν οἰκογενειακὴ ἀγωγή.

Πῶς ἀντικρίζει ἡ οἰκογενειακὴ ἀγωγή τὴν πρώτη ἀπὸ τίς δυὸ αὐτὲς βασικὲς ἀνάγκες τῆς ψυχῆς τῶν παιδιῶν, τὴν ἀνάγκη δηλαδὴ γιὰ ἐλευθερίαν;

Συνήθως μὲ τὴν τάση γιὰ ἐπιβολή, ποὺ παίρνει διαφορετικὴ μορφή στίς διάφορες ἡλικίες τῶν παιδιῶν.

Ἡ μιὰ μορφή, ἡ πιὸ συνηθισμένη παλαιότερα, εἶναι ἡ αὐθεντία, ἡ ἐπιβολὴ δηλαδὴ τῆς ἰσχυρῆς θέλησης τῶν μεγάλων στὰ παιδιὰ καὶ ἡ ἀλύγιστη αὐστηρότητα. Συνήθιζαν, καὶ συνηθίζουν ἀκόμη οἱ μεγάλοι νὰ λένε μὲ αὐτάρεσκη αὐτοπεποίθησι τὴν παροιμίαν: «Τὸ ξύλο βγήκε ἀπὸ τὸν παράδεισο». Μοῦ φαίνεται πῶς ἀλλάζομε τὴ βαθύτερη ἔννοια τῆς παροιμίας αὐτῆς, ὅπου ὁ λαὸς μας δὲ δίνει παιδαγωγικὲς συμβουλές, ἀλλὰ θυμόσοφα καὶ μὲ πικρὴ εἰρωνεία μᾶς λέει ἀπλῶς τὴν ἀλήθεια ὅτι ἡ βίαιη ἐπιβολὴ ἔχει ἀμεσώτατα ἀποτελέσματα. Ἐξάλλου, ὅπως κι' ἂν ἔχη, τὰ ἄμεσα ἀποτελέσματα δὲν εἶναι πάντα καὶ μόνιμα, σταθερά, καὶ προπάντων δὲν ἀσκοῦν ὅπωςδήποτε καὶ βαθύτερη μορφωτικὴ ἐπίδραση. Ἀντίθετα, ἡ ἀγωγή μὲ τὴν ἐπιβολὴ καὶ τὴν ἀλύγιστη αὐστηρότητα—ἀδιάκοπες ἀπαγορεύσεις, μαλώματα, τιμωρίες—ἔχει πολὺ συχνὰ γιὰ συνέπεια ν' ἀπομακρύνῃ κάπως τὸ παιδί ἀπὸ τοὺς παιδαγωγοὺς του, γιὰ τὴν αὐτὰ γεννοῦν τὴν ψυχὴν τοῦ φόβο. Ἐτοὶ καταντᾷ ν' ἀποφεύγῃ νὰ φανερῶνται σ' αὐτοὺς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον του, κάποτε καὶ τίς πράξεις του. Γεννᾷ ἀκόμη στὴν ἀπαλὴ παιδικὴ ψυχὴ ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς ἀγωγῆς τὸ χιλιοειπωμένο καὶ τόσο γνωστὸ συναίσθημα τῆς μειονεκτικότητος, ποὺ συνοδεύει—μὲ ζημιὰ τοὺς—πολλοὺς νέους καὶ νέες σάν πρωτογαίνουν στὴ ζωὴ, ἢ ἀκόμη καὶ σὲ ἐλόκληρη τὴ ζωὴ τοὺς.

Ὑπάρχει ὅμως καὶ μιὰ ἄλλη μορφή ἐπιβολῆς, μὲ πολὺ ἀπατηλὴ ἐπιφάνεια, ἀλλὰ τὸ ἴδιο πιεστικὴ στὸ βάθος της. Εἶναι ἡ ὑπέρμετρη φροντίδα καὶ περιποίηση ποὺ δείχνουν καὶ προσφέρουν οἱ γονεῖς στὰ παιδιὰ τοὺς.

Καὶ αὐτὴ ἡ ὑπέρμετρη φροντίδα, τὸ παραχάιδεμα, ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὰ παιδιὰ τὴ χαρὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς αὐτεξουσιότητος. Δὲν τὰ ἀφήνει νὰ κάμουν τίποτα μόνον τοὺς, δὲν ἔχουν τὴν εὐκαιρίαν νὰ μετρήσουν τὴ δικήν τους δύναμιν σὲ τίποτα. Ἐτοὶ χάνουν σιγὰ σιγὰ τὸ θάρρος τοὺς καὶ κυριεύονται ἀνεπαίσθητα ἀπὸ τὸ συναίσθημα τῆς μειονεκτικότητος. Μὰ ἡ φύση βρίσκει πάντα τὰ ἀντισταθμισμάτα. Ἐτοὶ τὸ παιδί, ποὺ ἡ ἀλόγιστη στοργὴ τοῦ ἀφαιρεῖ τὴν προσωπικότητά του, ὀρθώνει γιὰ ἀντιστάθμισμα ἕναν ἀλόγιστον ἐγωϊσμό. Ἀφοῦ τὸ θέλουν οἱ μεγάλοι, δέχεται καὶ τὸ ἴδιο καὶ σιγὰ σιγὰ τὸ ἀπαιτεῖ ὅλο καὶ ἐντονότερα νὰ εἶναι παντοῦ καὶ πάντα τὸ κέντρο τῆς προσοχῆς καὶ τῶν φροντίδων ὅλων γύρω του. Ποιὸς δὲν ἔτυχε νὰ συναντήσῃ τέτοιους μικροὺς τυράννους; Μὰ ἂν ἡ ἀβουλία καὶ τὸ συναίσθημα τῆς μειονεκτικότητος εἶναι ἐμπόδια γιὰ τὴν προσαρμογὴν στὴ ζωὴ, ὁ ὑπέρμετρος, ὁ νοσηρὸς ἐγωϊσμὸς καταντᾷ βαριὰ ἀλυσίδα ποὺ κρατᾷ δέσμιον τὸν ἄνθρωπον σὲ μιὰ ἄγονη καὶ τραγικὴ μοναξιά.

Ἀληθινὰ τὰ δύο ἄκρα—ἡ ἀλύγιστη αὐστηρότητα καὶ τὸ παραχάιδεμα—δὲ βοηθοῦν γιὰ τὴν ὁμαλὴ ἀνθιστὴν τῆς ψυχῆς καὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ παιδιοῦ. Φανερό λοιπὸν γίνεται πῶς τὸ σωστὸ θὰ πρέπη νὰ τὸ ζητήσωμε στὴ μέση, στὸν ἴσιον δρόμον τῆς καμῆλας, γιὰ νὰ θυμηθοῦμε καὶ πάλι τὴ λαϊκὴ σοφία.

Ἄς ρίξωμε μιὰ ματιὰ στὰ παιδιὰ ποὺ μεγαλώνουν μόνον τοὺς στὸ δρόμον. Πόσες φορὲς δὲ μᾶς ξαφνιάζει ἡ ἐτοιμότητα, ἡ ἐπινοητικότητα, ἡ αὐτενέργειά τοὺς! Ἀκόμη ἡ ὀριμότητα καὶ ἡ σοβαρότητα ποὺ δείχνουν. Ὡ, ἂν εἶχαν καὶ λίγη στοργικὴ παρακολούθησι αὐτοὶ οἱ πιτσιρίκοι! Καὶ πάλι ἂν εἶχαν λίγη ἀπὸ τὴν αὐτεξουσιότητα καὶ τὴν ἀγάπην μέσα στὴ ζεστασιά τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς! Αὐτὰ τὰ ταλαίπωρα παιδάκια, ποὺ καταντᾷ νὰ μὴν ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ κρίνουν μόνον τοὺς οὔτε πόσο θέλουν νὰ φάνε οὔτε ἂν ζεσταίνονται ἢ κρυώνουν.

Καὶ ὅμως δὲν εἶναι καθόλου δύσκολον γιὰ τὴν οἰκογένειαν νὰ συνδυάσῃ σὺν τῇ στοργικῇ παρακολούθησιν μὲ τὴν ἀνάγκη τῶν παιδιῶν γιὰ αὐτεξουσιότητα καὶ ἐλευθερίαν.

Ἡ ἀνάγκη αὐτὴ τοῦ παιδιοῦ γιὰ ἀνεξαρτησία καὶ ἡ τάση τῶν μεγάλων ν'

ἀσχοῦν ἐπάνω του τὴν ἐπιβολή τους πολὺ συχνὰ ξεποῦν σὲ ἀντίθεση, κάποτε πολὺ ἔντονη, ὅταν τὰ παιδιά φτάσουν στὴν ἐφηβική καὶ τὴν πρώτη νεανική τους ἡλικία. Ὅσο μάλιστα μεγαλύτερη ἦταν ἡ πίεση, τόσο πὺ δρμητικὸ θὰ εἶναι τὸ ξέσπασμα, συνήθως. Γιατὶ τότε ἡ νεαρή προσωπικότητα νιώθει ἀσίγαστη τὴν ἀνάγκη γιὰ ἀνεξαρτησία καὶ ὀρθώνει με δρμή γιὰ νὰ τὴν προασπίσει καὶ νὰ τὴν ἐξασφαλίσει. Τυχαίνει ὅμως τότε νὰ ἐκδηλώνουν καὶ οἱ γονεῖς ἐντονώτερα τὴν τάση τους νὰ ἐπιβληθεῖν στὰ παιδιά. Πολλοὶ λόγοι συντρέχουν σ' αὐτό. Ἀπὸ τοὺς κυριότερους εἶναι καὶ τὸ ὅτι τότε γεννιῶνται προβλήματα, πὺ ἡ λύση τους θὰ σφραγίσῃ τὴ ζωὴ τῶν παιδιῶν, ὅπως λ.χ. ἡ ἐκλογὴ τοῦ ἐπαγγέλματος ἢ τοῦ συντρόφου τῆς ζωῆς. Θὰ ἔπρεπε ὅμως νὰ προσθέσωμε ἀκόμη καὶ τὸ ὅτι οἱ γονεῖς βρίσκονται συνήθως καὶ αὐτοὶ σὲ κρίσιμη ἡλικία, ἀλλὰ με ἀντίστροφη κατεύθυνση. Εἶναι πὰ ἀρκετὰ κουρασμένοι, καὶ ἂν ἔχουν πλάσει ἀπὸ χρόνια κάποια ὄνειρα, δυσκολεύονται τώρα νὰ τὰ ἐγκαταλείψουν καὶ νὰ προσπαθήσουν νὰ κάμουν νέες προσαρμογές. Ἡ ἀντίθεση μάλιστα γίνεται πὺ δυνατὴ, ὅταν καὶ ἡ νεανικὴ δρμὴ ἀναβρῦζῃ ἀπὸ ρωμαλέα ψυχὴ καὶ ἡ ὠριμὴ ἀντίδραση στηρίζεται σὲ ἄξια δημιουργημένη ζωὴ καὶ σὲ πλοῦσια πείρα.

Ἡ αὐτὴ ἡ πείρα τῆς ὠριμῆς ἡλικίας! Εἶναι ἀλήθεια πολὺ ἀκριβὴ, γιατί εἶναι κερδισμένη με κόπους καὶ ἐπίπονα βιώματα τῶν ὠραίων χρόνων τῆς νεότητος! Ἐχουν κάμει ἐξάλλου τόσα πολλὰ ὡς αὐτὴ τὴν ὥρα οἱ γονεῖς γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν υγεία, τὴ μόρφωση, ἀκόμη καὶ τὴν ἀνεση τῶν παιδιῶν τους! Ἐρχεται τώρα καὶ ὁ καιρὸς νὰ τοὺς προσφέρουν τὴν πὺ ἀκριβὴ προσφορά, τὴν πείρα τους. Καὶ τὰ παιδιά τὴν ἀρνιῶνται.

Εἶναι πικρὸ αὐτό, ἀλήθεια, γιὰ τοὺς γονεῖς. Ἰσως εἶναι ἡ πὺ κρίσιμη ὥρα τῆς ζωῆς τους. Νὰ ἀρνιῶνται τὰ παιδιά τους τὸ δῶρο, πὺ εἶναι ἡ πεμπτοσύνη τῶν ἐσωτερικῶν καὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἀγώνων τους! Φοβοῦμαι ὅμως πὺς ἄδικα πικραίνονται τόσο γι' αὐτό. Γιατὶ στὴν πραγματικότητα ἡ πείρα εἶναι ἀπόκτημα προσωπικὸ τοῦ καθενός. Κανενὸς ἡ πείρα δὲν μπορεῖ ἀπόλυτα νὰ βοηθήσῃ ἕναν ἄλλο, οὔτε ἀκόμη ἡ πείρα τοῦ πατέρα τὸ γιὸ ἢ ἡ πείρα τῆς μητέρας τὴν κόρη. Γιατὶ ἡ ζωὴ δὲν εἶναι ποτὲ πανομοιότυπη ἐπανάληψη. Κάθε νέα ζωὴ εἶναι καὶ μὴ νέα δημιουργία. Κάθε δημιουργία ξεκινᾷ, βέβαια, ἀπὸ τὸ σημεῖο ὅπου ἔχουν φτάσει ὅσοι προηγήθηκαν, γιὰ νὰ πλάσῃ ὅμως με νέα προσωπικὴ εὐθύνη δικῆς τῆς μορφῆς. Ἄν με αὐτό τὸ πνεῦμα θὰ ζητούσαμε νὰ προσφέρωμε τὴν κερδισμένη πείρα μας στὰ παιδιά, τότε δὲ θὰ δοκιμάζαμε τὴν πικρὴ ἀπόγοήτευσή ἀπὸ τὴν ἀρνήσή τους νὰ τὴ δεχτοῦν καὶ θὰ πετυχαίναμε πὺ εὐκόλα καὶ πὺ ἀποτελεσματικὰ αὐτὸ πὺ ἐπιθυμοῦμε, νὰ προσφέρωμε δηλαδὴ τὴν ἐμπειρία τῆς ζωῆς μας στὴν ὑπηρεσία τους.

Συνοπτικὰ θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι σοφὸς ὁδηγὸς μας στὸ πρόβλημα αὐτὸ πὺ μᾶς παρουσιάζει ἡ οἰκογενειακὴ ἀγωγή θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι τὸ ἀρχαῖο παράγγελμα: «Πᾶν μέτρον ἄριστον». Αὐτὸ θὰ μᾶς βοηθοῦσε κάθε φορὰ νὰ συμβιβάζωμε λογικὰ καὶ ἀξήμια τὴν δρμὴ τῶν παιδιῶν γιὰ αὐτεξουσιότητα καὶ ἐλευθερία με τὴ δικὴ μας ἀνάγκη καὶ ὑποχρέωση νὰ τὰ κατευθύνωμε γιὰ τὸ καλὸ τους.

Καθημερινὰ προβλήματα γεννᾷ στὴν οἰκογενειακὴ ἀγωγή ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ ἀπαίτηση τῶν παιδιῶν γιὰ χαρά.

Εἶναι φυσικὴ ἡ ἀνάγκη αὐτὴ καὶ ἀναφαίρετο δικαίωμά τους. Καὶ εἶναι πολὺ κρίμα ὅτι στὸν τόπο μας λείπουν πολλὰ πὺ θὰ μπορούσαν νὰ δώσουν στὰ παιδιά τὴν ταιριαστὴ ψυχαγωγία καὶ τὴν πραγματικὴ χαρά. Οἱ ὑπεύθυνα ὀργανωμένες παιδικὲς καὶ νεανικὲς βιβλιοθήκες, περισσότερες νεανικὲς ὀργανώσεις πὺ νὰ ἐξασφαλίζουν μαζί με τὴν χαρὰ καὶ τὴν ἐσωτερικὴ καλλιέργεια τὸ θερπνὸ ἀλλὰ καὶ ἐξυψωτικὸ θέαμα, ὀργανωμένο ταιριαστὰ γιὰ τὶς διαφορὲς ἡλικίες, ἀκόμη καὶ αὐτὴ ἡ τόσο ἀναγκαῖα ἀνεση καὶ ὁμαλότητα τῆς καθημερινῆς ζωῆς καὶ τόσα ἄλλα. Τὸ

καθένα τους θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελέσῃ καὶ ἕνα ξεχωριστὸ ἄρθρο. Τὸ νιώθωμε ὅλοι καὶ συχνὰ παραπονιούμαστε γι' αὐτό. Εἶναι, ἀλήθεια, σημαντικὲς οἱ ἐλλείψεις αὐτές, δὲν ἔχουν ὅμως τὴν ἴδια σημασία γιὰ ὅλες τὶς ἡλικίες.

Ἐπάρχει μὴ ἡλικία στὸν τόπο μας πὺ εἶναι—παρ' ὅλες τὶς ἐλλείψεις μας—προνομιακὴ: ἡ προσχολικὴ ἡλικία. Γιατὶ στὸ στάδιο αὐτὸ τῆς ζωῆς τους τὰ παιδιά χρειάζονται περισσότερο ἀπὸ καθετὶ ἄλλο δύο πράγματα: τὴν οἰκογενειακὴ θαλπωρὴ καὶ τὴν ἐλεύθερη ζωὴ στὸ ὑπαιθρο.

Εἶναι εὐτύχημα ὅτι οἱ νέες συνθήκες τῆς μεταπολεμικῆς ζωῆς—σὲ μεγάλη ἀναλογία—δὲν ἔχουν στερήσει τὰ ἐλληνόπαιδα ἀπὸ τὸ πρῶτο ἀγαθό. Γιατὶ ὅχι μόνο στὰ χωριά, ἀλλὰ καὶ στὶς πόλεις, ἀκόμη καὶ στὶς περιπτώσεις πὺ ἡ μητέρα ἐργάζεται, τὰ παιδιά κατὰ κανόνα στὸν τόπο μας δὲ στεροῦνται τὴ ζεστασιά τοῦ οἰκογενειακοῦ περιβάλλοντος. Ἐπάρχει συχνότατα ἕνα συγγενικὸ πρόσωπο πὺ ἀναπληρώνει κοντὰ στὸ παιδί τὴν μητέρα. Ὅσο γιὰ τὶς ἀγροτικὲς περιοχές, ὅπου ἀπὸ πάντα ἡ γυναίκα βοηθοῦσε καὶ στὶς ἐξωσπιτικὲς δουλειές, ἡ ἀπομάκρυνση τῆς μητέρας ἀπὸ τὸ σπίτι δὲν ἔχει γιὰ ἐπακόλουθο καὶ τὴν ἀπομάκρυνσή τῆς ἀπὸ τὰ παιδιά τῆς. Ἦξερε καὶ ξέρεῖ νὰ τὰ βολέβῃ ὅλα ἡ ἐργατικότητα, ἡ ἐγκαρτέρηση καὶ ἡ στοργὴ τῆς.

Πολὺ λιγότερο ἴσως χαίρονται τὰ παιδιά μας τὴν ἐλεύθερη ζωὴ στὸ ὑπαιθρο. Ὅχι βέβαια ὅλα, γιατί τὰ ἀγροτόπαιδα κατὰ κανόνα ἔχουν τὴν εὐτυχία νὰ δέχωνται ἀνεμπόδιστα καὶ τοῦ ἡλίου τὸ χάδι, καὶ τοῦ ἀέρα τὸ τσουχτερὸ κυνήγημα, καὶ τοῦ νεροῦ τὰ παιχνιδίσματα. Δὲ γίνεται ὅμως τὸ ἴδιο καὶ με τὰ παιδιά πὺ ζοῦν στὶς πόλεις. Ὅσο πὺ μεγάλες οἱ πόλεις, τόσο λιγότερο χαίρονται τὰ παιδιά τὰ μεγάλα αὐτὰ δῶρα τῆς Φύσης.

Συχνὰ σκοτιζόμε τὸ μυαλό μας νὰ διαλέξωμε γιὰ τὰ παιδιά παιχνίδια, ὅσο μπορούμε πὺ πολλὰ, ὅσο γίνεται πὺ φανταχτερά. Παιδαγωγοὶ ἔχουν ἐπινοήσει διάφορα μέσα, ἔτσι πὺ παίζοντας τὸ παιδί νὰ καλλιεργῇ τὴν ὑπομονή, τὴν παρατηρητικότητα, τὴν προσοχή καὶ τὴ φαντασία του. Κολὰ καὶ ἄξια ὅλα αὐτά. Ἄν ὅμως δώσετε στὸ παιδί τὴν ἐλευθερίαν νὰ ζῇ ἔξω στὸν καθαρὸ ἀέρα, νὰ παίξῃ στὴν ἀκροθαλασσιὰ ἢ πλάϊ σ' ἕνα ρυάκι, νὰ τρέχῃ ἀνεμπόδιστα σ' ἕνα περιβόλι ἢ σ' ἕναν τόπο με ἀνηφορίες καὶ κατηφορίες, τότε θὰ δῆτε πὺς θὰ τὸ ἀφήσουν σχεδὸν ἀδιάφορο τὰ πολλὰ καὶ φανταχτερά παιχνίδια πὺ τοῦ χαρίζετε. Θὰ δείξῃ βέβαια χαρὰ γιὰ αὐτά, θὰ τὸ ἀπασχολήσουν γιὰ λίγο, μὰ πολὺ γρήγορα θὰ τὰ παραμερίσῃ, γιὰ νὰ ξαναγυρίσῃ στὸ παιχνίδι πὺ ἄφησε καὶ πὺ τοῦ δίνει τὴν ἀληθινὴ καὶ τὴν ἀστείρευτὴ χαρὰ.

Ἐχετε δεῖ τὰ παιδιά σκυμμένα σ' ἕνα ρυάκι; Με πόση προσοχὴ ἀφήνουν ἕνα φύλλο δέντρου—τὸ φανταστικὸ καραβάκι τους—νὰ ταξιδέψῃ στὸ ἄγνωστο! Τὰ ἔχετε παρατηρήσει με πόση ὑπομονὴ χτίζουν στὸν ἄμμο τὰ σπίτια τους οἱ μικροὶ ἀρχιτέκτονες, κι' ὅς ξέρουν πὺς σὲ λίγο ἕνα κύμα λιγάκι πὺ τρελὸ θὰ τὰ γκρεμίσει; Δὲ σημαίνει, θὰ ξαναχτίσουν ἄλλα, καλύτερα ἀκόμη! Πὺς ξέρουν νὰ ξεχωρίζουν τὰ βότσαλα καὶ τὶς λογῆς λογῆς ἀχιβάδες, πὺς μποροῦν πεσμένα μπουμπυτὰ νὰ παρακολουθοῦν γιὰ ὥρα τὴν ἀκούραστη προσπάθεια τῶν μυρμηγκιῶν! Μὰ τί τέχνη ξέρουν νὰ σκαφαλώνουν στὰ δέντρα, με τί εὐκόλιν νὰ πηδοῦν τὰ χαντάκια, με πόσο καταπληκτικὴ παρατηρητικὴ νὰ ξεχωρίζουν τὰ πουλιά πὺ πηδοῦν πάνωθὲ τους!

Πῆτε μου ποῖο παιχνίδι τάχα θὰ μπορούσε νὰ τοὺς δέξῃ περισσότερο τὴν παρατηρητικὴ, νὰ τοὺς θρέψῃ πὺ πολὺ τὴ φαντασία, νὰ τοὺς ἀσκήσῃ τὴν προσοχή, νὰ καλλιεργῇ τὴν ὑπομονή τους; Ποῖο παιχνίδι θὰ μπορούσε νὰ χαρίσῃ στὰ παιδιά ποικιλοτέρη, ζωηρότερη καὶ διαρκέστερη χαρὰ, ἀπὸ αὐτὴν πὺ δίνει τὸ ἐλεύθερο παιχνίδι ἔξω στὴ φύση; Ποῖο παιχνίδι ἀλήθεια, μπορεῖ νὰ δυναμώῃ τόσο πολὺ τὰ παιδικὰ κορμιά καὶ νὰ προστατεύῃ τὶς παιδικὲς ψυχές ἀπὸ καθετὶ

πού θὰ μπορούσε νὰ τίς θολώσει, ὅσο τὸ παιχνίδι στὸν ἀνοιχτὸν ὀρίζοντα καὶ τὸν καθαρὸ ἀέρα;

Ζοῦμε σὲ μιὰ χώρα πού βασανίζεται ἀπὸ πολλὰ δεινὰ. Μᾶς προσφέρει ὅμως γιὰ ἀντάλλαγμα κάτι πολὺ ἀκριβὸ καὶ μοναδικό: τὸ λαμπρὸ κλίμα της. Ἄν δὲν μᾶς εἶναι δυνατό νὰ παραμερίσωμε ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν παιδιῶν μας πολλὰ ἀπὸ τὰ δεινὰ αὐτά, εἶναι στὸ χέρι μας πάντοτε νὰ τ' ἀφήνωμε νὰ χαίρωνται τὰ καλὰ τῆς πατρίδας μας. Τὰ παιδιά πού εὐτύχησαν νὰ γεννηθοῦν σὲ μιὰ χώρα ὅπου, ἂν ὄχι ὅλο τὸ χρόνο, γιὰ ἑννιά μῆνες τουλάχιστο μποροῦν νὰ παίξουν ἔξω στὸν καθαρὸ ἀέρα, πρέπει, ἀλήθεια, νὰ χαίρωνται ἀνεμπόδιστα αὐτὸ τὸ μεγάλο, τὸ ἀσύγκριτο ἀγαθό.

Μεγαλώνοντας ὅμως τὰ παιδιά χάνουν ὅλο καὶ περισσότερο τὴ μακάρια ἀπλότητα καὶ αὐτάρκεια τῶν πρώτων παιδικῶν χρόνων, προπάντων τὰ παιδιά τῶν πόλεων. Ἡ χαρὰ καὶ ἡ ψυχαγωγία τους γίνονται πιὸ σύνθετες, καὶ ὅταν τὰ παιδιά φτάνουν στὴν ἐφηβικὴ ἡλικία, οἱ γονεῖς—μαζί μὲ τόσα ἄλλα—ἔχουν ν' ἀντικρίσουν σὰν πρόβλημα καὶ τὴν ἀπαίτηση τῶν παιδιῶν τους γιὰ χαρὰ. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ εἶναι συνθετώτερο, νομίζω, στὴν ἐποχὴ μας. Εἶναι γνωστὸ πὼς τὰ σημερινὰ ἀγόρια καὶ κορίτσια διεκδικοῦν μὲ περισσότερη ὁρμὴ τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς. Καὶ οἱ γονεῖς, πολὺ περισσότερο ἀπὸ ἄλλοτε, καταλαβαίνουν καὶ ἀναγνωρίζουν τὴν ἀνάγκη αὐτῆς τῶν παιδιῶν τους.

Πὼς νὰ εἶναι ἄλλιως; Ἡ σημερινὴ νεότης, πού πέρασε ἀπὸ τὴ δοκιμασία τῶν πολέμων, εἶναι φυσικὸ ν' ἀποζητᾷ ἐντονώτερα τὴ χαρὰ. Ἐξάλλου ἡ στέρηση, οἱ κίνδυνοι, οἱ μεγάλες δυσκολίες πού χρόνια τώρα ζώνουν ὁλόγυρα τὰ παιδιά καὶ μπαίνουν σὰν ἐμπόδια στὴν ὁμαλὴ προκοπὴ τους, κάνουν τοὺς γονεῖς πιὸ ἐνδοτικούς. Ἐπειτα καὶ στὼν γονιῶν τὴν ψυχὴ ἡ ἀναστάτωση τῶν πολεμικῶν χρόνων ἔφερε κάποια ἀλλαγὴ. Πολλὰ ἀπ' ὅσα ἄλλοτε παραδέχονταν κλονίστηκαν μέσα τους· μερικὰ τὰ πέταξαν μὲ ὀργή. Μὲ μελαγχολία ρίχνουν μιὰ ματιὰ στὴ ζωὴ τους πού πέρασε—προπάντων οἱ μητέρες—καὶ βλέπουν ἐκεῖ σωριασμένες ἕνα πληθὺς ἀθῶες, κάποτε πολὺ εὐγενεῖς ἐπιθυμίες, πού ἀναίτια τίς παραμέρισαν ἢ τίς ἐπνίξαν. Βλέπουν στὴ θέσῃ τῆς χαρᾶς πολὺν χώρὸ πού ἔμεινε ἀδειανός. Γι' αὐτὸ λένε ἀποφασιστικά: «Ὁχι, ἡ ζωὴ γιὰ τὰ παιδιά μας δὲ θὰ εἶναι μόνο χρέος. Θὰ εἶναι καὶ χαρὰ, προπάντων χαρὰ». Εἶναι πολὺ σωστὴ ἡ σκέψη καὶ ἡ ἐπιθυμία τους αὐτή. Γίνεται, ἀλήθεια, ἕνα ὠραῖο βῆμα πρὸς τὰ ἔμπροσ. Χρειάζεται ὅμως μεγάλη προσοχή γιὰ νὰ μπάσῃ τὸ βῆμα αὐτὸ τὰ παιδιά στὸ δρόμο τῆς ἀληθινῆς χαρᾶς.

Ποῦ ζητεῖ προπάντων τὴ χαρὰ της ἡ σημερινὴ νεότης; Συνήθως στὴν ἄμεση καὶ τὴν ὕλική ἀπόλαυση.

Τὸ πράγμα δὲν εἶναι παράξενο. Ὑστερα ἀπὸ κάθε πολεμικὴ ἀναταραχὴ οἱ ἄνθρωποι—καὶ φυσικὰ καὶ ἡ νεότης—κατὰ κανόνα ὑπερτιμοῦν τὰ ὕλικά ἀγαθὰ καὶ αὐτὰ πιὸ πολὺ ἀποζητοῦν. Εἶναι αὐτὸ ἀντίδραση φυσικὴ στὶς πολυποίκιλες δοκιμασίες τῶν δίσεχτων χρόνων.

Κάτι πού συντελεῖ ἰδιαίτερα σὲ μᾶς ἐδῶ εἶναι καὶ τὸ ὅτι δὲν ὑπάρχει μιὰ συστηματικὴ καὶ ὑπεύθυνη προσπάθεια γιὰ τὴν ψυχαγωγίαν τῆς νεότητος.

Ποιά εἶναι τὰ πιὸ προσιτὰ καὶ τὰ πιὸ συνηθισμένα μέσα ψυχαγωγίας γιὰ τὰ παιδιά μας; Ὁ κινηματογράφος, τὸ ραδιόφωνο καὶ οἱ συνάναστροφές—τὰ διάφορα parties.

Θὰ σταματήσω κάπως περισσότερο στὸν κινηματογράφο, γιατί ἔχει ἀληθινὰ κυρίαρχη θέσῃ ἀνάμεσα στὰ μέσα τῆς ψυχαγωγίας μεγάλων καὶ μικρῶν, καὶ οἱ γονεῖς βλέπουν μὲ ἀνησυχία αὐτὴ τὴν κυριαρχία του.

Πολλὰ ἔχουν εἰπωθῇ γιὰ τὴ βλαβερὴ ἐπίδραση πού ἀσκεῖ στὴν παιδικὴ καὶ προπάντων στὴν ἐφηβικὴ ψυχὴ ὁ κινηματογράφος. Τὰ περισσότερα εἶναι σωστά. Εἶναι ἀλήθεια πὼς ὁ κινηματογράφος στοὺς χειμωνιάτικους μῆνες δὲν εἶναι καθόλου ὑγιεινὴ ψυχαγωγία. Οἱ αἰθουσές του, ὅσο κι ἂν ἀερίζονται, δέχονται ἀδιάκοπα

πλῆθος ἀνθρώπων καὶ δὲ βλέπουν τὸ φῶς τοῦ ἡλίου. Εἶναι ἐπίσης σωστὸ πὼς κουράζει τὰ μάτια καὶ ζητεῖ ὑπερένταση τῆς προσοχῆς, πού πρέπει ἀδιάκοπα καὶ βιαστικά νὰ κυνηγᾷ τίς εἰκόνες, καὶ μάλιστα ὅταν τὰ παιδιά δὲν καταλαβαίνουν τὸ διάλογο—καὶ πόσα τάχα τὸν καταλαβαίνουν;—καὶ βασανίζουν τὴ ματιὰ τους νὰ τρέχῃ ἀπὸ τὴν εἰκόνα στὴ γραπτὴ ἀφήγησιν καὶ . . . ὅ,τι ἀρπάζει. Ὁ κινηματογράφος εἶναι θέαμα πού τρέχει γοργὰ καὶ δὲν ἀφήνει σχεδὸν διόλου καιρὸ στὸ μυαλὸ νὰ συλλογιστῇ καὶ νὰ κρίνῃ ὅ,τι βλέπουν τὰ μάτια. Ἐπιβάλλει τίς εἰκόνες τοῦ σὲ γρήγορη καὶ πολὺ κουραστικὴ ἐναλλαγὴ. Αὐτὸς εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς λόγους πού κάνει πολλοὺς νὰ τονίζουν τὴ βλαβερὴ ἐπίδραση πού ἀσκεῖ, ἰδίως στὶς ἐφηβικὲς ψυχές, ὅταν προβάλλῃ ἔργα μὲ τολμηρὰς ἐρωτικὰς σκηνές, μὲ ληστρικὰς ὑποθέσεις κτλ.

Ὁ μεγαλύτερος ὅμως κίνδυνος ἀπὸ τὸν κινηματογράφο, νομίζω, εἶναι ἡ ψεύτικη ζωὴ πού παρουσιάζει στὰ θαμπωμένα μάτια τῶν ἄπειρων παιδιῶν καὶ ἡ γοητεία πού ἀσκεῖ στὴν ψυχὴ τους.

Τὰ κινηματογραφικὰ ἔργα ἔχουν πολὺ συχνὰ ψευτορομαντικὴ πλοκὴ καὶ εὐτυχισμένο τέλος. Παρουσιάζουν μιὰ ζωὴ ἐντελῶς πλαστή, γεμάτη ἄνεση, ξενοιασιά, χαρὰ καὶ πολυτέλεια. Ὅλα αὐτὰ ξεκουράζουν τοὺς μεγάλους, δίνοντάς τους εὐκολὴ φυγὴ καὶ ἀνάπαυλα, σκληρώνουν ὅμως τίς νεαρὰς ψυχές, καὶ ὑπάρχει φόβος νὰ τίς ὀδηγήσουν σὲ ἐπιπόλαιη ἀντίληψη τῆς ζωῆς, πού θὰ ἀντιμάχεται κάθε λογικὴ προσαρμογὴ στὴν πραγματικότητα. Ὁ κίνδυνος αὐτὸς εἶναι μεγαλύτερος γιὰ τὰ κορίτσια.

Πὼς νὰ γίνῃ ὅμως; Ἡ ἔλξη τοῦ κινηματογράφου εἶναι ἀκαταγώνιστη. Καὶ ἡ εὐκολία μὲ τὴν ὁποία προσφέρει τὴν ψυχαγωγίαν τοῦ μοναδικῆ. Ὅσο καὶ ἂν θὰ προσπαθοῦσαν οἱ γονεῖς, δὲ θὰ μπορούσαν—κατὰ κανόνα—νὰ ἐμποδίσουν τὰ παιδιά τους νὰ συχνάζουν σ' αὐτόν. Μιὰ τέτοια ἐξάλλου προσπάθεια θὰ ἦταν ἀψυχολόγητη καὶ ἐντελῶς ἔξω ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Δὲν μπορούμε νὰ παραγνωρίσωμε ὅτι τὰ παιδιά ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ ψυχαγωγίαν καὶ ὅτι μιὰ ἀπὸ τίς πιὸ τερπνές γιὰ αὐτὰ ψυχαγωγίες εἶναι τὸ θέαμα. Ἀλλὰ ποιά θεάματα προσφέρονται σήμερον γιὰ τὰ παιδιά; Ἄν ἐξαίρεση κανεῖς τὸ κουκλοθέατρο, πού φυσικὰ δὲν μπορεῖ νὰ ἱκανοποιήσῃ παιδιά μεγαλύτερα ἀπὸ ὀχτὼ χρόνων, καὶ κάποιες ἄλλες σποραδικὰς προσπάθειες, γιὰ τίς μικρότερες πάντα ἡλικίες, δὲν ὑπάρχει—ὅσο ἔρομε—τίποτα ὀργανωμένο ὑπεύθυνα μὲ τὴ φροντίδα μυημένων προσώπων. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ἡ πρόσφατη εὐγενικὴ πρωτοβουλία τῆς κ. Κατερίνας νὰ προσφέρῃ ἀξιόλογες θεατρικὲς παραστάσεις γιὰ τὰ παιδιά. Εἶναι αὐτές, ἀληθινὰ, ὅσες μέσα στὴν ἐρημίαν, ἡ δασὴ ὅμως δὲν μπορεῖ ν' ἀλλάξῃ τὴν ἔρημο σὲ χλοερὸ ἀνθόκηποι· εἶναι μιὰ μικρὴ ἀνάπαυλα γιὰ μερικοὺς μόνο ἀπὸ τοὺς νεαρὺς ταξιδιωτὰς. Τυχαίνει, βέβαια, κάπου κάπου μερικὰ ἀπὸ τὰ θεατρικὰ ἔργα πού παίζονται γιὰ τοὺς μεγάλους νὰ μποροῦν νὰ τὰ παρακολουθήσουν καὶ τὰ παιδιά τῆς προεφηβικῆς καὶ περισσότερου τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας. Πόσα ὅμως εἶναι τὰ ἔργα αὐτά;

Ὁ κινηματογράφος ἔτσι ἀπομένει, ἂν ὄχι ἡ μόνη, ἢ πιὸ διαδομένη καὶ ἢ πιὸ εὐκολὴ θεαματικὴ ψυχαγωγία γιὰ τὴ νεότης. Γι' αὐτὸ, ἀντὶ νὰ τὸν ἀναθεματίσωμε, καλύτερα θὰ ἦταν νὰ σταθοῦμε μὲ σύνεση ἀνάμεσα στὰ παιδιά μας καὶ στὴ γοητεία του καὶ νὰ βροῦμε τὸ ἀκίνδυνον μονοπάτι πού θὰ τὰ ὀδηγῇ πρὸς αὐτόν.

Καὶ πρῶτ' ἀπ' ὅλα θὰ ἔπρεπε νὰ προσπαθοῦμε, ὅσο γίνεται, ν' ἀποτρέπωμε τὰ παιδιά τὸ χειμῶνα ἀπὸ τὸν κινηματογράφο. Τὸ κέρδος θὰ εἶναι διπλό. Τὰ παιδιά, πού τοὺς χειμερινοὺς μῆνες πρέπει νὰ περνοῦν τίς ἐλεύθερες ὥρες τους ὅσο τὸ δυνατό περισσότερο μὲ κίνηση στὸν καθαρὸ ἀέρα, δὲ θὰ κλείνονται στὶς σκοτεινὲς αἰθουσες τῶν κινηματογράφων· ἐπίσης δὲν θὰ συνεχίζουν νὰ κουράζονται καὶ τίς ὥρες τῆς ψυχαγωγίας τους τὰ κουρασμένα μάτια καὶ τὴν κουρασμένη προσοχή τους. Τὸ καλοκαίρι ὅμως γιὰ νὰ μὴν πηγαίνουν πότε πότε τὰ παιδιά στὸν κινηματογράφο; Θὰ μπορούμε τότε ἀσφαλέστερα νὰ τὰ καθοδηγοῦμε μὲ τρόπο νὰ βλέπουν τὰ κα-

μένα συμπεράσματα. Αὐτὸ ὅμως ἦταν φυσικό. Ἐπρεπε νάρθουν ἀργότερα μεθοδικοί, νὰ συναρμόσουν στὶς ἀρχές τῶν προγενεστέρων τοὺς λεπτότερα προβλήματα καὶ νὰ τὰ ὁλοκληρώσουν μὲ αὐστηρότερες καὶ ἀσφαλέστερες ἐρευνες πάνω στὴν ἴδια τὴν παιδικὴ φύση.

Ἡ συστηματικὴ παρατήρηση πολλῶν παιδιῶν σημαίνει τὴν ἀρχὴ μιᾶς νέας πιά εξέλιξης. Ἡ σύγκριση τῶν παρατηρήσεων αὐτῶν ἔδωσε ὁμοειδῆ συμπεράσματα βασικά. Κατὰ τὴν κατεύθυνση αὐτὴ ἔγιναν οἱ συγκριτικὲς παρατηρήσεις τοῦ Freyer. Παρόμοιες παρατηρήσεις κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετηρίδες πολλαπλασιάζονται στὶς διάφορες χώρες καὶ δίνουν σιγά - σιγά μιὰ καλὴ εἰκόνα γιὰ κάθε εξέλικτικὸ στάδιο τῆς Ψυχολογίας τοῦ παιδιοῦ. Τὰ μειονεκτήματα τῆς μεθόδου αὐτῆς βρίσκονται στὸ ἄτομο ποὺ ἐρευνᾷ. Γιατὶ παρατήρηση δὲν εἶναι μόνον συστηματικὴ, προσεκτικὴ ἀντίληψη τῆς πραγματικότητας. Εἶναι ἐπίσης ἀντικειμενικὴ ἐρευνα γιὰ μιὰν ὁλοκληρῶση (κατὰ μέγιστο βαθμὸ) τῆς πραγματικότητας. Ἡ ἀντικειμενικότητα αὐτὴ εἶναι δυσκολώτερη ἀπὸ ὅ,τι νομίζουν οἱ πλεῖστοι ἐρευνητές. Ἡ σωστὴ σημείωση τὴν ὥρα ποὺ τὸ παιδάκι γέλασε γιὰ πρώτη φορά, ἢ ὅταν ἀκούστηκε ἡ πρώτη του γλωσσικὴ ἔκφραση καὶ τὸ πῶς ἄρθρωσε τὴ φωνή, ἀπαιτεῖ πολλὴ κριτικὴ. Παρὰ ταῦτα ἡ μέθοδος αὐτὴ φέρει πολλὰ καλὰ, ὅταν μάλιστα γίνεται κατὰ τὸν ὑποδειγματικὸ τρόπο τοῦ ζεύγους Stern, καὶ ὅταν κανεὶς κατὰ κανόνα βλέπη σ' ὅλες τὶς καλὲς παρατηρήσεις ὅ,τι παρουσιάζεται ὁμότροπα καὶ ρυθμικά. Ἐνῶς ἐπίσης καλὸς τρόπος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ διαμορφώθηκε στὴν Ἀμερικὴ κατὰ τὸν τύπο τῆς «στατιστικῆς». Ἐγιναν διαγράμματα γιὰ τὶς πολὺ διαφορετικὲς σωματικὲς καὶ πνευματικὲς ιδιότητες τῶν παιδιῶν, γιὰ τὰ ἐνδιαφέροντα καὶ τὰ ἰδανικά τους, γιὰ τοὺς τύπους τῶν ἱχνογραφικῶν ἐνεργειῶν ποὺ χρησιμοποιοῦνται σὲ μεγάλη ἔκταση ἢ γιὰ ἓνα στενὸ κύκλο ἰδιαίτερα εὐφύων παιδιῶν σὲ μικρὸ ἀριθμὸ. Οἱ τελευταῖες αὐτὲς μέθοδοι, ἂν γίνονται σὲ μεγάλο ἀριθμὸ παιδιῶν μὲ ἐρωτήσεις καὶ ἐνέργειες ἀπὸ κάθε πλευρά, δίνουν ἀσφαλὴ συμπεράσματα καὶ δεδομένα. Ἄν οἱ ἐρευνες ὅμως γίνονται σὲ περιορισμένον ἀριθμὸ καὶ ἐπιτόλαια, δίνουν παρὰ τοὺς μεγάλους κόπους ἀβέβαια συμπεράσματα.

Σὲ λίγες μόνον περιπτώσεις αὐτὲς οἱ μέθοδοι δίνουν ἐκτὸς ὁρισμένων πορισμάτων ἀκόμα καὶ τὶς αἰτιολογημένες ἐξηγήσεις τους. Τὸ πείραμα εἶναι ὁ ἰδιαίτερος τύπος τῆς ἀναλυτικῆς ζήτησης, κατὰ τὴν ὁποία κάποιος ἀναλύει τὰ φαινόμενα καὶ ζητεῖ ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τοὺς νὰ τὰ κατανοήσῃ. Τὰ δεδομένα ἐνὸς διαγράμματος προβλημάτων, π.χ. πάνω στὴν εξέλιξη τῆς παιδικῆς ἱχνογραφίας, ὀφείλουν ἔπειτα νὰ διευκρινιστοῦν μὲ ὁρισμένον πείραμα στὰ παιδιά, ὥστε ἔτσι νὰ καταλήξωμε σὲ μιὰν ὀριστικὴ κατανόηση. Τὸ πείραμα ἀπαιτεῖ ἀκριβῶς καθορισμένες συνθήκες, ὥστε νὰ ἐπαναλαμβάνονται πάντοτε τὰ ἴδια γεγονότα κατὰ τὸν ἴδιον πάντα τρόπο. Δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ καθορίσωμε μέσα σὲ ποιά ὅρια μποροῦν νὰ γίνουν μὲ ἀκρίβεια πειράματα ἀπάνω σὲ παιδιά. Ἐδῶ μᾶς δυσκολεύουν διάφοροι παράγοντες: ἡ ἀνικανότητα τοῦ παιδιοῦ νὰ ἐκφραστῇ γλωσσικά, ἡ δυσκολία του νὰ συγκεντρώσῃ τὴν προσοχή του, ἡ ἔλλειψη κριτικῆς κλπ. Ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀνασχετικὰ ἐμπόδια. Ὅμως ὁ ἐπιδέξιός πειραματιστῆς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἐκτελέσῃ ὁρισμένα πειράματα στὸ τρίχρονο παιδί. Στὸ πεντάχρονο θὰ κἀνὴ πιά συστηματικὲς ἐπιστημονικὲς ἐρευνες καὶ σ' ὅλη μαζὶ τὴ σχολικὴ ἡλικία τὰ ὅρια τῶν πειραμάτων του δὲν θὰ εἶναι πιά στενὰ καὶ περιορισμένα.

Ἡ Ψυχολογία τοῦ παιδιοῦ ἐργάζεται κατὰ δύο διαφορετικοὺς τρόπους. Ὁ ἓνας εἶναι νὰ παρακολουθεῖται κάθε ἐνέργεια, ιδιότητα ἢ λειτουργία σ' ὅλη τὴν ἀνάπτυξη, ὅπως π.χ. ἡ εξέλιξη τῆς μνήμης ἀπὸ τὶς πρώτες μέρες τοῦ παιδιοῦ, μέχρις ὅτου τοῦτο συμπληρώσῃ τὸ 20ὸ ἔτος τῆς ἡλικίας του. Πρακτικὰ πολὺ καλύτερα θὰ ἦταν μὴ συστηματικὴ ἔκθεση, ὅπου κάθε ἡλικία τῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ θὰ χαρακτηρίζεται κατὰ τὴν ἰδιαίτερή της ὕψι. Ἀλλὰ παρουσιάζεται σὰν πρώτη δυσκολία τὸ πρόβλημα τῆς δυνατότητος ἐνὸς ἀναγνωρισμένου καταμερισμοῦ τῶν φάσεων τῆς

ζωῆς τοῦ παιδιοῦ. Γενικὰ ἀναφέρεται μιὰ διαίρεση μὲ τὰ ἑξῆς στάδια: α) Τὸ στάδιο ζωῆς τοῦ χωρὶς ὀμιλία νεογνοῦ· β) Ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τῆς γλώσσας ἕως ὅτου πάνω - κάτω συμπληρωθῇ τὸ 3ο ἔτος τῆς ἡλικίας· γ) ἡ ἡλικία τοῦ παιδιοῦ κῆπου ἢ τοῦ νηπιαγωγείου ἀπὸ τὸ 4ο μέχρι τὸ 6ο ἔτος· δ) ἡ ἰδιαίτερη σχολικὴ ἡλικία, καὶ τέλος ε) ἡ ἐφηβικὴ ἕως τὸ 18ο ἢ 20ὸ ἔτος. Πάντως δὲν εἶναι δυνατὴ μιὰ διαίρεση ἀντικειμενικὴ, γιατί οἱ διάφορες ψυχικὲς λειτουργίες τοῦ παιδιοῦ δὲν ἐξελίσσονται κατὰ ὀρισμένη σειρά καὶ ἀκολουθία, ἀλλὰ κινοῦνται καὶ ὠθοῦνται ἢ μιὰ μέσα στὴν ἄλλη καὶ δὲν πάνε μπρὸς συνεχῶς, γιὰ νὰ μπορῇ κανεὶς νὰ ἐπιτύχῃ μιὰ σταθερὴ διαίρεση.

Τὸ νεογνὸ σύμφωνα μὲ τὶς ψυχολογικὲς ἐμπειρίες καὶ μετρήσεις μόνον ἀρνητικὰ μποροῦμε νὰ τὸ παρουσιάσωμε. Τοῦ λείπουν ὅλοι οἱ τύποι μιᾶς ἐσωτερικῆς συνεχόμενης ψυχικῆς λειτουργίας. Γιατὶ δὲν ἔχει οὔτε γλώσσα οὔτε διακριτικὲς ἐκφραστικὲς κινήσεις, ποὺ μόνον ἀργότερα στὴν ψυχικὴ του ζωὴ μπορεῖ κανεὶς νὰ διαπιστώσῃ καὶ νὰ περιγράψῃ. Οἱ κινήσεις του φαίνονται πῶς εἶναι κινήσεις ἡδονῆς· προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴ τῆς ὕλης στὴ θρέψη καὶ στὴν αὐξησὶ τῆς τοῦ ἐπιδροῦν στὸ κεντρικὸ νευρικό του σύστημα. Τὸ τέντωμα τοῦ σώματος, ἐκείνες οἱ τυχαῖες κινήσεις τῶν χερῶν καὶ τῶν ποδιῶν, οἱ στροφές τοῦ στόματός του καὶ οἱ ἀκανόνιστες κινήσεις τῶν ματιῶν του εἶναι ἀντανεκαστικὲς καὶ μοιάζουν μὲ τὶς κινήσεις τῶν δακτύλων τῶν ἡλικιωμένων κατὰ τὴν ἀνησυχία τους ἢ μὲ τὸ ἀπλωμα τῶν μελῶν τοὺς μετὰ τὸ ξύπνημά τους ἀπὸ τὸν ὕπνο. Ἡ βιολογικὴ ὅμως σημασία τῶν κινήσεων αὐτῶν εἶναι πολὺ μεγάλη, γιατί μὲ αὐτὲς τὸ παιδί μαθαίνει πλῆθος κινήσεων καὶ τὶς συμπληρώνει. Ἀπ' αὐτὲς ἀργότερα θὰ διαλεχτοῦν πολλὲς σκόπιμες καὶ διαρκεῖς, σὰν βάσεις ἐκείνων τῶν ἀπαραίτητων κινήσεων τῆς μετὰ ταῦτα συνειδητῆς ζωῆς. Μέσα σ' αὐτὲς, ἂν καὶ σὲ μικρότερο βαθμὸ, πολλὲς εἶναι καθαρὲς ἀντιδράσεις, ὅπως οἱ κινήσεις τοῦ μικρήματος τῶν κορῶν τῶν ὀφθαλμῶν, ὅταν πέφτῃ ἀπάνω τοὺς δυνατό φῶς. Οἱ ἀντιδράσεις αὐτὲς δὲν ἔχουν μεγάλη σημασία γιὰ τὴ μετὰ ταῦτα εξέλιξη. Πολὺ διαφορετικὲς εἶναι οἱ ὁρμήφυτες κινήσεις, ὅπως λ.χ. τὸ πιάσιμο τῶν δακτύλων, τὸ χτύπημα τῶν πραγμάτων, ποὺ διακρίνονται ἀπὸ τὶς ἄλλες ὅλες, γιατί ἐκπορεύονται βασικά ἀπὸ ὁρισμένες καταστάσεις τοῦ σώματος τοῦ παιδιοῦ. Ἐτσι τὸ παιδάκι βυζαίνει μόνον ὅταν πεινᾷ, ἐνῶ δὲν κινεῖ διόλου τὰ χεῖλη του, ὅταν εἶναι χορτάτο. Δὲν μποροῦμε φυσικὰ νὰ παραδεχτοῦμε πῶς αὐτὲς οἱ τελευταῖες κινήσεις στηρίζονται σὲ πνευματικὴ βάση ἢ συναισθηματικὴ. Μᾶλλον αὐτὲς οἱ ἐνστικτώδεις κινήσεις στηρίζονται σὲ θαμπὰ αἰσθήματα, τέτοια περίπου, ποὺ μοιάζουν μὲ τὶς διαθέσεις τῆς ψυχῆς τῶν ἡλικιωμένων, μίγματα ὅλως διόλου διαφορετικοῦ τύπου ἀπὸ τὶς ἀντιλήψεις καὶ τὶς αἰσθήσεις.

Δυσάρεστα αἰσθήματα εἶναι στὸ νεογνὸ πῶς συχνὰ ἀπὸ τὰ εὐχάριστα, γιατί αὐτὰ προστατεύουν τὸν ὄργανισμό καὶ εἶναι καὶ πῶς ἀναγκαῖα. Ἀπὸ νωρὶς σχεδὸν ἀναφαίνονται ἀπλὰ πάθη, χωρὶς λεπτότερη διαφορὰ ἀπὸ τὶς ἐκφραστικὲς κινήσεις, ὅπως π.χ. θυμὸς, φόβος καὶ λίγο ἀργότερα τὸ πάθος τῆς ἡδονῆς κατὰ τὴν ἀναγνώριση γνωστῶν προσώπων μὲ τὴν ἀρχὴ τοῦ πρώτου γέλιου.

(Ἀκολουθεῖ)

ΑΘ. Κ. ΓΚΡΟΖΑΣ

(Κατὰ διασκευήν ἀπὸ τὸ κείμενον τοῦ MAX BRAHN)

ΣΧΟΛΙΑ ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Οι δηλώσεις του κ. Υπουργού της Εθνικής Παιδείας

Ο Υπουργός της Παιδείας κ. Γ. Μιχαήλ σε πρόσφατο ταξίδι του στη Θεσσαλονίκη έκανε στους αντιπροσώπους του Τύπου δηλώσεις που δείχνουν ότι έχει με το παραπάνω ενημερωθεί στα κύρια προβλήματα της παιδείας μας και ότι έμφαση δίνει από την αλήθεια εύγενική πρόθεση να μην αφήσει να περάσει απαρατήρητη ή θητεία του σ' αυτή την κρίσιμη κυβερνητική θέση. Με παρηγορία και σαφήνεια που τον τιμά, ο κ. Υπουργός δήλωσε ότι θα επιδιώξει να πάρει ή εγκύκλιος παιδείας μας περισσότερο πρακτικό χαρακτήρα και ότι θα ενδιαφερθεί ειδικά για την εξάπλωση και την καλύτερη οργάνωση των επαγγελματικών σχολείων. «Ο,τι αξίζει ιδιαίτερα να σημειωθεί στις δηλώσεις του κ. Υπουργού είναι η πολύ όρθη παρατήρησή του ότι δεν είναι δυνατόν να μπουν στο σωστό δρόμο τα εκπαιδευτικά μας πράγματα, εάν δεν μελετηθεί καλύτερα και δεν αναμορφωθεί η Διοίκηση της Παιδείας μας, τόσο στο Κέντρο όσο και στην Περιφέρεια, με το σκοπό να δοθεί στο σχολικό δίκτυο της χώρας εύχρηστα κινήσεων και προσαρμογής στις τοπικές ανάγκες και ο εκπαιδευτικός λειτουργός ν' αποκτήσει την πεποίθηση ότι οι υπηρεσιακές και οι προσωπικές υποθέσεις του θα ρυθμίζονται πάντα με γοργότητα, κατανόηση και δικαιοσύνη. Ο εκπαιδευτικός κόσμος άκουσε με πολλή ικανοποίηση τις δηλώσεις του κ. Υπουργού που συμπιπτουν με πολλά παλαιά πλέον και πανθομολογούμενα αιτήματά του και εύχεται να ιδεί πραγματοποιούμενες αυτές τις πολύ όρθες σκέψεις. Κατά κανόνα η πείρα του παρελθόντος δεν τον αφήνει να αίσιοδοξη υπερβολικά· ο εϋθύς όμως τρόπος με τον οποίο ο κ. Μιχαήλ δεν έδωσε να ονομάσει τα «σύνταγμα» σύνταγμα και τη «σκάφη» σκάφη, τον κάνει να ελπίζει ότι αυτή τη φορά τα σχέδια δεν θα περιοριστούν στους λόγους, αλλά γρήγορα θα μετατραπούν σε θετικά και ουσιαστικά αποτελέσματα.

Η ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

*

Κωνστ. Α. Μπάλα, επιθεωρητής Δημ. σχολείων, «Τα βασικά εκπαιδευτικά προβλήματα», Έκδόσεις Νίκου Α. Κασσιώτη, Χίος 1951.

Πρόκειται για ένα βιβλίο που είναι απόσταγμα άμεσης γνώσης, πολύχρονης δα-

σκαλικής και επιθεωρητικής πείρας, λαχτάρας για τη διόρθωση του κακού και την προώθηση προς το καλό. Όλες οι παραπάνω ιδιότητες, που ξεπηδούν από κάθε σελίδα του, συνθέτουν το τόσο δυσεύρετο χαρακτηριστικό του «bon sens», το απαραίτητο για το σωστό αντίκρισμα των εκπαιδευτικών προβλημάτων. Υποστηρίζουν εκείνο που όλοι μας αποζητούμε: Το σχολείο να βοηθήσει το παιδί να ευτυχήσει, να ισορροπήσει ανάμεσα σε όσα ο έσωτερικός κόσμος υποβάλλει και το περιβάλλον απαιτεί, ώστε να γεννηθεί η ψυχική αρμονία που θα δώσει την όρθη στάση αντίκρου σ' όλα τα προβλήματα της ζωής, γιατί αυτή είναι και η μόνη σταθερή βάση της ανθρώπινης ευτυχίας.

Ζητά από το σχολείο να γίνει όργανο της αγάπης και από το δάσκαλο να υψωθεί σε ιεραρχικό σημείο και εμπνευσμένο. Δυσβάστακτη διαγράφεται η αποστολή του δασκάλου και της παιδείας ο προορισμός, μέσα στο παραπάνω βιβλίο, το διηρημένο σε τέσσερα μεγάλα κεφάλαια, που αναφέρονται σε τέσσερα κρίσιμα προβλήματα της αγωγής. Και όμως ούτε στιγμή εκτροχιάζεται σε ανέφικτες και ουτοπικές υποδείξεις. Κρατιέται απάνω στα δεδομένα της καθημερινής πείρας, αναδεικνύει τις άπειρες λεπτομέρειες της πραγματικότητας, που ξεπηδούν κάθε στιγμή μπροστά στο σκεπτόμενο, τον ακαταπρόνοητο εργάτη, και υποδεικνύει λύσεις προσιτές σ' όλες τις δυνάμεις και δυνατότες για όλες τις συνθήκες, αρκεί να υπάρχει η ανάλογη βούληση και κατανόηση.

Για να επέλθει η απαραίτητη κατανόηση ανάγκη, κατά την γνώμη του συγγραφέα, να καθορισθεί σαφώς και συγκεκριμένος ο σκοπός της αγωγής, ο προορισμός του σχολείου. Να καταρτισθεί σύμφωνα με τις δικές μας σημερινές συνθήκες το αναλυτικό πρόγραμμα, να αξιοποιηθεί όσο πρέπει της μεθόδου το πρόβλημα.

Και για να γίνει αυτό πρέπει πρώτο το σχολείο ν' αφήσει τα λόγια, γιατί σήμερα σ' αυτά κυρίως επαναπαύεται. Πρέπει με έργα να διδάξει, να μεταδώσει συστηματικά τις γνώσεις, να εκμεταλλευθεί τα πάντα, ο,τι δίνει η οικογένεια, η γύρω ζωή, τα βιβλία, η κάθε γνώση και εμπειρία, για την επιτυχία του σκοπού που επιδιώκει. Να τονώσει τις δυνατότητες, να περιορίσει τα άτομα και φυλετικά μας ελαττώματα, να κατευθύνει το δίκιο αυτό μαχαίρι, που λέγεται «έλληνικό φιλότιμο», μόνο σε συναισθήματα και πράξεις που προάγουν,

Δημ. Σ. Μπαλάνου: «Οι Βυζαντινοί Έκκλησιαστικοί Συγγραφείς»

47

υψώνουν τον άνθρωπο.

Με τέτοιο πρίσμα αντικρίζει και το αναλυτικό πρόγραμμα του Δημοτικού μας σχολείου. Αντί το παλαιωμένο, που καταθλίβει από το 1913 δασκάλους και παιδιά για να δώσει στην κοινωνία «άψιχα» και ανίκανα, ζητά από τους ικανούς δασκάλους, την ικανή επιτροπή, να διαμορφώσουν πρόγραμμα στο οποίο να λαβαίνονται υπ' όψη και το ιδιαίτερο χρώμα, οι συνθήκες του τόπου γύρω, και της παιδικής ηλικίας οι ανάγκες, καθώς και οι ατομικές ιδιότητες. Τέτοιο πρόγραμμα μοιραία εξοστρακίζει τη ρουτίνα, που ως τώρα λυμάνεται τα σχολεία μας. Σπάει την αποχαυνωτική τυποποίηση και προωθεί στη δημιουργία μεθόδων διδασκικών, όπου πρυτανεύει ή κατά φυσικόν και αυτόματον τρόπο μόρφωση του παιδιού.

Και για το σκοπό της αγωγής, και για το Αναλυτικό πρόγραμμα, τη διδασκική μέθοδο, και το πρόβλημα του δασκάλου, διατυπώνονται γνώμες που μόνο η άμεση γνώση και παρατήρηση μπορεί να υπαγορεύσουν, το άγρυπνο μάτι και ο ζωντανός παλμός του αγωνιστή μπορούν να ξεχωρίσουν. Επομένως οι υποδείξεις του έχουν τη βαρύτητα και το ακριβοξύγισμα που δίνει η μακρόχρονη πείρα. Γι' αυτό ανάγκη να προσεχθεί από όλους το παραπάνω βιβλίο. Από γονείς, εκπαιδευτικούς, υπεύθυνους και ανεύθυνους. Εκτός του ότι είναι απλό και εύχρηστο γραμμένο, εκεί μέσα ο συγγραφέας με σαφήνεια και λιμνότητα, σαν αναπόφευκτη συνέπεια των όσων εκθέτει, τοποθετεί κάθε φορά τα προβλήματα και δίνει κατόπιν τις δικές του απόψεις. Καλεί τον καθένα να τα συζητήσει, βέβαιος πάντα ότι από τις καλύτερες συζητήσεις θα επιπλεύσει το όρθοτερο.

Μολονότι όμως θίγει όλα τα προβλήματα καθαρά, και ανοίγει κάθε μουχλιασμένη γωνιά του σχολείου προς τον αναγεννητικό αέρα της ζωής και της δράσης, παραλείπει να μας μιλήσει για το πρόβλημα του κεφαλιού και της χαράς, που πρέπει να πλημμυρουν τις σχολικές αίθουσες. Δεν κάμνει ιδιαίτερη μνεία για το πώς πρέπει να γίνεται σεβαστή κίνηση και η εύλογη γενική σχολική κίνηση και η εύλογη αυτή ιδιότητα του παιδιού, που γημένει από τη χαρά, την ξενοιασιά, συνθέτουμε από τη χαρά, την αίσιοδοξία.

Το μεγάλο πρόβλημα της παιδείας ψυχαγωγίας, μέσα στα τόσα λογικά και πειστικά πορίσματα του, έπρεπε να έχη τη θέση του. Ακόμη παραλείπει να μας μιλήσει για το ρόλο του επιθεωρητή, το ρόλο των ιδιωνόντων κοντά και αντίκρου στο δάσκαλο. Το ρόλο του διευθυντή των πολυτάξιων σχολείων π.χ. δεν είναι δυνατόν να ταξίει τον δόκτορα διακασμητικό τον αντικρίση μόνο σαν διακασμητικό στοιχείο, απλό διεκπεραιωτή των γραφειοκρατικών απαιτήσεων. Αποκατάσταση λοι-

πόν του διευθυντικού αξιώματος έπρεπε να αναμένουμε από το παραπάνω βιβλίο, όχι με το νόημα του απαιτείται και προστάζειν, αλλά με το νόημα του συντονισμού των γενικών προσπαθειών, της ικανοποιητικής ολοκλήρωσης σε έναίο, αξιόδαλυτο έργο της κατά μέρος προσφοράς όλων των συνεργαζομένων.

Είναι αλήθεια ότι θίγει πολύτροπα του δασκάλου το πρόβλημα. Τονίζει την ανάγκη του ελέγχου, υποδεικνύει ένα τρόπο επιλογής, συζητά για τα χρόνια των σπουδών, τον τρόπο της σπουδής των δασκάλων. Όλα όσα προτείνει είναι αξιοπρόσεκτα και πρέπει να αποτελέσουν θέμα για πλατύτερη συζήτηση, στην οποία όλοι οι ενδιαφερόμενοι, εκπαιδευτικοί και μη, προϋστάμενοι και υφιστάμενοι, να πάρουν το λόγο. Παράλληλα όμως προς όλα τα παραπάνω και εξίσου κρίσιμα πρόβλημα αποτελεί ο διαφωτισμός προς όλες τις κατευθύνσεις, και προς τα επάνω και προς τα κάτω, σχετικά με το ρόλο και τις υποχρεώσεις των ιδιωνόντων. Από ολόκληρο τον κλάδο υψώνεται βουερώ η ανάγκη της κατευθυντήριας γραμμής, της βασισμένης απάνω στα αναλλοίωτα δεδομένα της δικής μας πραγματικότητας. Η ανάγκη για το φάρο το θεμελιωμένο εκεί όπου τα δικαιώματα της φυλής μας μέσα στην ιστορία του πνεύματος επιβάλλουν να τοποθετηθεί, ώστε ανεμπόδιστα να καταφωτιστεί η κάθε μόχθος και να γίνεται αντιληπτή η κάθε πρόοδος, χωρίς συσκοτισμούς και διαστρεβλώσεις.

Το πρόβλημα επομένως αυτό, το ζωτικό για την παιδεία μας, έπρεπε, σε ιδιαίτερο κεφάλαιο, εξίσου με τα άλλα πλατύ, να ξετασθεί στο παραπάνω βιβλίο. Όσοι μελετούν τα εκπαιδευτικά μας προβλήματα, κάθε μέρα και βαθύτερα συνειδητοποιούν ότι ο ζήλος, η φωτισμένη δράση του διευθυντή, του επιθεωρητή, των ιδιωνόντων γενικά, αποτελεί ένα από τους κύριους μοχλούς για την ανακίνηση και την πρόοδο της παιδείας μας, παρ' όλες τις αντιξοότητες των περιστάσεων και των καιρών.

Γι' αυτό θα ήταν και στον τομέα αυτό αξιοπρόσεκτα τα πορίσματα του κ. Μπάλα, ο οποίος από την επιθεωρητική του δράση φαίνεται ότι βαθιά το πιστεύει και γόνιμα το πραγματοποιεί.

ΕΙΡΗΝΗ ΠΑΪΔΟΥΣΗ

*

Δημ. Σ. Μπαλάνου: «Οι Βυζαντινοί Έκκλησιαστικοί Συγγραφείς από το 800 μέχρι του 1453». Αθήνα 1951.

Η επιστημονική προσφορά του Ακαδημαϊκού κ. Δημ. Σ. Μπαλάνου από το 1904, όταν δημοσιεύθηκε η πρώτη θεολογική διατριβή του, έως σήμερα είναι γονιμότητα και έκλεκτη. Το νέο αυτό βιβλίο, που έχει θέμα του τη θεολογική συγγραφική

παραγωγή από το 800-1453, αποτελεί συνέχεια της «Πατρολογίας» του κ. Μπαλάνου, στην οποία εξετάζεται η εκκλησιαστική φιλολογία των πρώτων αιώνων.

Πρέπει να προσθέσουμε ότι ο κ. Μπαλάνος εξέδωσε στο μεταξύ των δύο παραπάνω έργων του χρονικό διάστημα τρία άλλα σχετικά βιβλία: «Μεγάλοι μορφαι της αρχαίας Εκκλησίας» (1942), «Εκλογή εκ των Ελλήνων πατέρων της αρχαίας Εκκλησίας» (1947) και «Πατέρες και συγγραφείς της αρχαίας Εκκλησίας» (1949).

Όσο για το σύνολο των διατριβών του κ. Μπαλάνου είναι γνωστή η εμβριθεία που τις διακρίνει, καθώς επίσης και το κριτικό πνεύμα που τις διέπει. Θα πρέπει να εξασθενήσει ότι ο κ. Μπαλάνος, δίπλα στις πολλές και φωτεινές θεολογικές μελέτες του, μονογραφίες, επιστημονικά άρθρα, ανακοινώσεις, κριτικές, τα οποία εξέδότησαν χωριστά ή είδαν το φως της δημοσιότητας σε περιοδικά δικά μας ή αλλοδαπά, μας έδωσε και ποικιλία άλλων θεμάτων, που ανάγονται σε άλλο πνευματικό πλαίσιο. Έτσι αφιέρωσε μελέτες του στον Ρενάν (1923), στον Κοραή (1933), στον Σολωμό (1934) κλπ. Στις στήλες αυτές έδω δέν είναι άσκοπο ν' αναφερθούμε από τα μελετήματα του κ. Μπαλάνου κάποια που αναφέρονται σε εκπαιδευτικά ζητήματα, όπως «Η διδασκαλία των θρησκευτικών εις τα σχολεία της στοιχειώδους εκπαίδευσης» (1936), «Διατί η έφορτή των τριών ιεραρχών έθεσπίσθη ως έφορτή της παιδείας» (1948), «Ομαδική ή οικγενειακή περίθαλψη των όρφανών» (1936) κλπ.

Στο νέο του βιβλίο «Οι Βυζαντινοί Εκκλησιαστικοί συγγραφείς από το 800 μέχρι του 1453», που κρίνουμε έδω, ο κ. Μπαλάνος αποφεύγει όσο μπορεί την άτονη γραμματολογική μορφή, τους άνεξαντλητους καταλόγους πραγματειών κάθε συγγραφέα και τον άσκοπο πληροφοριακό φόρτο. Ξέρει να εκλέγει το ουσιαστικό και αξιόλογο, όπως άκριβώς είναι σε θέση ν' αποβάλλει το περιττό και άσήμαντο. Τα στοιχεία έξ άλλου για ειδικότερη μελέτη δίνονται στον άναγνώστη με έπιμελημένη βιβλιογραφία και στοχαστικές υποσημειώσεις.

Ο κ. Μπαλάνος στο έργο του αυτό περιορίζεται στους σπουδαιότερους συγγραφείς και αναπαρασταίνει την προσωπικότητά τους. Παραθέτει με εύστοχία διάφορα χωρία και χαρακτηριστικές περικοπές από τα συγγράμματά τους, που παρέχουν έναργέστερη την εικόνα της πνευματικής τους προσωπικότητας.

Με πολλή περίσκεψη ο κ. Μπαλάνος κάνει χρήση των πηγών, εκεί μάλιστα όπου υπάρχει διαφωνία γύρω από ώρισμένες θεολογικές άντιλήψεις ή όπου δέν είναι άποσταλλωμένη και όριστική ή κρίση κάποιους βυζαντινούς συγγραφείς.

Η διάταξη του ύλικού έχει γίνει επί-

σης κατά μεθοδικώτατο τρόπο, έτσι ώστε η «κατ' αιώνας» διαίρεση να είναι προσφορύτερη από την «κατ' ύλην».

Θά υπογραμμίσουμε άκόμα την άρετή της σαφήνειας των νοημάτων και της διαύγειας της διατυπώσεως, που είναι γνωρίσματα όλων των μελετημάτων του κ. Μπαλάνου.

Θά χαιρετίσουμε, τέλος, τη συγγραφή αυτή του κ. Δημ. Σ. Μπαλάνου και από την άποψη ότι είναι μία προσφορά ελληνική, σε στιγμές που σε όλες τις πολιτισμένες χώρες έχει άναπτυχθεί συστηματική προσπάθεια ν' έπιστημονικώς όργανισμός για την από κάθε άποψη μελέτη του Βυζαντίου.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΞΥΔΗΣ

*

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

Ιω. Θ. Παπαβασιλείου, ιατρού «Αποτελέσματα έφαρμογής της ψυχομετρικής κλίμακος κατά Terman—Σακελλαρίου επί Ελλήνων μαθητών. Σχέσεις αυτών προς την ύγιεινή» (διατριβή επί διδακτορία) Αθήναι 1951, σελ. 80.

Ν. Κορκοφίγκα, «Πλάτωνος Μενέξενος. Πρόλογος, Εισαγωγικά Μελετήματα, Αρχαίο και Νεοελληνικό Κείμενο, Σημειώματα» Αθήνα 1951, σελ. 192.

Ιωάν. Αρχιμανδρίτη, «Επιθεωρ. Στοιχ. Εκπ. «Λεξικογραφική Κωδικοποίησης Ισχύουσας Εκπαιδευτικής Νομοθεσίας—Νομολογίας» τόμος Α, τεύχος Ιον, Κέρκυρα 1951, σελ. 18.

Ορθόδοξου Χριστιανικής Έταιρίας, «Εκλογή Αρχιεπισκόπου και Μητροπολιτών ψήφω κλήρου και λαού» Αθήναι 1951, σελ. 14.

Αποστόλου Σαχίνη, «Η σύγχρονη Πεζογραφία μας» Αθήνα (έκδ. Έταιρ. Έκδορ) 1951, σελ. 176.

Γ. Ν. Καλαματιανού, «Αισθητικές Άναλύσεις Νεοελληνικών Λογοτεχνημάτων», έκδ. Γ', Αθήναι 1951, σελ. 138.

Δ. Δάνου-Θ. Δέρβου, «Χρυσάνθεμα». Έλεύθερο Άναγνωστικό της Β' και Γ' Δημοτικού με βάση την ένιαία συγκεντρωτική διδασκαλία. Αθήνα 1951, σελ. 104.

Κ. Χρυσάνθη, «Επιλύχνα» (ποιήματα) Λευκωσία-Κύπρου 1951, σελ. 96.

Γιάννη Άναγνωστοπούλου, «Θέμα και Παραλλαγές», (ποιήματα) Κύπρος 1951, σελ. 78.

Κωστή Μελισσαροπούλου, «Ο Κομήτης», (θέατρο ιδεών, Α' βραβείο Καλοκαιρινείου Διαγωνισμού Παρνασσού) Αθήνα 1952, σελ. 72.

Ρούλας Παπαδημητρίου, «Με σύντροφο μοναδικό τον πόνο», Ιστορίες από το Παιδομάζωμα. Θεσσαλονίκη 1951, σελ. 80.

«ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΕΖΟΓΡΑΦΩΝ ΚΑΙ ΠΟΙΗΤΩΝ

ΣΕΙΡΑ Α'. Τόμοι 1—100 δεμένοι εις 44 τόμους Δραχ. 2.200.000

Σειρά χαρτών 1—3 του εις τούς ΑΡΧΑΙΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ

γνωστού κόσμου δεμένη με ξυλίνους ράβδους προς

άνάρτησιν δραχ. 75.000

ΣΕΙΡΑ Β'. Τόμοι 101—200. Έξεδόθησαν οί τόμοι 101-127

και πωλούνται άδεται άντι δραχ. 529.500

Οί άνωτέρω τόμοι και με εύκοιιες πληρωμής επί ιδιαιτέρω συμφωνία.

Η έκδοσις της Β' σειράς συνεχίζεται.

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ

ΙΩΑΝ. Ν. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ—ΑΡΣΑΚΗ 6 ΤΗΛΕΦ. 23-218

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΠΑΙΔΕΙΑ τόμος Α' 1947 ἄδετος 75.000 πανόδετος 95.000

»	»	Β' 1948	»	75.000	»	95.000
»	»	Γ' 1949	»	75.000	»	95.000
»	»	Δ' 1950	»	75.000	»	95.000
»	»	Ε' 1951	»	75.000	»	95.000
»	»	ΣΤ' 1952 διὰ συνδρομῶν				

α) Νομικῶν προσώπων Δραχ. 90.000

β) Φυσικῶν προσώπων » 75.000

Τιμὴ τεύχους δραχμαὶ 7.500

Καραχρίστου Ν. τέως προέδρου τοῦ Ἑκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου:

1) Φυσιογνωστικὲς ἀσχολίες.—Φυσικὴ Ἱστορία	Δραχ. 15.000
2) Ἡ Ἀνάγνωση στὸ Δημοτικὸ μας Σχολεῖο	» 15.000
3) Ἡ Ἱστορία στὸ Δημοτικὸ μας Σχολεῖο	» 15.000
4) Ἡ Ἀριθμητικὴ καὶ Γεωμετρία στὸ Δημοτικὸ μας Σχολεῖο	» 15.000
5) Τὰ Θρησκευτικὰ στὸ Δημοτικὸ μας Σχολεῖο	» 15.000
6) Ἡ Πατριδογραφία—Στοιχειώδης Γεωγραφία στὸ Δημοτικὸ μας Σχολεῖο	» 15.000
7) Οἱ Ἐκθέσεις στὸ Δημοτικὸ μας Σχολεῖο	» 15.000
8) Ἡ Χειροτεχνία—Ἡ Ὠδική—Τὰ Παιγνίδια μὲ Γυμναστικὴ	» 25.000

Γκρόζα Ἀθαν. Εἰδικὴ Διδακτικὴ Β'. Δημοτικοῦ	» 15.000
Παπαϊωάννου Εὐαγ. Ζητήματα Σχολ. Πράξεως	» 15.000
Θέμελη Γ. Ὕμνος εἰς τὴν ἐλευθερίαν	» 10.000